ئامالّی ڕەخنە و داهێنان

ناوی کتێب: ئامالی ڕەخنەو داهێنان

نووسینی: ڕزگار سەعید

بابەت: لێکۆڵینەوەی هونەریی

مۆنتاژی کۆمپیوتەر: سەیران عەبدولرەحمان فەرەج

هەڵەچنی: سازان قادر

تیراژ: 1000 دانە

نرخ: 2250 دینار

ژمارەی سپاردن: 128 ی 2007

دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم

چاپی : یەکەم ساڵی 2008

کوردستان -سلێمانی

www.serdam.org

ئامالّی ڕەخنە و داهێنان

ڕزگار سەعید

سلێمانی 2008

زنجیرەی کتێبی دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم
کتێبی سەردەم ژمارە (420)

سەرپەرشتیاری گشتیی زنجیرە
ئازاد بەرزنجی

ئێمە نە بەشێوەی ڕاست دەبینین..
نە بەشێوەی ڕاست دەبیستین..
وە نە بەشێوەی ڕاستیش بیردەکەینەوە...

مارسیل دیوشان

پێشەکی:

ئەم بەرهەمە بە مەبەستی فراوانکردنی پانتایی ڕاژەی کەسی دووەمە، تابواری قسەکردن و دایەلۆگ لەسەر چۆنیەتی دەربڕینی وێنا قەتیس ماوەکان لە هونەری شێوەکاری کوردیدا بڕەخسێت.

بەدرێژایی مێژوو، وێنە بەشێکی زیندوو بووە لەو پاشینە هونەرییە کە نەوەکان گوزارشتی جیاواز و نوێ و بەردەوامی بە دوای خۆیدا هێناوە.

بەرهەمی هونەریی پێگەیەکە لە نێوان هونەرمەند و وەرگر (بینەر) بۆ دەربڕینی پەیام. گەر ئەو پەیامە بۆ نەمری و دەربڕینی تواناو دەسەلاَت بێت، یاخود هەڵچونێکی ناخ و پەیوەندی ئینسانی و پەروەردەیی بێت

لەدووڕیانی دوو ئاڕاستەدا هێلێکی هاوبەش بەناوی ڕەخنەوە هەردووکیان گرێ دەدات 0

کەواتە ڕەخنە هەوڵدەدات کۆنتراستێك لە نێوان هونەرمەند و بینەردا بخولقێنێ بۆ گفتوگۆکردن لە تەونی چەمکەکان. ئەم پرۆسەیە، پرۆسیسێکی جەنجاڵ و تێکئالاَوە، تێکڕای بوارەکانی زانستی لە خۆگرتووە، بەتایبەتی بواری دەرونی و پەروەردەیی.

ئەوەندەی هەوڵم داوە بەشێوەیەکی زانستی لەم چەمکە بدوێم و جیاوازی نێوان بۆچونەکان دەربخەم.

مەبەست لە جیاوازیەکان، دەرخستنی جیاوازی فیکریە بۆ کاری هونەریی، بەهیچ شێوەیەك جەختم لەسەر گەورەکردنی میتۆدێك نەکردوەتەوە تاهێڵی گشتی نوسینەکە بەو ئاڕاستەیەدا ببەم، بەڵکو ویستومە پێگەی شیکاریە جیاوازەکان بخەمە ڕوو، نەك تەنها میتۆدو ستایلەکان بەیان بکەم.

لەلایەکی دیکەوە گرنگی دراوە بە داهێنان و شیکارە دەرونیەکان لە ژێر وردەکاریە فەلسەفیەکان، تالەو ڕێگەیەوە پێگەی ناساندنی هەوڵەکان ئاشکرابن چۆن داهێنەران توانیویانە شاکارەکانیان دەربخەن و بە چ قۆناغێکی دەرونی و فیکریدا تێپەڕیون، بە تێکڕای کاریگەریە دەرەکیەکانی فەرهەنگ و تەکنەلۆژیاوە، یاخود ئەو ئاستەنگیانە چین دەبنە بەربەست لەبەردەم خەفەکردنی داهێنەراندا! هەر لە سەرەتای منداڵیەتیەوە تا بەرەو سەرەوە؟.

کاتێك باس لە هونەر دەکەین بەشێوەی تایبەتی مەبەستمان هونەری شێوەکاریە، زۆرجار ئەوتایبەتمەندیانەی ئەم هونەرە هەڵیگرتووە جیاوازە لەگەڵ تایبەتمەندی بەشەکانی دیکە.

بەواتایەکی دی هونەر خانەوادەیەکە و بەشەکانی هونەر ئەندامانی خانەوادەکەن، هەریەکەیان بەپێی تەمەن و فۆرم و چۆنیەتی بیروسایکۆلۆژ یانەوە دەگۆڕین، وەك ئەو ڕەخنەو داهێنانانەی زۆرجار تێکڕای پرەنسیپ و میتۆدەکان ئاوەژوو دەکات و لە ستراکتۆری ماناکان هەوڵی نوێ و نەناسراو کەشف دەکات، بەپێچەوانەی ئەو بەرنامە زانستیانەی کە فۆرمەلەکراون. ئەوەی لێرەدا جەختی لەسەرکراوە، هەوڵی زانستیە و بەو ئاراستە زانستیەش پێگەی شیکردنەوەکانی فراوان کردووە، چونکە داهێنان بە هیچ شێوەیەك هاوکێشەیەکی ماتماتیکی نیە تا بە پێوەری ژمارە مامەڵەی لەگەڵدا بکرێ...

بەهیوام سودمەندبێت..

بەهاری -2006 –ئەڵمانیا

بەشی یەکەم

1:1 خوێندنەوەی ڕەخنە

لە سەرەتای سەدەی بیستەوە ڕەخنە توانی ستراکتۆری زۆر چەمك و میتۆد هەڵوردە بکات و بەدارِشتنێکی هاوچەرخانەو نوێوە ڕۆشنایی بخاتە ناو ستایلە فەلسەفی و هزریەکانی بونیاتگەراو هەڵوەشانگەرا تا ڕەخنە سۆسیۆلۆژییە نوێیەکان.

ئیدی ڕەخنە بەو ستایلەوە داکشایە جیهانی هونەر و دەرگاکانی بە جۆرێك واڵاکرد گۆڕانکاری لەسەر چەمکی خودی هونەر و بەتاییەت شێوەکاری دروستکرد. کاریگەری گۆڕانکاریەکان ڕاستەوخۆ پەیوەستن بەرەگەزە دەرەکیەکان کە جەخت لەسەر بەیەکەوە بەستنی و ئاڵوگۆڕی تێکڕای پەیوەندیەکانی یەکتردەکەنەوە وەك دەبینین:

پەیوەندی ڕەگەزە دەرەکیەکانی هونەرمەند

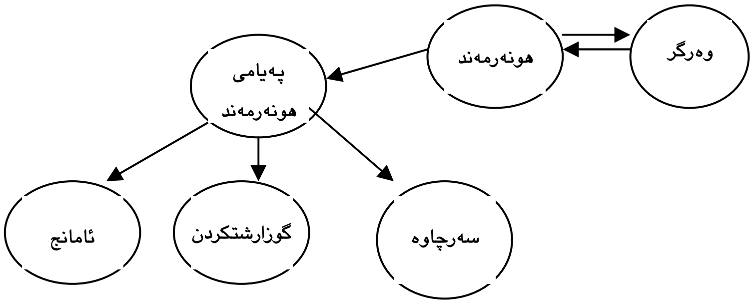

هونەرمەند لەو دەسەڵاتە ڕەهایەی کە خاوەنیەتی ئەویش نەخشاندنە (مەبەست لە نەخشاندن نوسینی تێکستی وێنەییە وەك کاروبەرهەمی شێوەکاری) پێویستی بە ئاڵوگۆڕی دیدو پرسیار و وەڵامی وەرگرە تا لەو پێگەیەوە ئاگایی خۆی دەستنیشان

بکات لەچۆنایەتی چەمکی پەیامەکەی.

کارێکی نەگونجاوە پانتایی چەمك لە کارو بەرهەمێکی هونەری یان ستایلێکی تایبەتدا سنوورداربکەین، چونکە هەرکارێك وەك بەرهەمی هونەریی چ وەك ناسنامە چ وەك شێوازی تایبەت (نەك گشتی) لە خۆدەگرێت تا ئاستی ناساندن.

ئەم بۆچونە هەڵگری پەیام و ئاشکراکردنی قەیرانێکی مەعریفییە لە چەمك و فۆرمی رەخنەی شێوەکاری کوردیماندا ئامادەگی هەیە، چونکە رەخنە (وەك کاری نوسین) لە پرۆسەی پراکتیکیدا گرنگی و پێزانینی بەپێشخانی مێژووی ئەدەبیەوەیەو ناکرێت پرۆسەکە (وەك کاری مێژوویی) دەقاودەق بگوازرێتەوە، بەڵکودەکرێت رەوتی گۆڕانکاریەکانی مێژوو تێکەڵ بەهاوکێشە رەخنەییەکە ببێت و ڕوکارێکی ئاشکرای پێ ببەخشێ.

ڕوکاری نوسینی رەخنەی شێوەکاری دەتوانین بەم ئاڕاستانەدا بەرین:

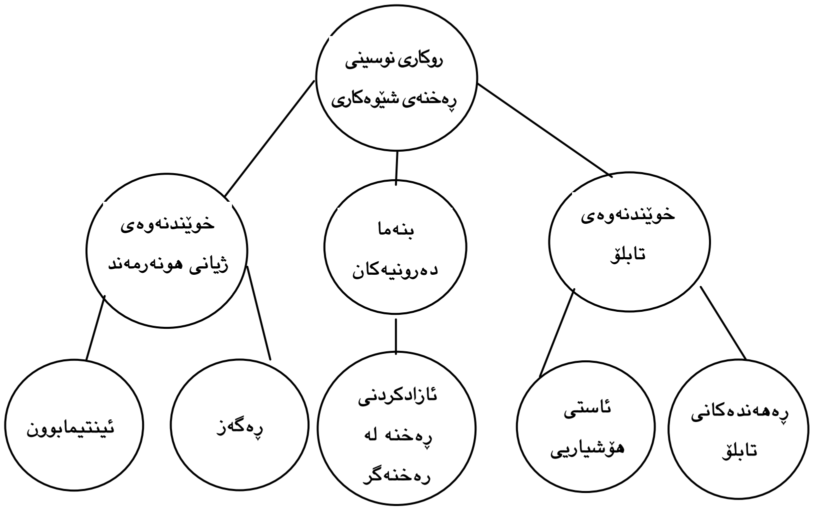

لێرەوە دەگەینە ئەو دەرئەنجامەی دیراسەکردنی خودی هونەریی بە هونەرمەندەوە پێویستە بەجیا ڕاڤەبکرێت لەگەڵ دیراسەکردنی پێوانە هونەریەکان، هەرچەندە ڕەخنەی هونەریی لەگەڵ نیۆری ستایلە هونەریەکاندا هەنگاو بە هەنگاو هاتونەتە نمایشکردن کەچی لە مێژووی هونەریی شێوەکاریدا روکارێکی جیاوازتر و تاڕادەیەك نوێی بە جیهانی هونەر بەخشیوە.

2:1 ڕەخنەی شێوەکاریی چیە؟

ڕەخنە بەواتای کۆن بەشێك بووە لە زانست و هونەر و دەربارەی روداوە ڕاستەقینەکان دواوە، بەڵام بەواتای نوێ خودی ڕەخنە هونەرە. لە ئەدەبدا واتاو فۆرمی جیاوازتری هەیە، قەسیدەکانی هۆراس و فیداویوب نموونەی زیندوی سەردەمی خۆیانن، پەخشانە ئەبستراکتیەکانی فریدریك شلیغل بەهەمان شێوە. لە سەرەتای سیەکانی سەدەی نۆزدەدا ڕاگەیاندنە ڕامیاریە ئەورپیەکان وشەی ڕەخنەیان بە مەبەستی کاتی خستە گەڕو بەکاریان هێنا.

مێژوونووسی فەرەنسی (فرانسوا فوریە) یەکەم کەس لە نوسینەکانیدا وشەی ڕەخنەی بەکارهێنا، بەڵام بەجۆرێکی دی دەینوسییەوەو بەڕەخنەی دەوت (سەر لە نوێ بیرکردنەوە).

بەڵام (رینیە ویلیك) هەمیشە ئەو باوەڕە نوێیەی ڕەتدەکردەوە کە ڕەخنە هونەربێت یان ڕەخنەگر هونەرمەند بێت، چونکە ئامانجەکانی ڕەخنە مەعریفەی هزرن و ناتوانێت جیهانێکی خەیاڵی جیاواز وەك شاعیر و مۆزیکیەکان بونیات بنێن. ڕەخنەی هونەریی پەیوەستە بە هەستی هونەریی و شارەزابون لە ستایل و قوتابخانە هونەریەکان.

(نورترب فرای)لە شیکاری ڕەخنەدا دەلێت ((ڕەخنەگر ئەو هونەرمەندە نیە هێشتا هونەرەکەی " تەواونەکردبێ)) وەك دیارە بونیاتی ڕەخنە لەسەر فیکر و مەعریفە دادەمەزرێ و بونی تایبەتی هەیە.

ئیدی ڕەخنە لە سەرەتای چلەکانی سەدەی بیستەوە لەلایەکەوە گرنگیدا بە ئەزمون و ڕوداوەکان و پاشخانی مێژوویی وەلانا، لەبواری ئەدەب و هونەریشدا ئەم شێوازە پەیڕەوکرا، هەرچەندە هەنوکە پۆشاکی ڕەخنەی ئەزمونگەری پۆشیوە، بەلام درێژکراوەی هەر هەمان ستایلە.

وەك دەبینرێت لە مێژووی هونەری هاوچەرخدا ئەو ڕەخنانەی دەربارەی هونەری شێوەکاری نوسراون هیچ گرنگیەك بە مێژووی هونەر نەدراوەو تێیدا مێژوو نابینرێت بە واتایەك لە واتاکان مێژووی هونەر ئامادەگی نیە و غائیبە.

بەلام هونەرمەند بابەتە هەڵبژاردەکانی ناو تابلۆکانی سەرچاوەی بەشێکیانی لە کەلەپور (چونکە خودی هونەرمەند هەڵگری ناسنامەیەکی تایبەتە لەڕوی نەتەوەییەوە)ەوە وەردەگرێ و ئاوێتەی کێشەو بابەتی هاوچەرخی دەکات. لێرەوە بە نامۆیش بێت ئەتمۆ سفیری مێژوو بە جۆرێك لە جۆرەکان کاریگەریەك دەخولقێنێ لەسەر ڕەوتی بونیاتی تابلۆ.

تابلۆ هەمیشە وەك وێنە سەیردەکرێت، لای ڕەخنەگر هەرخودی ئەو وێنەیە دەبێتە پرسیار و پێویست بە وەلامدانەوە دەکات.

لەلاکەی دیکەوە ڕەخنە لەبەر ڕۆشنایی گۆڕانکارە مێژووییەکانەوە تەفسیردەکرا، بەمانایەکی دی گەر مێژوو خرایە پەراوێزەوە ئیدی خوێندنەوەی بەرهەمە هونەریەکان دەشێوێنرێت.

دەربارەی ئەم بۆچونە ڕای جیاواز هەیە، مێژوونووس سەرچاوەی گێرانەوەی پێکهاتە مێژوویەکەی لە ڕوداو، داستان، شایەت، بینینی کەسانی تایبەت بەڕوداوەکان، وەك سەرچاوە وەردەگرێت.

ئەم پرۆسەیە لای لێکۆڵەرەوەیەك بە جۆرێکی جیاوازە کە لە بەرهەمێکی هونەریی دەکۆڵێتەوە، بەوەی کارەکە بەرهەمێکی هونەریە و مێژووی بەرهەمە هونەریەکە لەڕووی تەمەنەوە دەستنیشان دەکات.

بەڵام پرۆسەی کارکردن لای پێشکەوتنخوازەکان بەکاریگەریە دەرەکی و ناوەکیەکانەوە لەڕووی پرەنسیپەوە بەسێ ڕووکاردا ڕێدەکات (ڕابردوو ◄——— وەك بیرەوەری) ، بەڵام (ئێستا + ئایندە ◄——— لە ئەنجامی ئەگەر و پلان و هیواکانەوە ڕێدەگرێت).

کۆی ڕووکارەکان بەرەو ڕابردوو یان دورترین کاتی مێژووی مرۆڤایەکی دەگەڕێتەوە، وەك چۆن هونەرمەند دەتوانێ بە چەندین ساڵ بۆ تەمەنێك کە هەستی پێدەکات بگەڕێتەوە، بەڵام لە ڕووی گوزارشت کردنەوە بە جۆرێکی جیاواز دەری دەبڕێ ئەم گەڕانەوەو هەڵبژاردنەی هونەرمەند بۆ بە بەرز ڕاگرتنی نرخ و بەهای کارە هونەریەکەیەتی و زۆرجار ڕەخنەگر ئەم دەرگایە لە ڕووی ئەو بۆ چونانە واڵادەکات(1).

ڕەخنە لە ڕووی وەزیفیشەوە ڕای جیاوازی لەسەرە، هەندێك پێیانوایە وەزیفەکانی ڕەخنە لێکۆڵینەوەیە لە فەلسەفەی دەرونی و ناساندنی ئەو فەلسەفەیە لە دەرخستن و کەسایەتی هونەرمەند، پاشان کار و بەرهەمەکانی.. لێکۆڵینەوە و ڕاڤەکردنی هەر بەرهەمێك لێکۆڵینەوەیەکی دەرونی لە خۆدەگرێت لە ڕەخنەی هونەریدا، بەڵام ئەوە

ناگەیەنێت کە تەنهایەك دید و یەك ئاڕاستە هەبێت بۆ هەڵسەنگاندن. هەردیدێك یەك لایەنیە و بەلایەنی سایکۆلۆژیش ناوزەد دەکرێت، بۆیە لایەنەکانی دیکە بەدەرناکەون.

بۆچونێکی دی سەبارەت بەبابەتی ڕەخنەیی دەڵێت پێویستە:

أـ هونەرمەند لەڕووی دەرونیەوە لەگەڵ بەرهەمەکەی جودابکرێتەوە.

ب ـ بەرهەمی هونەریی (وەك یەکەیەکی یەکگرتوو تەواو) سەیربکرێ، ئاسانترە بۆ تێگەیشتن و تێگەیشتن لە خاوەن (هونەرمەند)ەکەی. بەڵام ستراکتۆری دۆزی ڕەخنە دەرونیەکاندا شێوازی ڕەخنە دەگۆڕێ، کارە هونەرییەکان دابەشی شەش خاڵی سەرەکی دەکات.

1ـ تەفسیرکردنی خودی کارە هونەرییەکە.

2ـ لە دایکبونی ناشعوری کاری هونەریی.

3ـ ژیانی هونەرمەند و تەفسیرکردنی هونەرەکەی.

4ـ زانستە دەرونیەکان لە نێوان ڕەخنەگر و هونەرمەند.

5ـ چارەسەرکردنی حوکمی چێژ وەرگرتن.

6ـ هەموکارێکی هونەری بۆ شیکاری دەرونی گونجاوە.

بۆ هەریەك لەم خاڵانە پایەی توێژینەوەکانی نوسەر (ڕەخنەگر) بەهێزتر و گەیاندنی پەیامیشی ئاسانتر دەبێت. ڕەخنەگر زیاتر جەخت لەسەر پرۆسەی داهێنان دەکاتەوە نەك گرنگی بەکەسایەتی و ناسنامەی هونەرمەند بدات(2)، تێکڕای کاری هونەریی چالاکی ناخن و هێمای پەنگ خواردوی ناشعورە. ژیانی هونەرمەند گرنگە

له کەشف کردن و تەفسیرکردنی بەشێکی سونبولە بەکارهاتوەکان (نەك تێکڕای بەرهەم) چونکە هەر بەرهەمێك خوێندنەوەی جیاواز جیاواز لە خۆدەگرێت.

ڕەخنەگر کە شارەزایی دەرخستنی نیشانەو هێما بێت ئیدی مەرج نیە زانایەکی شیکاری دەرونی بێت یاخود بە پێچەوانەوە زانایەکی دەرونی ناتوانێت بابەتێکی هونەری دابڕێژێت. لەڕاستیدا دەستەواژە و زاراوەی دەرونی بۆ ناو جیهانی هونەر بەشێك لە ئالۆزی پەیدا کردووە، وەك (تەفسیر.. شیکردنەوە و کاری شیکاری .. بڕیاردان.. پشت بەستن بە زانستی سایکۆلۆژی.. دورکەوتنەوە لە بڕیارەکانی چێژ).

ئەم زاراوانە ئەو پانتاییەن ڕەخنەی دەرونییان پیادا گوزەر دەکات. ڕەخنەگر زیاتر ئەو هێماو ڕەگەزانە ئاشکرا دەکات بە پەنهانی حەشار دراون. بۆیە قۆناغی تەفسیرکردن لە قۆناغی بڕیاردانەوە زۆر دورنیەو پرۆسەی تەفسیرکردنی ڕاست تێگەیشتنی ڕاستمان بۆ ئاشکرا دەکات.

ڕەخنەگر بەردەوام گونجاوترە وشەی (دەکرێت) ، (پێدەچێت)، (لەوانەیە)، (دەشێت)... تاد بەکاربهێنێ. ئەوەش لەو باوەڕەوە سەرچاوە دەگرێ، هیچ ڕەخنەیەکی هونەریی دەقاودەق لەگەڵ تێکڕای بەرهەمی هونەریدا یەك ناگرێتەوە.

ڕەخنە هەوڵ و ئەزمونی تاکە کەسیە، زۆرجار ڕەخنەی لاواز بە ئاشکرا لەناو فەرهەنگی ڕوناکبیریدا حزوری هەیە بەشێوەیەکی گشتی دەتوانین خاڵە لاوازەکان بەم جۆرە کۆبکەینەوە.

فاکتەرە لاوازەکانی ڕەخنەی هونەریی

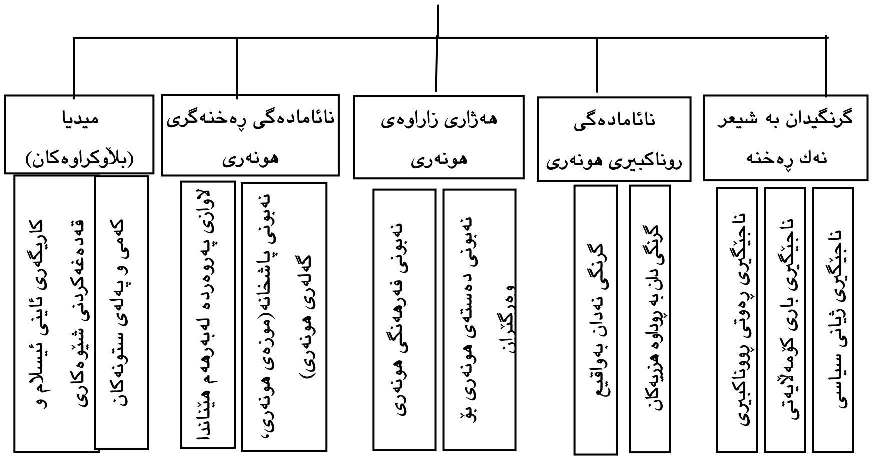

کاتێك نوسین و بەرهەم بڵاودەبێتەوە بەبەردەوامی پێویستە بە ئاڕاستەی هەوڵدان بۆ جیاکردنەوەی هێماو تەفسیرکردنی کارەکان بێت لەڕوی مێژوویی و کۆمەڵایـەتی و سۆزداریەوە بۆ ئەوەی خودی هونەر ببێتە فاکتەری ڕەخنەگرتن.

ڕەخنــەی هونــەریی بەشـێکە لـە چـالاکی فیکـری گـشتی و بـاری کۆمەڵایـەتی کۆمەڵگە، لەسەر پایەی ئەدەب و هونەر دادەمەزرێت. بەواتایەکی دی گەر ئەدەب و هونەر ئامادەباشیان نەبێت دەرگای ڕەخنە بەکلۆمکراوی دەمێنێتەوە.

ڕەخنەگر پێویستە ئاستی پرۆسەی کارکردنی دابمەزرێنێ لەسەر:-

ـ ئاستی ناوەڕۆك:

ئەو بابەتانەی لە بونیاتی کارێکدا نمایشدەکرێت، کاری ڕەخنەگردەبێتە کاری شیکردنەوەو تەفسیرکردن تا بۆ وەرگر ئاسان بێت و بتوانێ کاریگەریە سیاسی و کۆمەلآیەتی و ئابوری و مێژوویەکانی لێوە ببینێت. جگە لە شیکردنەوەی ڕەگەزە سەرەتاییەکان و چۆنیەتی پەیوەندیکردنی چالاکی (بەش بە گشت (تێکرا)) وپاراستنی یەکێتی بابەت. ئەم بەدواداچونە ئەوە ناگەیەنێت کە کارێکی مێژوویی پێشکەش بکات. هەموو کارێکی هونەریی لە دایکبوی سات و سەردەمی خۆیەتی، ڕابردوو بە هەنوکەوە پەیوەست دەکات، ڕابردوو فاکتەرە بۆ پەیوەندیکردن، بۆیە دەبینین تێکڕای کارە هونەرییەکان لە ڕووی وەزیفەو سروشت و ئامانجەوە جیاوازن.

نمایشکردنی ڕوداوی هەربابەتێکی مێژوویی نمایشکردنی کارێکی مێژوویی نیە کە لە ڕابردوودا ڕویدابێت تا جارێکی دی ئاشکرابکرێتەوە بەڵکو گرنگیەکەی لەوەدایە کە ڕابردوو بە ئێستاوە گرێ دەدات. ڕۆڵی ئەم گرێدانەش وەك ڕۆڵی ئامرازی پەیوەندییە. دەکرێت بە ئاسمانی ئەو جیاوازیە بخوێنرێتەوە بەبەراوردکردنی مادەی کتێبێکی مێژوویی لەگەڵ کارێکی هونەریی مێژوویی(3).

ـ ئاستی هزری:

ڕەخنەگر هەوڵی ئاشکراکردنی هزری هونەرمەند دەدات تا ئاستی بونیاتی کارە هونەرییەکان لەسەر چ بیرۆکەیەك دامەزراوە. ئەمە ڕەگ و بناغەیە بۆ چونە ناو کەشفکردنی پەیوەندی هێما نمایشکراوەکان.

هونەرمەند ناتوانێ هیچ هێمایەك بەكاربهێنێ تانەزانێت ئایا لەگەڵ یەكێتی بابەتدا چ هەماهەنگیەك دەبینێتەوە بۆ گوزارشت كردن. لە بەرهەمە مێژووییەكاندا چەندین هێما دەبینرێت كە هەر یەكێكیان بەهۆی كاریگەری تایبەتیەوە لەڕووی كات و شوێنەوە هاتونەتە مەیدان بەهەمان شێوەی گێڕانەوەی جیاواز و چەند جۆری ڕوداوەكان.

ـ ئاستی ڕووداوە هونەرییەكان:

لەم پرۆسەیەدا ڕەخنەگر موتوربەكاری دەكات، بونیاتی بەرهەمە هونەریەكە شیدەكاتەوە بە تێكەڵكردنی بەشێك لە هزر و دیدی خۆی.

كۆی گشتی كارەكە دیاریدەكات وەك (ستایل + ڕوداو + شێوازی گوزارشتكردن + زەمەن).

لێكدانەوە و گرێدانی ئەو چەمكانە بەیەكەوە، یەك واتا دەبەخشێ، ئەویش گێڕانەوەی ئەو سیناریۆ نومایشكراوەیە كە پێشكەش كراوە. بەڵام لە گێڕانەوەی سیناریۆی ناخی هونەرمەندا بونیاتی زەمەن تێكدەشكێت چونكە دووكار ئاوێتەی یەكدی دەبن لەیەك بەرهەمدا ئەویش كات و شوێنە.

هەمیشە ڕەخنەگر لە ئاستی ڕوداوە هونەرییەكاندا هەڵدەستێت بەكاری بەراوردكردن. بەرهەمە دیاریكراوەكە لە ڕووی ستایل و كەسێتیەوە بەراوردكرد دەكات لەگەڵ ستایل و كەسێتیەكی دیكەدا و بەیەك چاو ناڕوانێتە جوانی چونكە خودی جوانی بۆكاری هونەریی چەند جۆرێكە وەك:

جوانی کاری هونەریی

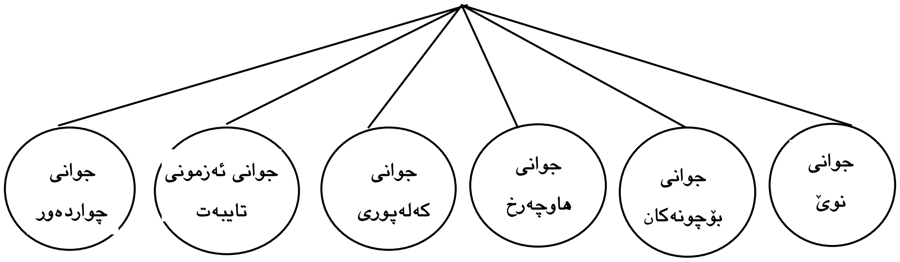

هەرچەندە (کانت) باس لە جوانیەکی تر دەکات وەك جوانی (گوڵ، منداڵ، خـوا)، بەهەمان شێوەش جوانیەکی تر هەیە پێی دەوتـرێ (جـوانی سەربەسـت). بۆیـە پێـی دەوترێ سەربەست چونکە حوکم دانە لە سەر خودی خۆی، بەڵام هونەرمەند لـەبواری ستاتیکا هۆشی هونەرە جوانـەکان لای ئـەو کەسـانە دروسـت دەکـات کـە بەرامبـەر سروشت ڕاماون بێ پاشینەو بێ بیرکردنەوە(4)، هەندێکی دی بە جۆرێکی دی باسی جـوانی دەکـەن و دەڵـێن:"خـودی ناشـرین بەهایـەکی جـوانی هەیـە چـونکە هونـەر گوزارشتی لێدەکات بەوەی بارە دەرونی و ڕاستی جوانیەکەی ئاشکرا دەبێت".

ئیدی ئەم جیاوازیانە دەبنە خاڵی هاوبەشی نێوان هەردوو بۆچونەکە و دەرخستنی خاڵە ناکۆکەکان.

(ئـەم پنتـە زۆر گرنگـە، پێویـستە لـە فەرهـەنگی هونـەری کوردیـدا ئـەم کـاری بەراوردکاریە ڕۆشنایی بەخۆیەوە ببینێ.

3:1 کێشەی ڕەخنە:

چەمکی ڕەخنە ئەو نوسینانە دەگرێتەوە کە هەژاری مەعریفی لە خۆدەگرن. ڕەخنەی هونەریی تەنها ناساندنی هونەرمەند نیە وەك ڕەگەز یان چ جۆرە ستایلێك پەیڕەودەکات، بەڵکو دۆزینەوەی ئەو بنەمایانەیە کە ژیانی کۆمەڵگەو پەروەردە و ترادیسۆن چ جیاوازیەکیان خستوەتە ناو پەیوەندیەکانی هونەرمەندەوە، هونەرمەند کەسێکی ژێرە دورنیە ئەو سنور بەزاندنەی ژێریش دەیکات، لە ڕوانگەی زانستی ئاکارەوە، تاڕادەیەك کێشەی کلۆڵی و بەد بەختیشی لێبکەوێتەوە.

ژیری مرۆڤ، سەرەڕای ئەوتواناو هێز و لێهاتوییەی، ڕێگای بەخۆیداوە لە چەند بابەتێکەوە بگلێنێ کە لە توانایدا نیە بە لایەکیاندا بخات، چونکە لە سنور و دەسەڵاتەکەی بەدورن. ئەگەر بیەوێ لێکیان بداتەوە دەکەوێتە نێو چاڵی ناکۆکی و ناتەبایی، کەچی وازناهێنێ و بەردەوام خۆیان پێوە خەریك دەکات ئەمانە بابەتی میتافیزیکین(5).

بۆ نموونە بزوتنەوەی هونەری شێوەکاری کوردی بەردەوام لە کاری نومایشکردنی کاری هونەریدایە وەك کردنەوەی پێشانگەی تایبەت و هاوبەش و گشتی تا دەگات بە ڤیستیفاڵەکان، ئەم بەردەوامیە نەیتوانیوە ستایلی نومایشکردنەکانی بگۆڕێ بەوەی هەرجارەی. ڕەخنەگرێك (نوسەرێك + هونەرمەندێك + بینەرێك) باس لە کارو چۆنیەتی بەردەوامی ڕەوتی هونەری ئەو هونەرمەندە بکات کە پێشانگەکەی کردوەتەوە.

ئەم بەدواداچونە ڕاستکردنەوەی ئەو بۆچونە هەڵانەیە کەلای هونەرمەندە بێئەزمونەکان دروست بووە. کاتێك دەڵێین هونەرمەندی بێئەزمون و ئەماتۆر ئەوە

ناگەیەنێت هونەرمەندانی دیکە کە ڕێگەو تەمەن و بزوتنەوەی درێژ یان بڕیوە ڕاستن، نەخێر. ڕەخنە و خودی ڕەخنە هیچ ئاستێکی دیاریکراوی نیە، چونکە ئەو هونەرمەندانەش بوارێکی باش یاخود خوێندنەوەیەکی ورد بۆ کارەکانیان نەکراوە تا لەورێیەوە ئامالّی ڕەنگەکانیان و ئەزمونەکانیان بدرکێنن(6).

(ئیدوارد سەعید) لە پراکتیزەکردنی ڕەخنەدا چوارشێوازی سەرەکی دیاری دەکات:

1ـ ڕەخنەی زانستی: سەرچاوەکەی لە کتێب و ڕاگەیاندنە ئەدەبیەکاندا دەبینریێ+

2ـ مێژووی ئەدەبی ئەکادیمی: سەرچاوەی ئەدەبی کلاسیکی، فیلولوجیا، مێژووی شارستانی سەدەی نۆزدەهەم دەگرێتەوە.

3ـ ڕۆژ ژمێر و تەئویل لە گۆشە نیگای ئەدەبەوە: لێرەدا ڕۆژژمێر بەواتای فێربون و گەیاندنی پەیامی زانستیە لەلایەن مامۆستاوە بۆ خوێندکارانی زانکۆ، یاخود ئەو نوسەر و ڕەخنەگران دەگرێتەوە کە بە ماوەیەکی کەم پانتاییەك داگیردەکەن.

4ـ دۆزی ئەدەبی: لێکۆڵینەوەیەکی ئەکادیمی و شەعبیە، ئاستی ڕێژەیی لە خۆدەگرێت، سەرەتا لە ئەمەریکا سەری هەڵدا و پاشان لە ئەوروپادا دەرکەوت.

ئەم شەپۆلە ڕەخنەییە لە فەرهەنگی نوێی هونەری شێوەکاریی ڕۆژهەڵاتدا لە سەرەتادایە و سەرەتاکەشی ڕۆشنایی کەمی کەوتوەتە سەر تا چێژ لە بەها بە پێزەکەی وەربگیرێت. گەر چێژ و کاریگەریی بە یەکێك لە پایەکانی بناغەی ڕەخنە قبوڵبکرێت، کارێکی ئەستەمە بتوانرێت بەرهەمێکی هونەریی چێژی لێ نەگیرێت و نەکەوینە ژێر کاریگەرییەوە تابتوانرێت ڕەخنەی لەسەر بنوسرێ. ڕەخنەگر کاتێك دەکەوێتە هەڵەوە، کە نەتوانێت بونیادی ڕەنگ و هێڵی بابەتەکەی تێکەڵ بە باری

(کۆمەڵایەتی، ژینگە، کەلەپور، فەرهەنگی گشتی هونەر) بکات، گرنگی بداتە فۆرم نەك ناوەڕۆك (ناوەڕۆك پێکدێت لە چەند فیکرێك، هەر فیکرە فۆرم و شوناسی خۆی هەیە تا هەڵگری ناسنامەی تایبەت).

دەکرێت لە بواری (یەکەی گشتیدا) بە تەواوکەری یەکتریان دابنێین، چۆن هیچ بەرهەمێك بێ فیکرنابێت بەهەمان شێوە هیچ فیکرێك بێ سنور و شێواز نایەتە ناساندن.

کارە هونەریەکان لە چاوێکەوە بۆ چاوێکی دی لە فیکرێکەوە بۆ فیکرێکی دی لە ڕەفز و قبوڵەوە بۆ بڕیارێکی دی جیاوازن.

لەدیدی هونەرمەندەوە دەتوانین سێ ئاڕاستە بخوێنینەوە:

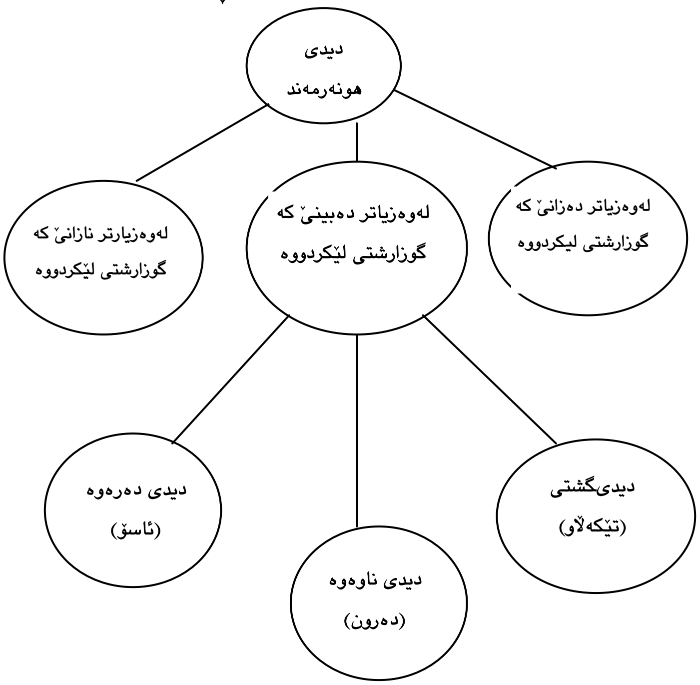

4:1 ڕەخنە لە پرۆسەی شیکاریدا:

گەر بۆ هونەر بیـنین و بیـستن دوو ئـامڕازی گەیانـدنبن ئـەوە ڕەخنـە لـە پرۆسـەی شیکاریدا ئەودوو ئامڕازە گرێدەدات لەگەڵ ڕەگەزی (بابەتی) و ڕەگەزی (مرۆڤ)دا.

ڕەگەزی بابەتی ——نومایشی——> ڕەخنەدەکات.

ڕەگەزی مرۆڤ ——نومایشی——> ڕەخنەگر دەکات.

لە نێوان ئەم دوو زاراوەیەدا گەلێك خاڵی هاوبەش هەیە، وەك (کـاری هونـەری)، (چەمکی ڕەخنە)، (چۆنیەتی ڕەخنە)، (ڕێگەی ڕەخنە)،.... هتد ڕەخنـە وەك مانـا، تەنها دەرخستنی لایەنی نەنگی و بێهێزی و پێچەوانەکەی نیە، بەڵکو جیهانێکـە لـە زانستی (مرۆڤایەتی، ئەدەبی، فیکری) و هەریەك لەم چەمکانەش بەجیا(7).

ڕەخنەی هونەریی ڕووبەڕووی کاری هونـەریی دەبێتـەوە لـەدوای قۆنـاغی (چـێژ)، پاشان ڕۆڵی شیکاریی فیکر و عەقڵ بە دوایدادێت.

لـە پرۆسـەی تیـۆری و پراکتیکـی ڕەخنەیـدا، دەتـوانین دووجـۆر پێـوەر پەیڕەوبکەین بۆ هەڵسەنگاندن:

1ـ ڕوکاری ئینتباعی: ئەم پێوەرە ڕاستەوخۆ لە شعورەوە هەڵدەقوڵێ.

2ـ ڕوکاری کلاسـیکی: ئـەم پێـوەرە پـشت بـە پرانـسیپی گریکـی و ڕۆمـانتیکی دەبەستێ.

لە تێکڕای پرۆسەکەدا پێویستیمان بەو بابەتانە هەیـە کـەکاری هونـەریی لەسـەر دادەمەزرێت چ لەڕووی ئەو سونبولانەی لە بونیاتی کارەکەدا دەردەکەون یـاخود ئـەو پێکهاتەو ڕەگەزانەی دیارنین و شاراوەن.

بۆ ئاسانکاری و درێژنەبونەوەی بابەتەکە و گەیاندنی چـەمکەکە، لـەم خـشتەیەدا کورتمـان کـردەوە. ئیـدی هونەرمەنـد پەیوەسـت ناکـات گرنگـی بـە پرۆسـەی کـاری

تەقلیدییدات بەڵکو هونەر دەگۆڕێت بۆ چالاکی و گڕوتینی دەداتێ(8).

بابەتەکانی کاری هونەریی

زەمەن	سروشت	نێرینە	مێینە	شوێن	کۆمەڵگە	فیکر	سونبولی دیکە
زەمەنی هاوچەرخ				شوێنی واقیعی			ئایین
زەمەنی کۆن				شوێنی سونبوڵی			شوێنەوار
ڕۆژ				شوێنی ئیقتراحکراو			میتۆلۆژیا
شەو				شوێنی خەیاڵی			مردن
بەیانی				شوێن وەک بابەت			ژیان
ئێوارە				شوێن وەک بەها			
زەمەنی ناوەوە				شوێنی هونەری			
زەمەنی دەرەوە				شوێن وەک پانتایی			
زەمەن وەک سونبول وەک بەها							

بەشێوەیەکی گشتی دەتوانین ڕەخنەی هونەری لە کۆمەڵگەلێك ڕەخنەی تردا بەدی بکەین:

زەمەن وەک
سونبول وەک
بەها

1- ڕەخنەی ئەدەبی.

2- ڕەخنەی ئایدۆلۆژی.

3- ڕەخنەی ئینتباعی.

4- ڕەخنەی کەسێتی.

5- ڕەخنەی (المسیاقی).

6- ڕەخنەی ئاشکرا (کەشفکردن).

7- ڕەخنەی فەلسەفی.

8- ڕەخنەی فۆرمی.

9- ڕەخنەی بونیاتی.

10- ڕەخنەی فێرکاری.

11- ڕەخنە لە سەردەمی پۆست مۆدێرندا.

بەڵام ڕەخنەی هونەریی وەك مێژووی هونەر لە ڕێی ئەکادیمیا هونەرییەکانەوە نەشونمای نەکرد بەڵکو سەرەتا لە ڕۆژنامەو گۆڤارەکانەوە سەرچاوەی گرت، دەزگا ڕاگەیاندنەکان بانگەشەی نوسەرانیان دەکرد چۆن دەتوانن تەفسیری جوان پێشکەش بەبینەران بکەن بۆ کارە هونەرییەکان، بەمەرجێ پشت بەسەرچاوە فەلسەفیەکان ببەسترێ، بە دروستبونی قوتابخانەو ڕێبازە هونەرییەکان پێویستی زیاتر لەسەر پەیدابون و گەشەکردنی چەمك و فەلسەفەکانی هونەر لای ڕەخنەگر دورست بوو.

ئیدی بە تەنها کاری هونەری گوزارشتی لە واقیع نەکرد، بەڵکو ڕەخنەگریش ڕۆڵی گرنگی هەبو لە یارمەتیدانی جەماوەر بۆ چێژ و تێگەیشتن بینینی واقیع.

5:1 گرنکی ڕەخنە:

ڕەخنە بەواتا ئەوروپییەکەی لەگەڵ وشەی (Critisism) یەك دەگرێتەوە، ئەمیش لەگەڵ ناوە یۆنانیەکەیدا هاوشێوەیە و بەواتای جیاکردنەوە یان دەستنیشانکردن دێت. ڕەخنە پرۆسەیەکی ئاوێتەدارە لە ڕەگەزەکانی (ڕێکخستن و پلان دانان، کەشفکردنی ڕاستی و نەنگی بەرهەمی هونەری، دەست نیشان کردنی ئاستی هونەریی) دەکۆڵێتەوە 0

ئەم چەمکە لە زۆربەی پرۆسەی کارکردنی ڕەخنەگردا دەبینرێت و بەهەند دەگیرێت و پایەی نوسینەکەی لەسەر دادەمەزرێنێت. کاری ڕەخنەی هونەریی نوێژینەوەیەکی هونەریە بەشیکردنەوەو تەفسیرکردن و بەیان کردنی ئامانج و ڕەهەندەکانی، تاشێوازی بونیاتنان و کاریگەریەکان لەسەرستایلی هونەریی.

ڕەخنەی هونەریی (Art Criticism) بەرەگەزێکی پەروەردەیی لە هونەری هاوچەرخدا دێتە ناساندن و لە ڕێی گفتوگۆ و نوسینەوە کارە هونەرییەکان هەڵدەسەنگێنێ و شیکاری و پێناسەیان بۆ دەکات بەمەبەستی ئاشکرا و نزیکبونەوە لە وەرگر. گرنگی ڕەخنەی شێوەکاریی هەڵسانی ئەو شیکاریە ورد و هەمە لایەنانەی کاری شێوەکاریە بۆ وەرگر تا لایەنە ستاتیکی و داهێنانەکەی بدۆزێتەوە و سروشتی ڕەگەزەکان لە بونیات و مادەی بەکارهاتودا کەشف بکات.

لەلایەکی دیکەوە ڕەخنە کۆمەڵگەلێك لە ڕەگەز و هێما و کات لە خۆدەگرێت، کە کار لە تێکڕای بونیاتی بەرهەمی هونەرمەندا کردووە و هەوڵی لەیەك جوداکردنەوەی هێماکان دەدات. ڕەخنە ڕێگەیەکی جوداکردنەوەی هێماکان دەدات.

ڕەخنە ڕێگەیەکی کورتە بۆ چونە ناو فەزای شێوەکاری و ئاستەنگەکانی بەپێی میتۆدەکانی (واقیعی + دەرونی + سونبولی + کۆمەڵایەتی)

ڕەخنەی هونەری دابەشی ئەم ڕەگەزانە دەبێت

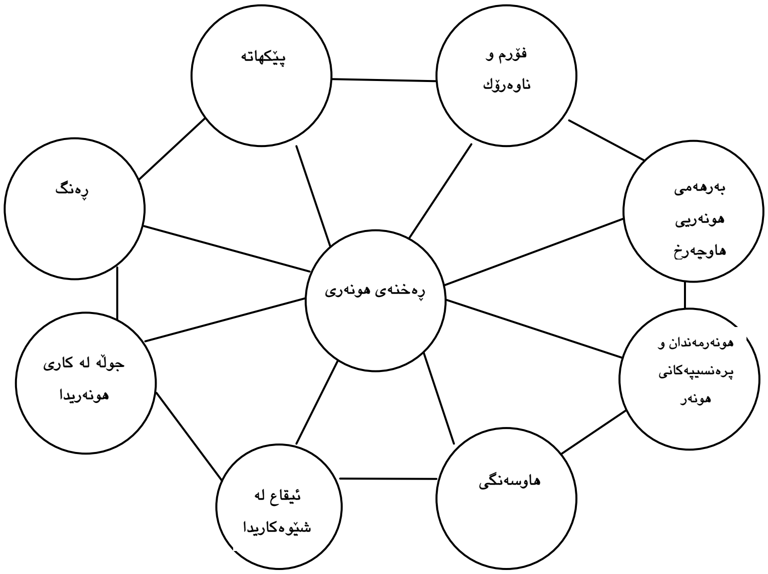

هەریەك لەو ڕەگەزانە بە جۆرێك لە جۆرەکان بەشێکن لەو پێکهاتە گشتییەی کە بە زمانێکی تەواو گوزارشت لە جوانیەکان دەکەن و گرنگی پێدەدەن. بۆیە هونەر دەبێتە زمانێك تا لەگەڵ ویژداندا بپەیڤێت بەپێتی تایبەتی خۆی و بەرهەمە هونەریەکەیش دەبێتە ئەو پەیامەی هونەرمەند کە مەبەستیەتی بیگەیەنێ.

6:1 ئافەریدەکانی بەرهەمی شێوەکاریی:

تێکڕای بەرهەمە شێوەکاریەکان لە جیهاندا بەم جۆرەن:

ئافەریدەکان

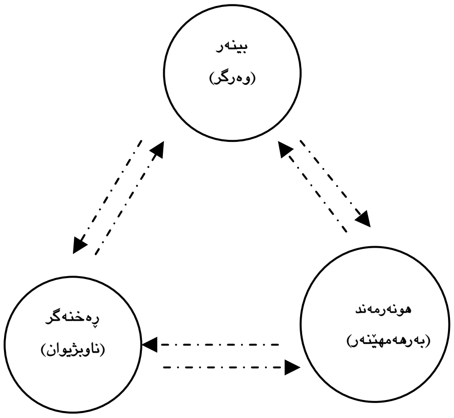

6:1 - 1 بینەر، وەرگر یاخود چێژوەرگر ئەوکەسەیە بەرامبەر کارێکی هونەری دەکەوێتە گفتوگۆ. بینەر دەیەوێت جەخت یان تەرکیز بکاتە سەر ئەو پنتەی هونەرمەند بۆی کێشاوە و دەستنیشانی کردووە تا ئەو پنتە ببێتە پەنجەرەیەك لێوەی بنوارێتە ئەو پرۆسە تەکنیکیە مەعنەویە زهنیە کە چۆن خودی هونەرمەند لە کاتی ئەنجامدانی کارە شێوەکاریەکەدا پێیدا تێپەڕیوە.

چێژی شێوەکاری لە ئەنجام گەیاندنی بەرهەمە شێوەکاریەکەی هونەرمەندەوە سەرچاوە دەگرێت. کارە شێوەکاریەکە لای وەرگر تەنها لە کۆتایی کارەکەدا پەی بە تێکەڵاوبونی هەست و ڕۆشنبیری خۆی دەکات.

6:1 -2 هونەرمەند، بەرهەمهێنەر یاخود داهێنەر ئەو کەسەیە داهێنان لە چوارچێوەی کارێکی شێوەکاریدا دادەڕێژێ، لە بۆشاییەوە دەست پێدەکات، سندوقێك دەکاتەوە پڕە لە ڕەنگی جیاواز و فیکر و بابەت، چۆنی بوێت ئابەو جۆرە دروستی دەکات، ئەم کارە هەوڵ و کۆششی بەردەوام و ڕووناکی پێویستە. هونەرمەند مرۆڤێکە بەندە بە مرۆڤایەتیەوە، ئەزمونەکانی لە کۆمەڵگەوە بەدەست دەهێنێ، بەشدارە لەگەڵ کەسانی دیکە، بەکەسێکی ناو کۆمەڵگە ئەژمار دەکرێت(9).

هونەرمەند پێویستە بەسەر ئەزمونەکاندا زاڵ بێت، بەژیانی تایبەتی خۆشیەوە، کاتێك کاردەکات جێ پەنجەی خۆیی و کەسێتی لەسەر کارەکە جێدەهێڵێ. لە پایانی کارەکەدا تێکڕای ڕەنگی کارەکە ڕەنگ و توانا و خەیاڵ و جوانی و خەسڵەتی هونەرمەندی لە خۆگرتووە. ئیدی هونەرمەند ڕۆڵی سەرەکی بینیوە لە خولقاندن و داهێنانی پنتی هونەر.

6:1-3 ڕەخنەگر یاخود ناوبژیوان دەکەوێتە نێوان هونەرمەند و

بینەر (وەرگر)ەوە بینەری سادە کاتێك ڕەخنەدەگرێت (ڕەخنەکان زیاتر پەیوەستن بەچێژی باوەوە)، بەڵام ڕەخنەگری شێوەکاریی کەسێکی ڕووناکبیرە، بە ئاگایە لە گۆڕانکاریەکانی جیهانی هونەر، پشو درێژە بۆ بەراوردکاری و وردبوونەوە، (هەست) وەردەگێڕێت، لە کارێکی شێوەکاریەوە دەیکاتە تێکست، زمانیش بۆ گفتوگۆ بەکاردەهێنێ. بەزاراوەی هاوچەرخ هەڵدەستێ بە (وەسفکردن، تەفسیرکردن، هەڵسەنگاندن، هەستی شیعریی، بڕیاردان). لە چەند گۆشەیەکەوە دەڕوانێت، بۆیە گرنگە ڕوشنبیریەکی هونەریی

هەمەلایەنەو ئەدەبیی هەبێ. بە مانایەك لەماناكان ڕەخنەگری شێوەكاریی تێكەڵگەلێكە لە هونەرمەند + نوسەر + مێژوونوس + وەرگر. بەردەوام دەگەڕێت بەشوێن ئەتمۆسفیری كارە هونەریەكان، وەك لەم خشتەیەی خوارەوەدا دەردەكەوێت(10):

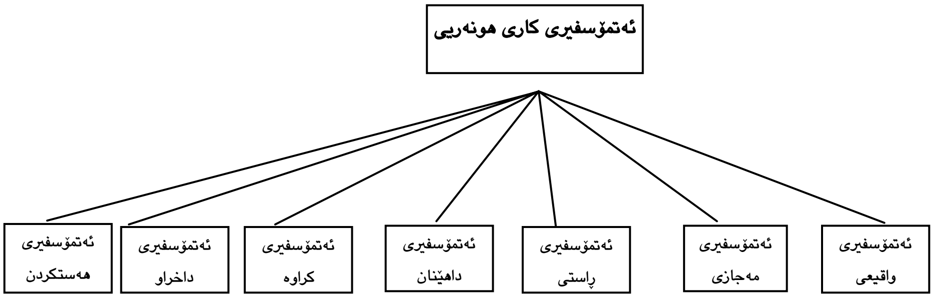

1-7:1 ڕەخنەگر كێیە؟..

زۆربەی هونەرمەندان دان بەو كێشەیەدا دەنێن ڕەخنەگران لە نوسەرانن، بەزمانی نوسینە ئەدەبیەكەیان دەنوسن، نوسینەكان زیاتر لەكاری ئەدەبی نزیك دەبنەوە نەك لە هونەر. تاڕادەیەكی زۆر ئەم بۆچونەی سەرەوە جێی بەهەندگرتنە. ڕەخنەگر وشە شیعرییەكانی دەربارەی وێنە ناخاتە چوارچێوەی تابلۆیەكەوە وەك هونەرمەند، تەنها زمانی وشەی هەیە و بێ وشە ناتوانێ گوزارشت بكات، نە نیگاركێشەو نە پەیكەرتاش. بەڵام خاڵی هاوبەش هەیە لە نێوان زمانی ئەدەب و شێوەكاری ئەو لەو خاڵەوە دێتە ناوەوە هونەر بەگشتی پرۆسەیەكە لەڕێی بیستن و بینینەوە (وەك لە پێشەوە ئاماژەمان پێدا) دێتە نمایشكردن، شێوەكاریی جوڵە و بزواندنێكی بێدەنگە، جیاوازیەكی ئەوتۆو سەرەكی نیە لە نێوان ڕەخنەی شێوەكاری و زانستە هونەریەكان، كارێكی زەحمەت و

گرانە . جیاکاری تێدابکرێ، بەڵام لەڕووی چۆنیەتی فۆرمی بەئەنجام گەیاندنەوە جیاوازن وەك (ڕەخنە ئەدەبییەکان، ڕەخنە مێژووییەکان، ڕەخنە شیکارییەکان، ڕەخنە ستاتیکییەکان). ئەم ڕەخنانە ڕاستەوخۆ بەشدارن لە ململانێی نێوان هونەر و ئاڕاستە فیکریەکان، بەڵام ناتوانرێت ڕەخنە پێوانەیەکی تەواوی پراکتیکی بدرێتێ چونکە بەپێوەر و مێتۆدی خاوەنەکەی دەپێورێت وەك (هەڵوێست، کاری جدی، فیکر) ئەم سێ کوچکەیە زمانی پێوانەیەکە بۆ چارەسەرکردنی فۆرم و ناوەڕۆك (کە پاشان لێی دەدوێین) بەکاردێ. بەزمانی هایدگەر کاتێك ڕەخنەگر ئەتمۆسفیری ئازادی بۆ نەخوڵقا تا لە خیتابی هەڵبژاردندا کاری پێ بکات ئەوە ڕاستیەکانی فیکر لە دەست دەدات چونکە فیکر بەواتای یەکەم مانای مەعریفە نادات وەك زانیاری، فیکر بەواتای دووەم بەمانای حیکمەتی زانستی نایەت و بەمانای سێیەمیش فیکر توانای ئەوەمان ناداتێ کاری ڕاستەوخۆ بکەین هەر بۆیە ئەخلاقە ئەدەبیەکە لە ئازادیدا ئامادە باشی نیە(11).

2 -7:1 ڕۆڵی ڕەخنەگر:

ڕەخنەگر دەتوانێ لە چەندین بواربدات، بەڵام زۆر بە ئاگاییەوە دەبێت هەنگاویان لەسەر هەڵبگرێت. لە فەلسەفەی کاری شێوەکاریدا ڕەخنەگر لەم سەرچاوانەوە دەکشێتە ناو کارە هونەرییەکان.

1- وەسفکردن — Describing
2- تەفسیرکردن — Interperting
3- هەڵسەنگاندن — Evaluating
4- تیۆریزەکردن — Theorizing

ڕەخنەگر پەیوەندی نێوان قوتابخانە هونەریەکان و ڕەوتە هونەرییەکان ئاشکرادەکات بە دەستنیشانی سەرچاوە و تایبەتمەندییەکانیانەوە. لەلایەکی ترەوە ڕۆڵی مێژوویی دەبینێت لە ڕوانگەو تەرزە هونەریەکان، بەراوردکاری دەکات لە کاریگەریی هونەریی ئەم شارستانیەتە لەگەڵ شارستانیەتەکانی ڕابردوو، بەواتایەکی دی دەتوانین بڵێین ڕەخنەگر پرۆژەیەکی لە جوڵانەوە و نوێگەریە پێیە بۆ بەدواداچونی سەرچاوە و ڕەهەندی فیکری لە قۆناغەکانی ڕابردووتا ئاینده. نوسینی ڕەخنەی گرنگ گرانە، هەربۆیە ڕەخنەگر دەبێت شارەزابێت لە:

1- مێژووی هونەر بەرەهەندەکانیەوە.

2- مێژووی ڕەخنەی هونەریی.

3- چەمکی ڕەخنە.

4- زانستی جوانی (ستاتیکا).

5- داڕشتنی نوێ و فیکری نوێ.

6- بەردەوامبون لە پێشکەوتنی بەرهەمی نوێ بەلۆکاڵ و جیهانیەوە، بەردەوامبون لەسەردانی پێشانگەو موزە هونەریەکان.

جگەلەمانە ڕەخنەگر ڕۆڵی ئامۆژگاری کردن دەبینێت، هەرچەندە (ڕەخنەگر مامۆستانیە تا بەمیتۆدە ستانداره پەروەردەییەکان لەگەڵ خوێندکاردا بەرنامەی کاری دابمەزرێنێ) بەڵکو پشتگیری دەکات لە بوژاندنەوە و دەوڵەمەندکردنی ئاراستەیەکی دیاریکراو. ئیدی واله وەرگر (بینەر) دەکات باشتر و زیاتر درك بەنهێنی کاره هونەریەکه بکات، ئەو هێماو سونبولانەی لەبونیادی بەرهەمدا دەبینێ جارێکی دیکە لە دەقی تێکستێکدا گوزارشتیان لێدەکات.

گەر ڕەخنەی شێوەکاری پێویست بێت، ڕەخنەگرتن لە چەمك و بابەتە گوزارشت لێکراوەکان دەبێتە کاری سەرەکی. ئەم یاسە لابەلا دەمانباتە ناو کێشەی ڕەخنەی شێوەکاری کوردییەوە. دەپرسین داخۆ ڕەخنەی شێوەکاری کوردیی بونی هەیە؟ لەوەلاٌمدا دەڵێین:

"بۆ دامەزراندنی هەر فیکرێك لە پشتیەوە فەلسەفەیەك خۆی حەشارداوە، لەبەرئەوەی خاوەنی فەلسەفەیەکی ئاشکرانین، ئیدی دامەزراندنی ڕەخنەی شێوەکاری کوردی لەسەر بنەمای فەلسەفی سەختە، وەك دەبینین ئەو بەرهەمانەی هەن دەرئەنجامی قوتابخانە هونەریە ئەوروپیەکان لە دایکبون بەستایل و ئامرازەکانیانەوە تەنها ئێمە کارەکتەری جێبەجێکاربوین. ئەم قەیرانەش بۆ ئەو خەلفیەتە مەعریفیەی هونەری شێوەکاریی کوردی دەگەڕێتەوە کە ئامادەگی نیە".

زۆربەی ستایلەکان کۆپی دەکرێن، هەرچەندە (بەشێکی هونەرمەندان ئەم باوەڕە ڕەت دەکەنەوە) یاخود پەیامی ستایلەکان بە ناتەواوی گەیشتوە. ئەو بەشەی گەشتووە درەنگ وەختە و ئێمە لەو درەنگ وەختیەدا تەنها نۆتەکان دەنوسینەوە.

هەر چەندە ئەم پەلەکردنە بۆ گەیشتن بەو فارغۆنی پێشکەوتنەیە کە دەمانەوێت زوو پێی بگەین و نایگەینێ. لەم نێوانی ئەم سەفەرکردن بەپەلەیەدا زۆرشت لە دەست دەچێت، (ناسنامە دەشێوێت)، دووبارەبونەوە بەردەوامی دەنوێنێ) پەرت و بلاٌوی و لەیەك ترازانی جەمسەرەکان پەیدادەبن).

ڕەخنەی هونەریی شێوەکاری پەیوەندیەکی تەواوی بەپێوەرەکانی ڕەخنەی دەرەوەی جیهانی شێوەکاری کوردیەوە هەیە. کەواتە چۆن دەتوانین ڕەخنەی هونەری شێوەکاری لە کۆمەڵگەیەکدا دابمەزرێنین کە فەلسەفەی تێدا نیە!!.

ئایا پرۆسەیەکی مەعریفی دیاریکراومان هەیە تا دەستنیشانی ستایلی ڕەخنە شێوەکاریە کە بکات؟. بێگومان نەخێر!. لە ئەدەبدا نوسەرمان زۆرە، بەڵام نوسەری ڕەخنەگر نابینرێت. ڕەخنەیەك ڕەهەندەکان بدۆزێنێت، ئاخافتنێك هەنوکەو ڕابردوو گرێبدات، ڕەخنەگربە (تێکست + ئاخافتنی جیاواز) چەمکەکان واڵادەکات.

دامەزراندنی ڕەخنەی شێوەکاری کوردی گرنگە، بەو ئایندەیەی ڕەخنەی شێوەکاری کوردی ئایندەی هونەری کوردی ڕۆشنایی دەکەوێتەسەر.

8:1 تابلۆی ڕووناکبیریی:-

ڕەخنەگر کاتێك ڕەنگەکان واڵادەکات، هەڵوەستە لەسەر چەند تابلۆیەکی ڕووناکبیریی تردەکات، وەك:

1ـ خاڵیبوون (ئەو کەسانە دەگرێتەوە هەمیشە لە میدیاکاندا دەردەکەون و لە فەرهەنگی ڕووناکبیریشدا هەژارن).

2ـ چەق بەستن (ئەو کەسانە دەگرێتەوە لە زمانی واقیع نازانن).

3ـ گرێدان (ئەو ڕووناکبیرانە دەگرێتەوە بە دەسەڵاتەوە خۆیان گرێداوە).

4ـ خۆپەرست (ئەو ڕووناکبیرە خۆفرۆش و لادەرانە دەگرێتەوە کە لە پێناو بەرژەوەندی تاکی خۆیان پێوەندە مرۆڤایەتیەکان لە بیردەکەن).

5ـ پەراوێزبون (ئەو ڕووناکبیرە ماهیەت پاکانە دەگرێتەوە کە پەراوێز کەوتون و لەناو ململانێکاندا جێگەیان نەبۆتەوە)..

ئەم دیاردانە دیاردەی واقیعی سەردەمن و بەبلاوی لە ناو کۆمەڵگەدا درێژەیان هەیە. دیکارت ئەم دیاردەیە بە (واقیعی ناشایستە) دەداتە قەڵەم(12). لێرەوە ڕەخنەگر لەناو

ئەم واقیعە ناشایستەدا هەنگاو هەڵدەگرێ بۆ زمانی عەقڵ و هۆش و بیر، هەوڵی بوژاندنەوەیان دەدات بۆ ڕەواندنەوەی تەمومژی قەیرانە فیکریەکان، زۆرجار ئەو قەیرانە فیکریانە دەگەنە ئاستێك دەزگا مەعریفیەکانیش لە ئاستی بینین و ڕێرەویاندا کە بەبەشێك لە فەرهەنگی نەتەوەیی ئەژمارد دەکرێت لە زمانی ڕژێمێکی سیاسیدا دەتوێتەوە. لەم کاتەدا خەلفیەتە فیکریەکەی ڕەخنەگر دەبێت بەئاگا بێت لە دەست نیشانکردنی ڕەهەندی بڕیاری سیاسی و ڕای گشتی و ئەزمونی سیاسی و ئینسانی.

ئەم فەوزایە چەند هێڵێکی پانی عەقڵانی ساردی لێدەکەوێتەوە، دەبێتە هۆی بزربونی توانای هونەرمەندان. بە مانایەك لە ماناکان ئەم بزربونە داکشانە یاخود دەرچونە لەو پێناسەیەی بەرامبەر هونەرمەندێکی ڕووناکبیر دەکرێت بۆ نموونە (ئەو هونەرمەندانە دەگرێتەوە تەنها گرنگی بەیەك ستایل دەدەن یان ئەو نوسەرانە دەگرێتەوە لە بڵاوکراوەکاندا تەنها ئەو نوسینانە دەخوێنێتەوە کە خۆی نوسیونی ئیدی بەئاگانیە لە گۆڕانکاریەکانی و چواردەوری).

ئەمە بۆ شێوەکار چەندە گرنگە ئەوەندەش لای ئەدیب گرنگ دەبێت. ئەدیب ئەو ئافەریدەیەیە کە هەوڵی گێڕانەوە و داڕشتنی بون دەکات بەو کێشەمەکێشی و قەیرانە نەرێتیانەی زمانی واقیع کە لە دامەزراندنی بونیاتی مەعریفیدا ماوەی نێوان سەرهەڵدانی هیواو تاریکی واقیع دەپێویت بۆ کەشفکردنی تابلۆی واقیع.

ڕەخنەگر چەندە بە ئاگابێت ئەوەندە پایەی پەیامەکەی بەهێز دەبێت و ئامانج دەپێکێ، گەر نەیتوانی ئەو پاپۆرە پڕ لە نەفەرە بەرەو هەڵدێر و نغرۆبون دەبات.

یەکێك لەو خاڵە گرنگانەی تابلۆی واقیع، قەیرانی پەروەردەییە، کە چەند فاکتەرێك لە خۆدەگرێت، گرنگترینیان:-

1ـ نائامادەگیبونی فەلسەفەی کۆمەڵایەتیە، تا بتوانین فەلسەفەی پەروەردەی واقیعی لەسەر دابمەزرێنین.

2ـ هێنانی ستایلی دەرەکی (ڕۆژئاوا) بۆ پڕکردنەوەی کەلێنە پەروەردەییەکان نەخوێندنەوەی ڕەخنە. بەنەخوێندنەوەی ڕەخنەش، بەلاداخستنی و نەخوێندنەوەی مەرجە کۆمەڵایەتیەکان.

بەواتایەکی دی، گەر لە ڕابردوودا پەیڕەوە پەروەردەییەکان لە سیاقی کۆمەڵایەتیدا پەیڕەوێکی هێنراو بوبێ بە پۆزەتیڤ ئەژمارد کرابێ، ئەوە لە سەردەمی هاوچەرخدا ئەم پرۆسەیە پرۆسەیەکی نائاسایی و نامۆیە.

3ـ هەوڵدان بۆ دەوڵەمەندبوونی ڕووناکبیرییە پەروەردەییەکان لەسەر بنچینەی ناوەرۆك و بەرنامەی خوێندن.

4ـ ئاوێتەکردنی مەبەست بە ئامانج و هەوڵەکان تا لە سنوری گشتیدا تێکەڵاوبن.

ئەم فاکتەرانە خاڵی سەرەکی ئەو قەیرانە پەروەردەییە دەخەنەڕوو کە درێژبوەتەوە بۆ ناو یەکەکانی کۆمەڵگە، بۆیە دەپرسین! گەر پەروەردەی دەرەوە سەر بە فەلسەفە بێت، ئەوە فیکری پەروەردەیی نوێ دەبێت سەر بەو بەردەوامیەی دەرەوەبێت. ئەمەش قەیرانێکی تری شوناسە، (پاشان دێینە سەر ئەم بابەتە). بۆ گەیشتنەوە بەو ڕێڕەوە دەرەکیە کاری پەرەوەردەکاران، لێکدانی پەروەردەیە بەزانستەکانی (دەرونی، فسیولۆژیا، زمان، کۆمەڵایەتی). جگە لەوەی پەروەردەکاریش پێویستە زانیاریە مەعریفیەکانی خۆی گەشە پێبدات. چونکە هەموو کەسێك دەتوانێ فێرببێت، بەڵام هەموو کەسێك ناتوانێت ببێت بە پەروەردەکار.

بەشی دووەم

1:2 داهێنانی هونەریی:

داهێنان وەك بابەت گرنگیەکی زۆری لای توێژەرەوە و بیرمەندەکان هێناوەتە گۆڕێ و لێکۆڵینەوەکانیان لەبارەی پێکهاتە و ڕەوشت و پێگەیشتن و ستاتیکا باسکردووە.

پزیشك و دەروونناسەکان لە ئەنجامی ئەو ئەزمون و بەدواداچون و گەڕان و پشکنینی کەسایەتیدا لێکۆڵینەوەکانیان بەستۆتەوە بە سایکۆلۆژی کەسێتیەوە، وەك چۆن کەسانی پسپۆڕ و پەروەردەیی گرنگی تەواو دەدەن بە داهێنان ئەوەندەش هەوڵ دەدەن بۆ کەشفکردنی ڕێگەی گونجاو بۆ بوژانەوە و گەشەکردن تا لە پرۆسەی کاروبەرهەمی خوێندندا کاریگەری هەبێت لەسەر هۆشیارکردنەوەی خوێندکاران.

سەرەتای لێکۆڵینەوە فەلسەفیەکان بۆ کاری داهێنان دەگەڕێننەوە بۆ خوێندنگەی ئەفلاتون کە ئایدیالیزمیانە لە هونەری ڕوانیوەو داهێنانی مرۆڤی بە سروشتەوە گرێداوە. واتە سروشتی بەسەرچاوەی داهێنان ئەژماردووە، بەپێچەوانەی ئەرستۆوە کە ڕیالیزمیان بەرهەمە هونەرییەکانی هەڵسەنگاندووە و بەباوەڕی عەقڵ و تەفسیرە عەقلانیە زانستیەکەی نەك کاریگەری سروشت. واتە بەباوەڕێکی بەهێزەوە جەختی لەسەر داهێنان کردووە بەوەی لە ئەنجامی پێکهاتەیەکی ئاڵوگۆڕکردنی نێوان بۆچوون (تصور) و هەستپێکردن (إدراك) دێتە بەرهەم، بەلاَم فرۆید داهێنانەکان دەبەستێتەوە بە ناهۆشیارییەوە، واتە داهێنان لە ناهۆشیاریدا (لاوعی) گەشە دەکات.

بە باوەڕێکی بەتینەوە جەختی لەسەر فیکرەی داهێنانە هونەرییەکانی

شـــوبنهاوەریش کردووەتـــەوە و بـــە پێـــشڕەوتری زانیـــوە لـــە داهێنانـــە زانـــستیەکان. داهێنانی زانستی پێویستی بە هەوڵ و کۆششی لۆژیکی هەیە و ماوەی ئەزمونـەکان درێژخایەنن و زۆریان پێدەچێت، بەڵام داهێنانی هونەریی ئامانج ڕاستەوخۆ دەپێکێ، بۆیـە زانـست پێویـستی بـە جـەخت کردنـەوەو بەهرەیـە، بـەڵام داهێنـانی هونـەریی قوڵبونەوەیە لە کارە نەگەتیڤ و سەربەستی دەداتە ئیرادەی کەسێتی بۆ نموونە کاتێك لە پۆرترێتێکدا کارێکی داهێنان دەبینرێت واتە ستایلێکی نوێ هاتۆتـە بەرهـەم ئـەم سـتایلە نوێیـەش ڕەهەنـدی بابـەتی نادیـار کەشـف دەکـات. بەواتایـەکی دی ئـەو کەشفکردنە ناخ و ڕۆحی کەسایەتیە دروستکراوەکە دەردەخات زیاتر لەو ئاستەی لـە وێنەیەکی فۆتۆگرافیدا دەبینرێت.

بەم جۆرە دەبینین گوزارشت کردنی زهنیی بـۆ بۆچـونەکان سەرچـاوەی سـەرەکی و ئامرازی یەکەمە بۆ داهێنان، چونکە هەموو بۆچونێك پێش فیکر دەکەوێت.

لای کروس توانای داهێنەر دەبەستێتەوە بەو بەرهەمـە شـێوەکاریەی هونەرمەنـد پێشکەشی دەکـات و بـە (وەرگـر)ی دەسـەلمێنێ کـە توانـا تەعبیریەکـەی ئاسـتێکی داهێنەرانە و خولقێنەرە. بێگومان ڕاوبۆچونی زۆر جیـاوازی دیکـە هەیـە، بـەتێکڕا دەتوانین بڵێین هەموو بۆچونەکان جەخت دەکـەن لەسـەر ئـەوەی داهێنـان لـە سـنوری هۆش (حدود الوعی)دا گەشە دەکات و پێش دەکەوێت. لە بازنەی هونەر و ئەدەب و زانستدا داهێنان بەشێوەیەکی دیاریکراو فیکر و کـاری سـەرەتایی بەرهـەم دەهێنـێ، گەرکارەکان (فیزیایی، ئابوری، کۆمەڵایەتی یان دەرونی)بن. ئەم دیاریکردنە دەبێتـە مەرجێکی سـەرەکی بـۆ قبـوڵکردنی ئەفرانـدن و دەورکەوتنـەوە لـە فیکـر وبۆچـونی غەریب و پێوانە کۆمەڵایەتیەکان.

بۆ بەیەك گەیشتنی هێڵەكانی ئاسۆی ئەفراندن چەند هێڵێك دەخەینە ڕوو:

1-1:2 لاساییكردنەوە (تقلید)

سەركەوتن و نمایشكردنی بەرهەم لەسەر ئاستی لاسایكردنەوەدا

أـ جەختكردنەوە لەسەر فیكرەیەكی دیاریكراو..

ب ـ گەڕان لە ناو پرۆگرامێكی مەئلوفدا.

ج ـ وەرگرتنی ستایلێك.

2-1:2 لێكدان

بەئەنجام گەیاندنی تەواوی ڕەگەزەكان، واتە:

(تێكڕای بەرهەم = ڕەگەزە لەیەكچوەكان + ڕەگەزەلەیە كنەچوەكان).

3-1:2 هاوسەنگی:

دانانی هاوسەنگی لە نێوان ڕەگەزە ناكۆكەكان و كۆكردنەوەیان بۆ بەشداربون لەبەرهەمدا.

4-1:2 زەمینە:

پرۆسەی داهێنان هەر لە خۆوە لە دایك نابێت و پێش ناكەوێت بەڵكو دەبێت زەمینەیەك بڕەخسێ تا كاریگەریەكانی دەربكەوێت.

لەو پێكهاتانەی داهێنان بەپێی بۆچونی (ئەمابیل) دەڵێت:

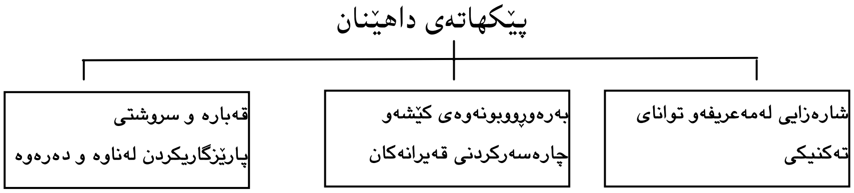

هەر چەندە (لیسترن بێرك و لوبارت) داهێنانیان بە پرۆسەی بەرهەمهێنان نـاوزەد كردووە و لەو ڕێگەیەشەوە داوای گەڕانەوەی زۆرترین بەها (قازانج) دەكەن(13).

ئیدی بەوجۆرە داهێنان پێناسەی زۆری لە خۆگرتـووە، دەكرێـت كۆیـان بكەینــەوە بەم جۆرە:

داهێنان توانایەكە بۆ پێكهێنان و بنیاتنان یاخود ڕێكخستنێكی نوێیی تواناكان.
یاخود داهێنان پرۆسەیەكی بەرهەم هێنەری فیكر و بابەتە، لە ڕێكخـستن و شـێواز و وردبونــەوەی بەرهــەمی هونــەری شــێوەكاریدا پــشت بــە شــێوەی كۆتــایی كارەكــە دەبەسـترێ، بـەڵام خـودی پرۆسـەی بەرهەمهێنانەكـە چـەمكی داهێنـان دەستنیـشان دەكات.

1:2 داهێنان و گەشەكردن

زۆرێك لە شارەزایان و توێژەرەوەكان جەخت دەكەن لەسـەر توانـا و لـە دایكبـونی داهێنان، كە داهێنان لە كەسێكی دیاریكراودا كۆ دەبێتەوە بۆ پانتاییـەكی گـەورە و فراوانتر لە كەسانی دی.

هەندێكی دی دەڵێن داهێنـان تایبـەت نیـە بـەهیچ كەسـێك بـە لكـو توانایـەكی پەنهانی و شـاراوەیە، لـە تێكـڕای مرۆڤـدا حـزوری هەیـە، تـەنها زروفـی دەربـڕین و

بلاۆکردنەوەی لە کەسێکەوە بۆ کەسێکی دی دەگۆڕێت، گەر کارە داهێنانیەکە گەورەبێت یان بچوك. ئەم یەقینە لەوەوە سەرچاوە دەگرێت کە زەوی چی تیا بڕوێنیت چۆن خزمەتی بکەی تا بەرهەمی باشی لێ بێتەبەر، بەپێچەوانەشەوە بێ خزمەتی زەویەکە دەکاتە وێرانە و بێ کەڵك. ئیدی داهێنان مەرگی خۆی دەبینێ و هەنگاوی نوێی بەدوادا نایەت، بۆیە گوژم و تینی یەکەم هەنگاو گرنگە و پانتایی ئەزمونەکان فراوانتر بکات.

گراهام والاس لە کتێبی هونەر و فیکردا قۆناغەکانی پرۆسەی داهێنانی دابەش چوار قۆناغ کردووە.

قۆناغەکانی پرۆسەی داهێنان

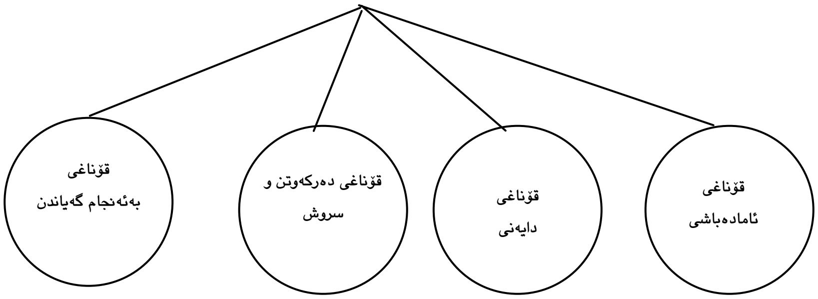

شارەزایان دەڵێن داهێنەران سیفەتی جیاوازیان هەیە وەك:

1ـ خاوەنی هێزی تایبەتن چونکە هەست بەسەر بەخۆیی بونی خۆیان دەکەن.

2ـ بە توانان لە گوزارشتکردن و ڕەفزکردنەوەی کاریگەرییە دەرەکییەکان.

3ـ لەڕاوبۆچون و هەڵوێستدا نەرمی دەنوێنن.

4ـ هەندێجار داهێنانەکان لـە گـروپ و هـۆز تـا نەتـەوە درێژدەبێتـەوە و دەبێتـە سیمایەك بۆی.

ئەم سیفەتانە پێویستیان بە ئەتمۆسفیرێکی ئـازاد و سـەربەخۆیە بـۆ گەشـەکردن و بڵاوبونەوە پێدەچێت چینیەکان یەکەم نەتەوەبوبن کـە کـاری چاپکردنیان لـە شـێوەی زەخرەفە بەکارهێناوە لەسـەر قومـاش جگـە لـە کـاری سـیرامیك، بـە بـەکارهێنانی هەڵکەندن لەسەر تەختە. ئەم ستایلە بۆ شێوەکاری جگە لە قوماش مێژووەکـەی بـۆ (868) پ.ز دەگەڕێتـەوە. ئـەم هونـەرە لـە ڕۆژئـاوادا لـە سـەدەی چـوارده و ڕێنسیانسدا بەدەر کەوت و ڕۆشنایی بینی. لەبەرئـەوەی ئـەو داهێنانـە تایبەتـە بـە گەلی چین تا هەنوکە تایبەتمەندیەکانی پارێزراوە و بە ئاسانی دەناسرێتەوە.

2:2 تەمەن و داهێنان:

هەموو داهێنانێك کاریگەریی لەسـەر دەرونـی وەرگـر دروسـتدەکات هونەرمەنـد بەگێڕانـەوەی چیرۆکەکانی ئاوێتـەی ویـژدانی بینـەردەبێت ئیـدی ناکرێـت نـاوەڕۆکی فیکریی لە فۆرمی هونەریی جودا بکەینەوە، چونکە هـەردووکیان دەبنـە تەواوکـەری داهێنانی ڕاستەقینە. لێکۆڵەرەوەکان داهێنانە هونەریەکان لـە مرۆڤـدا دەگەڕێننـەوە بۆ تەمەنی (14) ساڵی، و (15 تا 16) ساڵی بۆ داهێنانە زانستیەکان. (مـۆزارت لە 14 ساڵیدا ئۆپیرای میلانۆی بـەڕێوەبرد، بتهـۆڤن لـە هـەمان تەمەنـدا ئاهـەنگی موزیکی لە گۆڕەپانە گشتیەکاندا دەگێڕا... هتد) لەگەڵ بەرزبوونەوەی تەمەندا ناوی داهێنەریش بـەرز دەبێتـەوە. سـەردەمی مێردمنـداڵی (مراهقـی) سـەردەمی دەست

پێکردن و سەرەتای بەردەوامیدا داهێنەرە کە بەرەورووی بەربەستەکان دەبێتەوە و داهێنانەکانی گەورە دەکات.

هەندێ لێکۆڵەرەوەی دیکە داهێنانە هونەرییەکان و گەشەکردنی بۆ ساڵانی نێوان (30، 40) دەگەڕێتەوە. هەندێکی دیکە تا ساڵانی (45) و بەرەسەرەوە ئەژمارددەکەن.

دەرئەنجامەکان تەمەنێکی دیاریکراومان ناداتێ تا دەست نیشانی خاڵ و پلەکانی داهێنان لە ڕووی تەمەنەوە بکەین. فێردری لە تەمەنی (80) ساڵیدابوو ئۆپێرای فالستافی کرد، (مارك توین) کتێبی (حەوا)ی لە تەمەنی (71) ساڵیدا نوسی، (گراهام بێل) گۆڕانکاری کرد لە تەلەفۆندا لە تەمەنی (55) ساڵ بوو، کێشەی لاسەنگی فڕۆکەی چارەسەرکرد لە تەمەنی (70) ساڵیدا.

بۆیە دەکرێت بڵێین هیچ پێشکەوتنێك بەبێ داهێنان نابێت، ئەو سەردەمە لەبیر نەچوانەی مێژوو هەمان سەردەمن کەکاری داهێنانی تێدا ئەنجام دراوە و ڕەخنە لە فەرهەنگە تەقلیدییەکان گیراوە و ئەو بوارەیان تێپەڕاندووە.

بەڵام ئەم لێکۆڵینەوانە هیچ سەنەدێکی زانستی و لۆژیکی لەسەرنیە تا دەستنیشانی کێرڤی تەمەن بکات بۆ داهێنان، ژمارەی ئەم تەمەنە بە تەنها لە ڕەوتی ژیانی داهێنەرانەوە وەرگیراوە. زانستی دەروونی لە دوو گۆشەی دیکەوە توێژینەوەکانی خۆی قوڵ دەکاتەوە:

1- داهێنان پرۆسەیەکی عەقڵی و ماوەیەکی دیاریکراوە.

2- داهێنان پەیوەستە بە توانای داهێنەرەوە لە چۆنیەتی کەشفکردن.

ئەم دووفاکتەرە پاڵپشتی ئەو بۆچونە دەکات، کە داهێنەر کاتێ خەریکی

پرۆسەی بەرهەم هێنان دەبێت باری کۆمەڵایەتی باش بێت و کاریگەریی پەروەردەیی بۆ فەراهەم کرابێت(14).

هەرچەندە زۆرجار ئەم کاریگەریانە نەك فەراهەم کرابێت بەڵکو تێکڕای کۆمەڵگە بەرامبەر داهێنەرو بەرهەمەکەی دەوەستنەوە. پەیوەندی نێوان داهێنان و پەروەردە لە کۆتایی سەدەی نۆزدە و سەرەتای سەدەی بیستەم گرنگی پێدرا.

د. منیر بەشیر ئەوسەردەمەی دابەشی دووماوە کردووە:

1-2:2 ماوەی ئینتباعی:

ئەم ماوەیە لە ساڵی (1869)ەوە دەست پێدەکات. ئینتیباعیەکان خوێندنەوەی تایبەتیان هەبوو بۆ پاڵەوانەکانیان تا بەشێوەیەکی ئاشکراو ڕاستەوخۆ ڕاوبۆچونیان بڵاوبکەنەوە بۆ ئەم کارەش کەرەستەی لۆجیکی ناوخۆیی (**المنطق الداخلي**)یان بەکاردەهێنا.

2-2:2 ماوەی ئەزمونگەری:

لەرەوشتگەریەکانەوە دەست پێدەکات تا سەرەتای پەنجاکان ئەم ماوەیە بەپێچەوانەی ئینتیباعیەکانەوە پشتیان بەست بە دائیرەو ستافی زیرەك بۆ تاقیکردنەوە و قبوڵکردن.

ئەزمونگەرییەکان پێیان وابوو داهێنان تەنها سیفەتێك نیە بۆ قۆرخ کردنی تاکەکەس بەڵکو هەموو کۆمەڵ خاوەنیەتی ئەو تایبەتمەندیانەی کەسانی ناو کۆمەڵگەش هەڵیدەگرن دەبێ لە ڕێگەی پرۆڤەوە بگوێزرێتەوە و گۆڕانکاری تێدابکرێت. جیاوازی نێوان ئەم دووماوەیە دەگەڕێتەوە بۆ ناکۆکی فەلسەفی بەرنامەی کاریان و ڕەنگدانەوەی لە جیاوازی تێزی بیرمەندان. بیرمەندی فەرەنسی

(برجسۆن) دەڵێت"داهێنان گەر عەقڵی بێت ئەوە هەڵچون و گڕوتین دەدات بە ئەفراندن".

بەڵام بیرمەندی ئەڵمانی (هایمەر) بەڕوکارێکی دیکەوە دەڕوانێتە داهێنان و بەپێچەوانەی فرۆیدییەکان کە داهێنان بەپاڵنەری ئارەزووە سێکسیەکانەوە گرێدەدەن، هایمەر هەوڵ دەدات پردی پەیوەندی لە نێوان دەرەوە و ناوەوەدا ببەستێت بۆ ڕزگاربوون لەو هێزە ناوکیانەی دەبنە هۆی دڵەڕاوکێ و دوودڵی و ناجێگیری.

(ماتیس) دەڵێت:"داهێنان و پرۆسەی داهێنان بەردەوام بێت، پێویستە شارەزای کەسایەتی داهێنەربین لە ڕووی زانستیەوەو بە سنورەکانی تێپەڕاندن ئاشنابین".

1-3:2 ناساندنی داهێنان:

داهێنانەکان بەشێوەیەکی گشتی بەپێی (کالفن تیلۆر) کە سەرپەرشتیاری زانکۆی یۆتان بوە بۆ دیراسەی داهێنان و لە دوای (100) پێناسەی داهێنانەوە، گەیشتۆتە ئەو ئەنجامەی داهێنان پێنج ئاستی هەیە وەك:

1. ئاستی تەعبیری.
2. ئاستی بەرهەمهێنان.
3. ئاستی دۆزینەوە.
4. ئاستی هەوڵدان.
5. ئاستی گەشەکردن.

بەڵام لەڕووی هەستی و داهێنانی هونەری شێوەکاریدا وەك (فیکتور لوفنفیلد) بە دوو جۆر ئاماژەی بۆ دەکات!.

2-3:2 هەستی فیعلی Actual Creativity:

جۆرێکی داهێنانە گوزارشت لەو (هەستە) پەنهان و شاراوەیە دەکات، چۆن گەشە دەکات و بەکارەکانی هەڵدەستێت.

3-3:2 هەستی شاراوە Potential Creativity:

گوزارشت لە تێکڕای (توانا) و داهێنانەکانی کەسێك دەکات بیەوێت گەشەی پێ بکات یاخود گەشەی پێنەکات(15).

ئەم پرۆسەیە لای بیرمەندە دەرونیەکان بە پانتاییەکی فراوانتر لێی دەڕوانن، پرۆسەی داهێنان بە زنجیرەیەکی بەردەوامی گۆڕانکارییەکانی واقیعی دەزانن و بەدوای یەکەوە گرێدراون. بەپێی ئەو لێکۆڵینەوە دەرونیانەی لەسەر هونەرمەندان ئەنجام دراون لە ڕووی (چەندایەتیەوە) ئەوە دەردەخەن.

1ـ هونەرمەندان زیاتر هەست بە تاوان دەکەن وەك لە کەسانی ئاسایی.

2ـ هونەرمەندان ناتوانن یان ئارەزووی ئامۆژگاری دایك و باوکان ناکەن.

3ـ هونەرمەندان لەناخەوە ژیانێکی بەپیتیان چاندووە وەك لە کەسانی ئاسایی.

ئەم سێ جەخت کردنەوەیە ئەوەناگەیەنێت کە هونەرمەند دوژمن کاری و بۆچونەکانی خەفە بکات بەڵکو:

1ـ هەڵچون و دوژمنکاریەکانی کەسانی ئاسایی زیاتر دەردەکەوێ وەك لە هونەرمەندان (چونکە هونەرمەندان لە هونەرەکەیاندا گوزارشت لە دوژمنکارییەکان دەکەن).

2ـ هونەرمەند بۆچونەکانی بەو ئەنجامە تەفسیر دەکات کە کەسانی دی هاوبەشی گوناهن لەگەڵیدا. ئیدی بۆ دروست بونی ئەم هەڵوێستانە هونەرمەندی داهێنەر

پێویستی بە کەشێکی گونجاو هەیە لە ڕازی بون و لێبوردوویی. ئەم پرۆسە سەرەتاییە پرۆسەیەکی ناشعوریە و گوزارشت لە کەرەستە قەدەغە کراوەکان دەکات تالەڕێی بەرهەمێکی هونەریەوە بێتە نومایشکردن، ئیدی ئەو بەرهەمە دەبێتە خاڵی هاوبەش و گرێدانی پەیوەندییەکانی هونەرمەندی داهێنەر بە جیهانەوە. هەر چەندە دەبێت ئاگاداری وردی هەڵسەنگاندنەکان بین کاتێك دیراسەی وردی داهێنان دەکرێت چونکە تاهەنوکە بیرمەندانی دەرونی ڕووبەڕووی ئەم کێشەیە بونەتەوەو لە کێشەی بەردەوامدان. شێوازی داهێنەران لە کاتێکەوە بۆ کاتێکی دی جیاوازە و ئەو تاقیکردنەوانەی بەئەنجام گەیشتوون یەك ئەنجامیان نەداوە بەدەستەوە تا جێگیربن.

لەڕاستیدا هەموو مرۆڤێك هونەرمەندە، بەڵام بزواندنی ئەو شەپۆلە بۆ دەروەی خۆی لە کەسێکەوە بۆ کەسێکی دی دەگۆڕێت. ئەوانە هەڵچونەکانی ناخ قەتیس دەدەن و دەری ناخەن تەنها وەك مرۆڤێکی ئاسایی دەمێننەوە و چیدی کە. بەڵام کەسانی دیکە هەن لەڕێی ئەو کەرەستانەی ڕۆژانە بەکاریان دەهێنێ دەتوانێ کاری هونەری زۆرجوان و ناوازەی لێ دروست بکات و بهێنێتەوە بەرهەم.

هونەرمەند (جوزیف بوبیس 1921 – 1986) یەکێك بوو لە فرۆکەوانەکانی جەنگی جیهانی دووەم و بەهۆی جۆری کارەکەیەوە بۆمبای دەهاویشت، لەگەڵ پاککردنەوەی باڵەفرەکاندا هاوسەنگیەکی دروست کرد، هەر چەندە بویس بەشی پەیکەرسازی خوێندبوو پاشان ئەو کارە هونەریانەی دەیکرد هەمان کەرەستەی شەڕبوون وەك (چەوری، خوێن) پاشان بۆیەی دەرگای تێکەڵ دەکردن.

4:2 پرۆسەی داهێنان و سوریالییەکان

کاتێك باس لە پرۆسەی داهێنان دەکرێت بەواتا سەرەتاییەکەی مەبەست لە بەرهەمە هونەرییەکانی (تابلۆ، پەیکەر، شیعر، رۆمان، سەمفۆنیا) هتد... ئەم پرۆسەیە کارێکی شاراوە و تەمومژ نیە تا لێکۆڵینەوەی زانستی لەسەر ئەنجام نەدرێت بەڵکو ناوزەد دەکرێت بە تێکەڵگەلێك لە پرۆسەی سایکۆلۆژی جیاواز و تێك ئالأو لەگەڵ بەردەوام بون و پرۆڤەکردن و شارەزابوون تاقوڵبونەوە و ڕۆن بەناخدا زیاتر ئاشنای تێکڕای لایەنەکان دەبین.

(ڤان کوخ) پێی وایە شارەزایی تەنها بەس نیە بۆ هونەرمەند بەڵکو خودی هونەرمەند پێویست دەکات بە وردی و قوڵی لەواتای شتەکان بکۆڵێتەوە چونکە لە سەرەتای هەموو هونەرێکدا داهێنەری ڕەسەن حزوری نیە، بەڵکو تەنها ئافەریدەیەکی ئارەزومەندە و چیدی کە، بەڵام کاتێك توانا خۆرسکەکەی کۆدەکاتەوە و تێکەڵ بە چالاکیەکانی دەکات بۆ گەیشتن بەمەبەستێك ئەوکاتە کارێکی هونەریی بەرهەم دێنی ئیدی تواناکان لە خەون و خەیاڵ، هەلوەسە و سەربەستی، عەقڵ و بەهێماکردنی شتەکان، هەڵسەنگاندنیان تاپلەی پڕبون و کامڵبوون لەو پرۆسەیەدا کۆدەبێتەوە.

ئەم بۆچونە گەر لەبەر رۆشنایی تیۆری شیکاری دەروونیدا بخوێنینەوە بۆ فیکرو وشە. دەبینین خەون و خەیاڵ دەبنە فاکتەرێکی گەورە و کاریگەر بۆ خولقاندنی هونەر، پێدەچێت ئەم بۆچونە هۆی دەرکەوتنی قوتابخانەی سوریالی بوبێت.

ئەم قوتابخانەیە سەرەتا لەلایەن ئەندریە بریتۆنی شاعیرەوە دامەزرا بە هاوکاری تیرازا کە ئەوکات سەرکردەی بزوتنەوەی دادایییەکان بوو، بەڵام لەبەر عەبەسی و

بەربلاوی دادایییەکان بریتۆن جودابووەوە و لە بزوتنەوەیەکی سوریالی تایبەت بە هونەردجا کۆبونەوە. لە هونەرمەندە بەناوبانگەکانی ئەم ڕێبازە (سلفادۆر دالی، خوان میرۆ، پ. دلوا، ماکس ئەرنست، مارك شاگال) چەندانی دیکە.

ئەم ڕێبازە تێکرای بە هونەرمەندەکانیەوە جارێکی دیکە جەختیان لەسەرگرنگی و دووبارەکردنەوەی خەون دەکردەوە لە کارە هونەرییەکانیاندا، بەڵام هەریەکەیان بە جۆرێك لە جۆرەکان تەفسیریان بۆ کردووە.

کاندنسکی دەڵێت:"هونەرمەند تەنها پێویستی بە پرۆڤەکردنی دەست و چاو نیە، بەڵکو پێویستی بە پرۆڤەکردنی ڕۆحە بۆ پێوانەکردنی ڕەنگەکان بە پێوانەی تایبەتی خۆی، ئەمانە دەبنە فاکتەری داهێنانی هونەریی، پاشان هەر ئەو بەرهەمەیە دەکەوێتە دایەلۆگ لەگەڵ تاك و کۆمەڵ بۆ نومایشکردنی ڕەهەندە مێژوویییەکان"، بەهەمان شێوەش مایکل ئەنجیلۆ دەڵێت"وێنەکێش وێنە بە عەقڵی دەکێشێت نەك بەدەستی".

هەرچەندە مایکل ئەنجیلۆ لە سەردەمی سوریالەکاندا نەژیاوە، بەڵام بەشێوەیەکی گشتی دەتوانین ئەم خەون و خەیاڵ و ئەندێشەی سوریالیانە بە واتای جادوو لێکبدەینەوە، چونکە سوریالیەکان میتافیزیکین و هەمیشە کاردەکەن لە واقیع دەربچن. لەڕووی فەلسەفیشەوە ئەم پرۆسەیە جیاکردنەوەی فیکرە لە کەرەستەو پێداویستیە ئامادەکراوەکان.

(جان شوستر) ئەم باسە زیاتر ڕوون دەکاتەوە کە خۆی یەکێك بووە لە دامەزرێنەرانی ئەم قوتابخانەیە لەدوای جەنگ، دەڵێت:"سوریالیەت ئەوی ترە لەشارستانیەتی ڕۆژئاوا، ئەوەتری ناوەوەیە، ئەمانە پەیوەندی بەهێزیان هەیە لەگەڵ

ئــەوەی دی دەرەوە، ئــەم پەیوەندیــەش عــەقلانی نیــە، ئەمــە لــە کۆمەڵگــە سەرەتاییەکاندا ناگونجێ".

هەڵگرانی ئـەم بـاوەڕە خۆیـان دەڵـێن:"ئێمـە کەسـانی سـەرەتایین لـە سـەردەمی هاوچەرخدا. بۆیە دەڵێم ئەم جۆرە بیرکردنەوانە بیرکردنەوەیـەکی جادووگەرانەیـە بـەو ئامانجـە کاردەکـەن کـە ئەمـە ببێتـە شـێوەیەك لـە شـێوەکانی نـاکۆکی سـەرەتا سوریالیەکان بەو ئامانجە کاریان دەکرد ڕووناکی بخەنە سەرشتە شاراوەکانی واقیع".

بۆ نموونە: لـە ڕێـی وێنـەوە شـیکاری خـەونیان تەفسیردەکرد کـە پەیوەسـت بـوو بەشـیکارەیە دەروونیەکانـەوە. پاشـان فرۆیـد و هـەوادارانی گرنگیـەکی زیاتریانـدا بەسوریالیەکان تا لە سنوری واقیع دەربچن و شعور چیان پێدەڵێت ئـەوە وێنەبکـەن. واتە لە شارستانیەت دەربچن و بگەڕێنـەوە بـۆ سروشـت بـۆ یەکخستنەوەی هـەموو بوارەکان کەلێوەی جودابونەتەوە لە ئەنجامی ئەم یەکخستەوەیەدا ڕەنگە جیاوازەکانی مرۆڤ دادەمەزرێتەوە. پیکاسۆ دەڵێت:"سروشت و هونـەر دووشـتی جیـاوازن، ئـەوەی لەسروشـتدا ونمـان کـردووە بـەهۆی هونـەرەوە دەری دەبـڕین". بـەوجۆرە پیکاسـۆش سروشت ڕەت ناکاتەوە تا نکۆڵی لە سروشت بکات.

ئەم چەمکە لای هونەرمەندان دەربارەی سروشت هەریەکەو بـەجۆرێك گوزارشـتی لێکردووە.

(ئیدگار دوگا) دەڵێت:"تەنانەت ئەو هەوایەی لە تابلۆدا هەیە ئەو هەوایە نیە کە ئێمە هەڵی دەمژین". ئەم جـۆری دەربڕینـە لـە ڕێـی سـتایلەوە بـەپێی سـەلیقەیی و مەوهیبەی خۆی لای سوریالیەکان جێی قبوڵکردن نیەو بەسـەرەڕۆیی دادەنـێن، بۆیـە دەرگاکانی داهێنانیان کلۆم کردووەو دەرگایەکیان بۆ داهێنـان نەهێـشتوەتەوە تـالێی

بدەن. بەشێوەیەکی گشتی هونەر دیاردەیەکی مێژوویی ئینسانیە و سەربە یاساکانی پێشکەوتن و بەیەك گەیشتن و دایەلۆگەکە عەقڵ تیایدا دەسەڵاتە.

ئەم بەیەك گەیشتنە لە ڕێی جیاوازی ستایلەکانەوە پەرە دەستێنێ وەك:

1- ستایلی کەسێتی: **Personal style**

شێواز و میزاجی تایبەتی هونەرمەندێك دەردەخات.

2- ستایلی نەتەوەیی: **National style**

لە ڕوی میزاج و ڕەوشتەوە تایبەتمەندییەکانی نەتەوەیەکی دیاریکراو بەدیاردەخات.

3- ستایلی ماوەیی: **Period style**

لە ماوەو سەردەمێکی دیاریکراوو لە ئەنجامی فۆرمەوە دەستنیشان دەکرێت. گرنگی بۆ بەردەوامی ئەزمونەکان چۆنیەتی لەم بەردەوام بوونەدا پێویستمان بە تیۆری شیکاریە بۆ هەر بۆ چونێك(15).

5:2 داهێنەر و شیکارە دەرونیەکان.

زاراوەی کەسایەتی داهێنەر لە زانستە دەرونیەکاندا بەم جۆرە باسی لێوەکراوە: زاراوەیەکە بەڕەوشتی کەسێکەوە بەندە، شێوازێکی تایبەتی هەیە لە شێوەو ڕەنگ و چۆنیەتی هەڵسوکەوتدا، ئەم ناساندنە تەفسیرێکی ڕەوشتی دەرەکیە لەڕێگەی ئامادەباشیەوە دیاریکراوە، کاتێك فرۆید لەسەر ئەم چەمکە دەدوێت و درێژە بە بۆچونەکانی دەدات سەرەتا لە هونەرەوە دەست پێدەکات.

هونەر لای فرۆید ناوچەیەکە کەوتوەتە نێوان (جیهانی واقیع) کە ئارەزووەکانی

تێدا دەبینێ و (جیهانی ئەندێشە)ش ئارەزووەکانی تێدابە ئەنجام دەگات.

جیهانی ئەندێشە بەگەنجینەیەك دەشوبهێنێ لە ئەنجامی تێکەڵبونی پرۆسەیەکی گۆڕانکاری لە پرەنسیپەکانی چێژ (مبدأ اللذة)دا دەگوێزرێتەوە و دەگۆڕێت بۆ پرەنسیپی واقیع (مبدأ الواقع).

هونەرمەندی داهێنەریش ئەو ئافەریدە تێکشکاوەی ناو واقیعە کە هەوڵی کۆکردنەوەی (سامان، هێز، ڕەوشت، خۆشەویستی ژن) دەدات، بەڵام دەست کورتە لەو کەرەستانەی بەم ئارەزووانەی دەگەیەنێت. بۆیە لە ئەندێشەیدا کۆیان دەکاتەوە و دەیەوێت لە ئەنجامی کاری هونەریدا بەدەستیان بخات. ئیدی هونەرمەند لە جیهانی واقیعەوە پاشەکشەدەکاتە ناو جیهانی ئەندێشەوە، کارە هونەری (داهێنان)یەکانی دەبێتە ڕەنگدانەوەی خەیاڵ و ئارەزووەکانی.

لەلایەکی دیکەوە هونەرمەند هەوڵ دەدات لە جیهانی واقیعدا پێگەی خۆی جێگیر بکات و کاری داهێنانی تێدا ئەنجامبدات بۆ ڕەنگدانەوەی ئەندێشەو ئارەزووە ناشعورییەکان. ئەم تیۆرە تاڕادەیەکی زۆر جێی باوەڕە، بەڵام لە ڕووی بەهرەی هونەرمەندەوە هەست بە شکستی تیۆرەکە دەکرێت.

فرۆید بۆخۆشی بێ دوودڵی و چەندجار جەختی لەسەر ڕاستی ئەوە کردۆتەوە کە تیۆرەی شیکاری دەروونی پێویستە دان بنێ بە شکست هێنان بەرامبەر کێشەی هونەرمەند باشترین نموونە توێژینەوە قوڵەکەیەتی دەربارەی لیۆناردۆ داڤنشی و کەسایەتی ئەو هونەرمەندە لەڕووی سەرکوتکردنی ئارەزووە سەرەتاییەکانی کەلەمنداڵیەوە کاریکەریی لەسەر دروستکردووە بەوەی لە دایك بویەکی ناشەرعیەو

ئەم کارەش ڕەنگدانەوەی ڕەق و بێ سۆزی دروست کردووە لای دایکی و توندوتیژبووە بەرامبەری.

لیۆنـــاردۆ ئیـــدی هەوڵوکۆشـــشێکی زۆردەدات بـــەدوای مەعریفـــە و داهێنـــانی هونەریدا دەگەڕێ بۆ دروستبونی کەسایەتیەك لە ئایندەدا بەهێز و جێی باوەڕبێت.

بەشێوەیەکی گـشتی تیـۆری شـیکاری دەروونـی نـەیتوانی بەتـەواوی هەوڵـەکانی هونەرمەند بخوێنێتەوە، هەمیشە دیدێکی نەگەتیڤانەی هەبووە لـە ڕووی کەسـێتی و هەستەوە، نەیتوانیوە دیدێکی پۆزەتیڤانە بداتە هونەرمەند، هەمیشە هەولێـداوە بـۆ نوێکاری و ڕەسەنایەتی نەك تەنها بۆخودی خـۆی بـەڵکو بـۆ کۆمەڵگـەو مرۆڤایـەتی نومایش بکات. بەڵام هونەرمەند هەمیشە هەستێك ڕایدەکێـشێ بـۆ بـەردەوام بـوون ئەویش گەڕان و نوێبونەوەیە چ لەڕووی تەکنیکەوە یاخود لـە ڕێـی ئارەزووەکانیـەوە. هەر چەندە هونەر وێنـەی زۆرجیـاوازی لـە خۆگرتـووە: ئـەدەب (چـیرۆك – شـیعر – پەخشان)، هونەرە جوانەکان (وێنە – پەیکەر)، هونەر تەعبیری (مۆزیکا – گـۆرانی – سەما- نواندن) جگەلەوەی لە ڕوکەشدا جیاوازن، بەڵام لەناوەڕۆکدا گوزارشـت لـە هەستی جوانی ئینسانی دەکەن.

کەواتە هەمووکارێکی هونەری لە سەرەتاوە بەم جۆرە دەست پێدەکات:

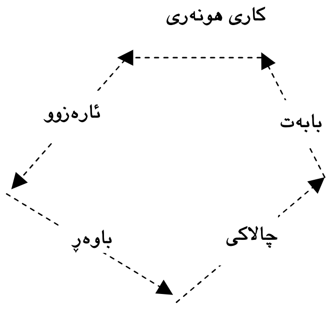

واتە هەموو کارێك لە ئارەزووەوە دەست پێدەکات و بەباوەڕێکی بەهێز چالاکی دەنوێنێ و بابەت هەڵدەبژێرێت بۆ ئەنجامدانی بەرهەمێك. بێگومـان ئـەم پرۆسەیە هەوڵێکی هونەرمەندە بە ئامانجی دەرکەوتن و بەدەست هێنانی کەسێتی.

لـەم خـشتەیەی خـوارەوەدا ڕێـژەی سـەدیی گـرنگترین هێـزی حـەزو ئـارەزووی هونەرمەند نیشان دەدات(16).

ژمارە	پاڵنەر	ڕێژەی سەدیی
1	ئارەزووی گوزارشت کردن لە خودی خۆی	%84
2	خۆشەویستی هونەر	%78
3	ئارەزوو دەکات ڕۆڵ و گرنگی هەبێ لە ژیاندا	%72
4	بەدەستهێنانی هاوسەنگی لە ناوخۆدا	%72
5	ئارەزووی بەرەنگاربونەوە و کەشفکردن و تەحەدا	%72
6	ئارەزوو دەکات داهێنەر بێت	%68
7	ئارەزووی باشترکردنی واقیع دەکات لە گۆڕانکارییەکان	%50
8	ئارەزوو دەکات ئیلتیزام بێت بەرامبەر بە کۆمەڵ	%50
9	ئارەزوو دەکات بەباشترین شێوە بەردەوامی بە ژیان بدات	%44
10	ئارەزوو دەکات گوزارشت لە کەسانی دیکە بکات.	%34
11	ئارەزوودەکات گوزارشت لەحاڵەتێك بکات نەگونجێ لەگەڵ واقیعدا	%32
12	ئارەزوو دەکات کە پێویستە کەسانی دی ڕێزی لێبگرن	%32
13	گوزارشت کردن لە دوو دڵی بەردەوام	%26
14	ئارەزوو دەکات بەناوبانگ بێت	%20
15	ئارەزوو دەکات پارە پەیدا بکات	%16

بەڵام داهێنەر هەمیشەو بەبەردەوامی بۆ پێشکەوتن پێویستی بە خۆپەروەردەکردن و ڕاهێنانە لە

1ـ ڕاهینانی هەست: کەرەستەی پێزانینی جیهانە لە تێبینی و دیاردەکانی.

2ـ ڕاهێنانی شعور: زانینی و مەعریفەی خود.

3ـ ڕاهێنانی تەخەیول: گەڕان بەدوای شتی ون و نادیار، کێشانی وێنەی ئەوانەی دوور و نزیکن لێوەی.

4ـ ڕاهێنانی یادکردن: گەڕانەوە بۆ کاتی بەسەرچوو و خۆگونجان لەگەڵ پێویستیەکانی سەردەم.

5ـ ڕاهێنانی زمان: گەڕان بەدوای ئاسۆ لە داهێنان و پێشکەوتن.

6:2 ڕەسەنایەتی: Originality

زۆر دیدی جیاواز هەیە بۆ ناساندنی ڕەسەنایەتی، هەندێك بە پاشگری داهێنانی دادەنێن، هەندێکی دی بەکلیلی سەرەکی داهێنان. بۆ ئەوەی بەئاسانی بچینە ناو لێکۆڵینەوە ئەزمونەییەکان، پێویستە ڕزگاربین لە چەمکە گشتیەکانی ڕەسەنایەتی و بیانگۆڕین بۆ چەمکی ئیجرائی، تاراڤەکاری زانستی لەسەر ئەنجام بدەین. سەرەتا هیچ جۆرە داهێنانێك ڕەسەنایەتی تێدانیە تا ئەو کاتەی بیرۆکەیەکی نوێ بەتەواوی حزوری نەبێت.

بۆ ئاسانکاری لێرەدا دوو جۆر بۆچون ئاماژە پێدەکەین:

بۆچونی یەکەم، هەندێك وەك (سبیرمان) پێیان وایە هەرکارێکی تاکی ناو کۆمەڵگە بە ئەنجامی دەگەیەنێت نوێیە!. بەڵام پێناسەی (گلیفورد) بەشێوەیەکی ورد

و بابەتیانــە لــە ڕێگــەی دووبارەکردنــەوەی ســەرژمێری ئــەو وەڵامدانەوانــەوە دێتــە ناساندن. (تاك) بە ئەندازەیەك ڕەسەن دەبێت وەڵامی ئەو ئاگادارکردنەوانــە نەداتــەوە کــە دێنــە ڕێـی. لێـرەدا ڕەســەنایەتی هەســتانە بــە وەڵامدانــەوەی نامــەئلوف یـاخود هەستانە بەفیکرو بابەتی دیاریکراو. دەشێت بڕیار لە ڕەسەنایەتی بیرۆکەیەك بـدرێت لە ژێر ڕۆشنایی ئەوەی ئەو بیرۆکەیە نەبوەتە سێبەری هیچ فیکرێکی بڵاو و تەقلیـد. خاوەن فیکری ڕەسەن ئەوکەسەیە لە دووبارەکردنەوەی فیکری کەسانی دی دووربـێ و چارەسەری کێشەکانیش بەشێوەی تەقلید نەکات.

بۆچـونی دووەم دەڵێـت کاتێـك نـاوی ڕەســەنایەتی دێـت ڕاســتەوخۆ ڕابردوومـان بیردەخاتەوە، وەك چۆن کلاسیکە کۆنەکان لە سەرەتای سەدەی ڕابـردوودا کارەکانیـان لە باڵەخانەو تەلارە هونەریە دێرینەکانەوە گواستەوە بە چەشنی کارەکانی (دوکانسی و دافید)، ئەم بۆچوونە تاڕادەیەك جێی گومان و بەهەند نەگرتنە، چونکە ڕابردوو لـە هەموو بوارەکاندا نموونەی پێشکەوتنی ڕۆژگار و سەردەمی خۆی بووە.

بۆیــە ناکرێــت جــارێکی تــر بــەو جــۆرەی ڕابــردوو دووبارەبکرێتــەوە. هیــشل دەڵێت:"گەڕانەوە بۆ ڕابردوو نسکۆیەکە هیچ پاوان ناکرێت، لەبەرئـەوەی ئێـستا زۆر باشترە لەڕابردوو، ئەمەش دەسکەوتە نەك نوقسانی، تەنانەت لـە کـاتی تێکـشکاندا دەکرێت سوود لە ئەزمونی نوێی ناسۆریەکان وەربگرین.

کەواتــە دەتــوانین ڕەســەنایەتی لــە پێناســەیەکی کورتــدا کۆبکەینــەوە بــەوەی نەزعەیـەکی قەومیانەیـە، هـەوڵی دەرخستنی شوناسـی دەدات لـە هونـەری نوێـدا. بەجۆرێکی دی ڕەسەنایەتی بەئەنجام گەیانـدنی بەرهەمـە هونەرییەکانـە کـە تێکـڕای بەرهەمەکان دەگەڕێنەوە سەر کەلەپور. ئەم پۆلێنە ئەسـتەمە بـەو ڕێـرەوە کاربکـات

کە تێکرای کارەکان سەربە کەلەپوربن بۆ ئەوەی پارێزگاری لە شوناس بکەن، ئیدی ڕێڕەوەکەی دی وەلابخرێت کە پارێزگاری لە جیهانگیری هونەر دەکات پێویستە لە شێوەی هارمۆنیەکدا، هەردوو ڕێڕەوەکە ئاوێتەی یەکتربکرێن(17).

ئەم پرۆسانە گرێدراوی ئارەزوو هیواکانی مرۆڤە، ئەم جۆرە نوێبونەوانە (هاوچەرخێتیە) و بەرەو داهێنان دەچێت. هونەرمەند ناسنامەی نەتەوەی پێیە واتە بەشێك لە ڕەسەنایەتی (خۆڕسك)ی تێدایە.

ئەوبەشە خۆڕسکە دەتوانێ پەرەپێبدات بۆ پێشکەشکردنی بەرهەمی تایبەت. بەپێچەوانەوە ئەو هونەرەی لە پەیمانگەو ئەکادیمیەکاندا بەپێی بەرنامەی ئەوروپی دارێژراوە، تەنها هونەرێکی بێ هەست و خرۆش دەبەخشێ، بەلام تێکەڵکردنی هەردوو جیهانەکە ڕەسەنایەتی پێ گەورەتر دەبێت. دەتوانین ئەم بۆچونە بچەسپێنین بەسەر هونەری ڕۆژئاوادا، چونکە ڕۆژئاواش هەمان قەیرانی هەبوە وەك قەیرانە ئابوری و کۆمەلایەتیەکان. فاکتەری قەیرانەکان دووجۆرن:

1ـ هونەر لە چەمکە تەقلیدیەکەیدا دەبێتە هونەری واقیعی، خودی مرۆڤ تەوەری جوانی هونەرەکان وەك چۆن تەوەری جوانی سروشتە.

2ـ گەڕان بەدوای چەمکێکی نوێ بۆ هونەر کە یەکبگرێتەوە لەگەڵ بونیادی نەتەوەیی و پێشکەوتنەکانی سەردەم.

ئەم فاکتەرانە بۆ هونەرمەند بەرەو جیهانی هونەریی دیکە دەبات و یەکە و کەرەستەی نوێی پێ بە کاردەهێنێ، گوگان کاتێك لە (هایتی) دەژیا ترادیسۆنەکانی دورگەی ئەتلەسی لە کارەکانیدا تواندەوە و موتوربەی کرد، ڤان کوخ کاریگەربوو بە هونەری یابانی و سودی لێوەردەگرت، پیکاسۆ حەزی بە هونەری ئەفەریقی دەکرد و

ئەزمونەکانی شایەتی ئەوە دەدەن.

بـەم پێیـە وێنەکێـشی داهێنـەر دەتوانێـت وەك هونەرمەنـدی داهێنـەر بـەدوای نوێکاری و کاری بەسووددا بگەڕێت. دووربکەوێتـەوە لـەو فیکـرە بـەر بڵاوانـەی کـە ئاڵوگۆڕ دەکات لەسەر هـەموو دەستێك، بگـەڕێت بـۆ سـتایلی تایبـەت. بـۆ نموونـە (ئەمەویەکان) لە ناوچـەکەدا یەکـەم کـەس بـوون فڕنـی سیرامیکیان دامەزرانـد بـۆ دروستکردنی شوشەی ڕەنگاوڕەنگ.

بەردەوام بوون لەسەر تایبەتمەندیە فەرهەنگیەکان ڕێگە چارەیە بـۆ ڕزگـاربوون لـە لاساییکردنەوە و دەربازبوون لە کۆت و بەندی چەق بەستویی.

موتیڤـە زەخرەفیـەکان باشـترین نموونـەی زینـدوو بـەردەوامی ڕۆژگـاری کـۆن و ئێـستایە، سـونبولی ناسـینەوە و گوزارشـتکردنە لـە تێکـڕای فۆرمـە دیارەکـان. گەشـەکردنی موتیڤـە سـەرەتاییەکان دەگەڕێتـەوە بـۆ سـاڵانی (20000 پ. ز، 10000 پ. ز)ی چـاخی بـەردینی، لەگـەڵ هەنـدێك کەرەسـتەو ڕاووشـکاری (رم، خەنجەر) و هەندێ پەیکەری بەردین کەوێنەی مرۆڤ و گیانەوەرەکانی تری لەسەربووە.

گەلانی ئاری و زەردەشتیەکان، لەبەرئەوەی ئاگر سنبولی پـاکی و گوزارشـتی لـە خـۆر و ڕوونـاکیی کـردووە، لەکـەل و پـەل و تـەلار و خانوەکانیانـدا بەرجەسـتەیان کردووە. ئیدی هەموو خانویەك ڕەگەزێکی ڕوحی لە خۆگرتـووە و وەجاخێکیـان تێـدا دامەزراندووە.

پێدەچێت گەڕانەوە بۆ سەر مێژووی دێرینـی پەرسـتگا زەردەشـتیەکان هـەوڵێکی سەرکەوتو بێت بەهەمان شێوەی بەشێك لـە ڕەخنـەگرانی هونـەری عـەرەب هونـەری ئەرەبیسکیان لە (ئەیقونەی ڕۆژهـەڵاتی، مـالکی، سـوریانی، نەسـتەری، یـەعقوبی،

ئەنتاکی) گەڕاندەوە بۆ هونەری عەرەبی کە ئەم بزوتنەوانە لە هونەری ڤاتیکانیشدا نامۆنیە و ناسراوە.

زۆر لە ڕۆشنبیران هەوڵەکان دەگەڕێننەوە بۆ سەردەمی داگیرکردن و بێ دەسەڵاتی کورد، بەڵام باس لەوە ناکرێت زۆربەی ئامرازەکانی ناسنامە وەك پەیکەر، نوسین، دەست نووس، پارچە زێڕ و زیوو خشڵەکان، تێکڕای میتاڵەکانی دی هەندێکی بە ئاشکرا و هەندێکی بەدزییەوە (ئاودیو) دەکرا، یاخود تێکدان و سوتاندنی مۆنیمێنتی هەڵەبجە و بە تێکڕای پرۆژە هونەرییە گەورەکەی (پێنج هەزار پورترێت بۆ پێنج هەزار شەهید) ئایا ئەم بۆخۆی خاڵی سفربوون و سەرەتای دەستپێکردنی شاڵاوی لەناوبردن و ئەنفالی فەرهەنگی نیە؟.

کێشەی لەناوچونی هۆش و وێنە میکانیزمیەکان جەختکردنەوەیە لەسەر سەلماندن و داڕمانی شکۆی فەرهەنگی. گەر لە شۆڕشەکانی مێژووی کورددا هەمیشە نسکۆ بەشمان بووە، ئەدی بۆ لە ماوەی سەد ساڵی ڕابردوودا نەتوانراوە مێژووی هونەریی نەتەوەیەك بەئەزموونە سەرەتاییەکانیشیەوە سەرنەکەوتووە و نەناساندراوە. لە مێژووی بزوتنەوەی ڕۆژنامەگەری کوردیشدا ئەوانەی لەو بوارەدا نومایش کراون لە پەنجەکانی دەست تێناپەڕن، هەر چەندە لەناو عەرەبی عێراقیشدا هەوڵەکان بە هەمان شێوەن، بەڵام هەنگاوی لەسەر هەڵگیراوە کەسانی (شاکر حەسەن ئال سەعید، سمیر تریکی، مەحمود حەماد، سەمیر صایغ) و ڕەخنەگرانی وەك (بلّند حەیدەری، عەلی لواتی، بدرەدین ئەبو غازی، زیاء العزاوی) هەوڵەکانیان بەزیندویی ماوەتەوە.

لە کۆتایی ئەم بۆچونانەدا دەڵێم، ئایا دەکرێت بە تەنها زەخرەفە واتای

ڕەسەنایەتیمان پێ ببەخشێت؟ گەر زەخرەفە ڕەسەنایەتی بێت ئەدی هاوچەرخێتی چیە؟

ئایا ڕەسەنایەتی تەنها کۆکردنەوەی فۆرمە زەخرەفیەکان و قالّبە لۆکالّیەکانە؟!.

هەر چەندە ئەم نموونانە ڕۆژێك لە ڕۆژان نموونەی هونەری پێشکەوتوی پیشەی دەست بوون، قولّبونەوە و جوانکارییەکان تەنها ڕازاندنەوە بووە لە پێناو کاری پیشەسازی یاخود پێویستیەکانی ژیان لە جلوبەرگو خواردن و جێی نیشتەجێبوون بوون بەهای ماددی.

ئەم پێشکەوتنە لە ئەنجامی پێشکەشکردنی باشترین و جوانترین کەرەستە هاتوەتە نومایشکردن نەك لەڕێی تابلۆوە کە ئەمڕۆ بەستایلی تایبەتی هونەریی جیادەکرێتەوە و دەناسرێتەوە.

کارەکان پێویستی ڕۆژ هێناونیەتە مەیدان، گەر هونەرمەندێك شوێنکەوتوی ئەم ڕەگەزانە بێت بەمەبەستی پێشکەوتن و کاری ڕەسەن، بە دلّنیاییەوە ئەو هونەرمەندە تەنها کار لە کەلەپوردا دەکات (چی بڕوێنیٚ ئەوە دەدورێتەوە)، بەرهەمەکانی وەك پارچەی یادگاری دەمێنێتەوە. ئەمەش ناکاتە چارەسەرێکی هاوچەرخانە بە فۆرمی نویٚ.

ڕەسەنایەتی لە شێوەکاریدا هانی مرۆڤ دەدات قولّ بێتەوە لەبونەوەر و جوانی بەستنەوەو ئاوێتەبوونی ڕەنگ و فۆرمەکان بەیەکەوە واتە ئەو ڕەگەزانەی چواردەوری مرۆڤیان تەنیوە لە ئاسمان و ڕێسمان، زیندەوەر و سروشت. هونەرمەند ئەم وێنانە لە هەست و ئەندێشەیدا دادەنیٚ و لەڕێی بینینەوە کۆیان دەکاتەوە بەمەرجێك ئەم کۆکردنەوەیە بە ئامانجی کۆپیکردنی وێنەو فۆرم نەبێت.

چونکە کۆپیکردن بزرکردنی تەمەن و بێتوانایی بۆچوونەکانە. ئاشکرایە کاتێك ڕۆئاوا نموونەی هونەریی دروست دەکرد بەو مەبەستە دروستی دەکرد کە خۆی لێی تێدەگات و پێویستیەتی، (پێشتر بە کورتی ئاماژەمان پێدا)، لە قۆناغی ڕێنیسانسدا هونەری یۆنانی و ڕۆمانیەکانیان کۆپی دەکرد، پاشان هەستیان کرد ئەم هەوڵە تەنها سەرلێشێواوییەو توشی گێژاویان دەکات، بۆیە پەلاماری کەلەپوری کۆن و شارستانیەتی گەلانی دیکەیاندا. لە فیرعونەکانەوە دەستیان پێکرد و درێژبوونەوە بۆ میزۆپۆتامیا و هندی و چینی و ئەفەریقی. ئیدی ئەوروپای شارستانیەت و هاوچەرخ ئاویان لەم کانیانە خواردەوە.

کاتێك دەڵێین شارستانیەتی هاوچەرخ ئەم گەنجینانە بەکاردەهێنن مەبەستمان پێوانەکردنی ئەو چنینانەیە کە لەڕێی ئەزمونەکانەوە سوودیان لێوەرگرتووە و ئەمڕۆ پێی دەڵێن هونەری هاوچەرخ(18) کەواتە هاوچەرخێتی بریتیە لە بەکارهێنانی ستایل و کەرەستەی نوێ بۆ چارەسەرکردنی کاری هونەریی لە کاتێکدا هاوچەرخێتی پێش شارستانیەت نەکەوێت ئەوە زۆر شت کەشف دەکات و هاوچەرخێتی دەبێتە پێشڕەو.

7:2 دەسەڵاتی داهێنەر

لێرەدا باس لەو دەسەڵاتەی داهێنەردەکەین کە چۆن لە پێشەوە داهێنەرمان ناساند بەوەی داهێنەر شێوازی تایبەتی هەیە لە شێوە و ڕەنگ و چۆنیەتی هەڵسوکەوتدا بەوجۆرە دەبێتە کۆیلەی کار تا ئەو کاتەی دوابڕیار لەسەر نومایشکردنی دەدات و خۆی ئازاد دەکات.

ئەم پرۆسەیە بە پرۆسەی چاککردن و ڕاستکردنەوە ناسراوە. مەبەست لەم چەمکە ڕاست کردنەوە و گۆڕینی هەندێك لە پێکهاتەیان ڕەگەزی بچوك یان گەورەی (تابلۆ، پەیکەر)ە، (لێرەدا زیاتر جەخت لەسەر شێوەکاری دەکەینەوە). بەمەبەستی چاکسازی. ئەو پەیوەندیە ئۆرگانیە گەورەیەی نێوان پرۆسەی نەخشاندن و چاککردن پەیوەندیەکە بە ئاڕاستەی تەریبی لەگەڵ یەکدا دەڕوات.

زۆرجار چاکسازی هەر لە سەرەتاوە گۆڕانکاری تێدادەکرێت تا ئەو کاتەی داهێنەر کۆنترۆڵی هەموو پانتاییەکە دەکات، لەم نەخشەیەی خوارەوەدا پەیوەندییەکان بە ئاشکرا و ئاسانی دەبینرێت:

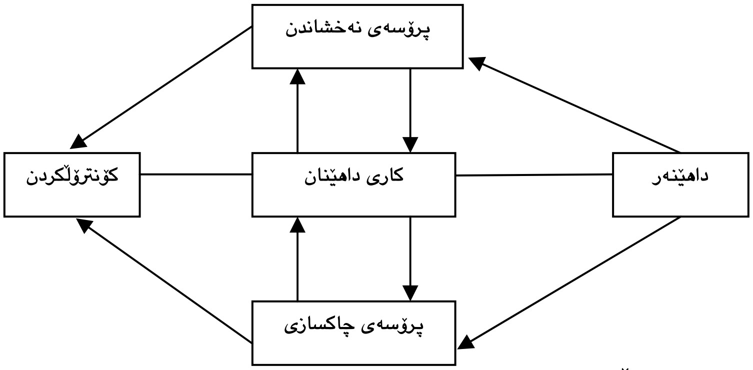

داهێنەر هەڵدەستێت بە پرۆسەی نەخشاندنی داهێنەرانە بۆ کارەکەی و گۆڕانکاری و چاکسازی تێدا ئەنجامدەدات، پاشان جارێکی دی دەگەڕێتەوە سەر نەخشاندن، ئەم گۆڕانکاریە چەند جارێك دەکات تا لە ئەنجامدا داهێنەر کۆنترۆڵی پرۆسەکە دەکات.

دەربارەی ئەم پرۆسەیە ماتیس دەڵێت:"پێدەچێت ڕازیبم بەو کارەی لە یەکەم دانیشتندا بە ئەنجامم گەیاندووە، بەڵام هەست بەدوودڵی کارەکەم دەکەم، بۆیە

جارێکی دی دەگەڕێمەوە سەری و سەرلەنوێ و چەندجارێك وێنەکە دەکێشمەوە تادەگەمە پلەیەك کە دەتوانم بیناسمەوە و ببێتە کارەکتەری باری دەرونم.. من ئەوەندە دەگەڕێمەوە سەرتابلۆ بە ئەندازەی ئەوەی چەند لە تەواوبونیدا شکستم هێنا بێت.

بەڵام چاکسازی لای سیزان مانای ڕازیبونی ناوچەیەکی دیاریکراوە لە ڕەنگ و ناوچەیەك یان پەڵە ڕەنگێکی دیکە لە تابلۆ. بەگشتی پرۆسەی نەخشاندن زۆرجار لە ئەنجامی گۆشە نیگایەکەوە تێکرای پرۆسەکە گۆڕانی بەسەردادێت و بەداڕشتنێکی ترەوە دەردەکەوێت. ئەم نەخشەیەی خوارەوە بەئاشکراتر دەدوێت دەربارەی تێکشکان و دووبارە دروست کردنەوەی تابلۆ.

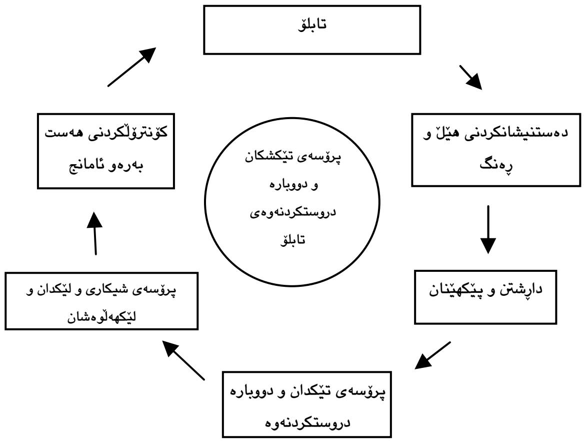

ماتیس دەربارەی ئەم تێکشکان و دروستکردنەوەیە جارێکی دی جەخت دەکاتەوە و دەڵێت:"تەنها کاتێك هەست دەکەم زۆر ماندووبوبم ئەویش لە ئەنجامی ئەو

هەولانەدابووە لە چەند جارێك و بەبەردەوامی كارم كردووە و تواناكانم سەرف كردووە، پاش ئەم ماندوبونە دەتوانم بەبیرێكی ئاشكراو ڕون و دوور لە دوودڵی بەرەو كارەكەم بچمەوە و بەسەربەستی قەڵەم و فڵچەكەم بگرم، ئینجا هەست دەكەم هەڵچونەكانم لە نوسینە شێوەكاریەكەدا نومایشكردووە.

كاتێكیش هەستم كرد هێڵی هەڵچونەكانم ڕووناكیان كەوتوەتەسەر پانتاییە سپیەكە، بێ تێكچون ڕەنگە بەهاكانی دی لە خۆدەگرێت، ئەو كاتە هەست بەزیادبون و كەم كردنەوەی هەندێك شت دەكەم ئیدی ئەو پانتاییە (وەرەقە)یەی كە لەسەری نوسیومە هیچ ڕاست كردنەوەیەكی لەسەرنیە تاگۆڕانكاری تیابكەم، تابلۆ كەش ئامادەیە بۆ پیشاندان.

8:2 فۆرم و ناوەڕۆك:

زاراوەی فۆرم ناوێكی دیكەی كاری هونەریە و گوزارشت كردنە لە هەست بەپێی بۆچونی كروتشە. كاری هونەری هەڵچونێكی تەواوی ناوەكی (ناخی مرۆڤە) نەك هەڵچونی دەرەكی كە بەكاری هونەری ئەژمارد ناكرێ.

فۆرم ناوەرۆكە، چونكە كاتێك هونەرێك نومایش دەكرێ بە واتای فۆرم و ناوەرۆك پێشكەش دەكرێت بەو مەرجەی هەست بكەین كە ناوەڕۆك فۆرمێكە و ئەو فۆرمەش پڕدەبێت. هەست كردن ئاوێتەیەكە لە هەست و فۆرم، فۆرمیش شێوازێكە لە هەست.

بەواتایەك لەواتاكان ڕەخنەی بونیاتی زمانەوانی و مادەی خامی دەرەوەی هونەر وەك بابەت و مەزهەبی فیكریی، گرنگیەكی ئەوتۆی لای كروتشە نیە بە ئەندازەی

ئەوەی گرنگی بە هەست و ڕووکاری دیدو زهنی هونەرمەند بدات بۆ کارێکی هونەری.

هێربرت ریدی ڕەخنەگر جەخت لەسەر بۆچونەکانی (کولڕج و ت. ی. هیوم) دەکاتەوە، فۆرم لە نێوان ئەبستراکت و قوڵبونەوەی سۆزداریدا دادەنێ و جیایان دەکاتەوە بەو واتەیەی فۆڕمی موجەڕەد کەوتوەتە نێوان فۆرمی (ئەبستراکت) و فۆرمی (قوڵ بونەوەی سۆزداری) و ئەم دووانە لەیەك جیادەکاتەوە.

فۆرم لە بنچینەدا دووجۆرە:

1ـ فۆرمی ئەندازەیی:

چوارگۆشە، سێ گۆشە، بازنەیی، شەش پالۆ، سێ گۆشە... تاد، دەگرێتەوە.

2ـ فۆرمی سروشتی:

بەرد، چیا، سەقف، گیانەوەر، نەبات... تاد دەگرێتەوە، لە پێشکەوتنی جیهانی هونەردا.

هونەرمەندان و شێوەکاران هەردوو فۆرمەکەیان تێکەڵکردوو فۆرمی سێیەمیان داهێنا، کە فۆرمێکی هونەری جوانە و لە پێکهاتەو مەبەستی جیاواز دەدوێت بەواتا جیاوازەکانیەوە.

(وارتن) لە کتێبی مێژوو شیعری ئینگلیزیدا فۆرم بەواتای (بەرد، ڕەنگ، نۆتە، دەنگ) ناودەبات. لەسەدەی بیستدا پانتایی گرنگیدان بە فۆرم فراوانتربوو زیاتر گوزارشت کردنەکان جیابونەوە و گرنگی درابە مێژووی فیکر و زانستە دەرونیەکان و لە ژێر کاریگەریی ئەزمونەکاندا پێناسە و چەمکەکان گۆڕانی بەسەردا هات.

سەرهەڵدانی هونەری نوێ لە بیستەکانی سەدەی ڕابردووەوە بەلای زۆربەی

ڕەخنەگرانی هونەرەوە سەردەمێکی پڕ ئاژاوەو تێك پرژاوبوو، بە خێراییەکی بێ شومارەوە پەلی کێشاو بووە هۆی تێکشکانی فۆرمەکان، ئەم سەرهەڵدانەش هەندێك بۆ ڕوبەرە فراوانەکەی نوێگەری دەگەڕێننەوە. نوێگەریی لەڕێی ناوهێنانیەوە زۆرکەس وادەزانێ ئەمە دوا هاواری جیهانی پێشکەوتن و فەرهەنگی داهێنانی فۆرمەکان. لە ڕاستیدا دوای هەموو شکستێك، شەڕێك، جارێکی دی ئەم تێزە دێتەوە مەیدان.

پاش هەردوو شەڕی جیهانی، جارێکی دی جیهان بەتێکڕای چەمکەکانیەوە ناوی نوێی لە خۆگرت وەك: جیهانی نوێ، هونەری نوێ، تەکنەلۆژیای نوێ، ژیانی نوێ... تاد. ئیدی ئەم چەمکانە بونە ئاوێنەی جیهانی دوای شەڕ پێدەچێت نوێگەریی زاراوە یان دەستەواژەیەك نەبێت بۆ تەفسیرکردن بەڵکو وێنەیەکی نوێیە بۆ چەمکی شارستانیەت، لە کات و شوێنی جیاوازدا و بەشێوەی جیاواز هەنگاو هەڵدەگرێت.

کاتێك بزوتنەوەی نوێگەریی لە سەردەمی نۆزدەدا لە فەرەنسا سەری هەڵدا، بووە فەوزایەکی شارستانی تا کۆتایی شەڕی جیهانی یەکەم هەموو ئەوروپای گرتەوە، بەڵام پاریس وەك بنکەو سەنتەری تیشك دەری نوێگەریی مایەوە.

لەشێوەکاریشدا بزوتنەوەی دادابیەکان بوە پانتاییەکی فراوان بۆ لە دایکبوونی سوریالی و خەونەکانی فرۆید و هێماگەرییەکان، نوێگەریی وەك چەمك ڕووبەرێکی فراوان و بەرینی هەیە، دەکرێت بە یاخی بوونی کەسێکەوە گرێیبدەین، نوێگەریەکان بەشێوەیەکی جیاوازتر لە خەڵك دەڕواننە هونەر و بوون، لەبەرئەوە ڕابردوو بەتێکڕای بەها جوانیەکانیەوە هەڕەشەی لە ناوچوونی لێدەکرێت. گەڕانەوە بۆ ڕابردوو لەوە دەچێ یۆتۆبیایەکی جیاواز بێت، هۆکارەکەی گەڕانە بەدوای شوناس و

تایبەتمەندیەکان، ڕەوشتێکە بۆ ڕووبەڕووبونەوەی داگیرکردنی ئەو سایکۆلۆژیەی لە بواری فەرهەنگیدا، لە نێوان کێشوەرەکاندا ئاڵوگۆڕی دەکرد. ئەم بۆچونە زۆر نزیکە لە فەلسەفەی ئازادی سارتەر کە دەڵێت:

"ئازادی لەو شوێنەدا پێناسی مرۆڤە نەبەسترابێتەوە بە ئازادی کەسانی دیکەوە، بەڵام پابەندبوون خۆی هانم دەدات ئازادی خۆم و ئازادی کەسانی دیکەش لە یەککاتدا هەڵبژێرم، دەکرێت لە هونەری شێوەکاری کوردیدا نوێگەڕیی خوێ بنوێنێ لە:

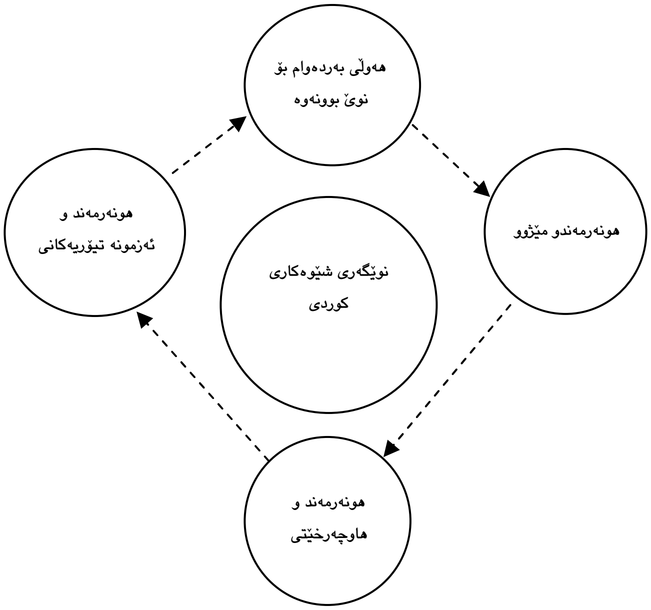

ئەم چالاکیانە داواکارین پشت بە هەوڵ و تێکۆشان دەبەستێ لە پرۆسیسی بەردەوامی بوندا بۆ تێکرای بۆچون و ڕووداوە هەنوکەییەکانی ژیان، چونکە هونەرمەندی هاوچەرخ بە هونەرمەندی کوردیشەوە توشی گۆشە گیریی هاتوە لە بەرامبەر پێشکەوتنەکانی جیهانی تەکنەلۆژیاو کەرەستە نوێیەکانی شۆڕشی تەکنەلۆژی، ئەم گۆشەگیریە قوڵبوەتەوە لە نێوان خودی هونەرمەند و جیهانی (ئەوی تر) کە هەوڵی بۆ دەدات. گرنگە هەوڵی بەردەوام هەبێت بۆ نوێ بوونەوە و بەشداربوون لەو جیهانە نوێیەی کە پێی دەڵێن نوێگەریی، سەرەتا وشەی نوێ گوزارشت لە (ئێستا) دەکات، ئەم زاراوەیە لە کۆتایی سەدەی شانزەوە دەرکەوت، بەواتای جیاکردنەوەی ئەو ماوە زەمەنیەی نێوان سەدەی ناوەڕاست و سەدەکۆنەکان. لەسەردەی هەژدەدا دەستەواژەی (نوێبونەوە) زیاتر تەشەنەی سەند لەبەردەم گۆڕانکاریەکان و بە گۆڕانکاری تەفسیردەکرا. لەسەدەی نۆزدەدا (رسکین) کتێبێکی هونەریی لەژێر ناوی (وێنەکێشە نوییەییەکان) لە ساڵی (1846)دا بلاوکردەوە، تیرندی وەك نموونەی وێنەکێشی نوێ هێنابوەوە.

ئیدی لەوکاتەوە تائێستا بەواتای جوداجودای وەك (ئێستا، ڕاستەوخۆ ئێستا، تا ئەم کاتە) وێنادەکرێت، بەڵام نوێگەریی وەك (بزوتنەوەی گشتی ڕووناکبیریی) بۆ سالآنی پەنجاکانی سەدەی بیست دەگەڕێتەوە.

نوێگەریی یاخود نوێبوونەوە دەستەواژەیەکی یەکگرتوو نیە، بۆچونەکان چۆن لە ناو سیاسەتدا جیاوازە، بەهەمان شێوە لە ناو گروپ و بزوتنەوە هونەرییەکاندا جیاوازە و ناکرێت بەیەك میتۆد بەسەر هونەری شێوەکاری نەتەوەیەکدا فەرزی بکەین.

9:2 هونەر و تەکنەلۆژیا:

پەیوەندی هونەر بەتەکنەلۆژیاوە پەیوەندییەکی دێرینە، لەوێنەی سەردیواری ئەشکەوتەکان تا دەگاتە وێنەی کۆمپیوتەر و جیهانە ئەندێشەییەکان. ئەم پەیوەندیە ناوازەیە بەدیوێکی تردا پەیوەندییەکی جیاواز دەردەخات، بەوەی هونەر بەرنامەی مادە تەکنەلۆییەکان ڕەت دەکاتەوە.

بێگومان ئەم تەکنەلۆژیا گەورەیەی ئەمڕۆ ڕەنگدانەوەی لەسەر هونەری جیهانی (شێوەکاریی) دروست کردووە، هەستی گۆڕیوە بۆ هونەرێك کە کێبڵ و مانگە دەستکردەکان زاڵن بەسەریدا. دەپرسین ئایا ئیدی فەرهەنگی هونەریی دەکەوێتە پەراوێزی عەقڵی تەکنیکی نوێوە؟. یاخود خیتاب و زمانی هونەر و کاریگەرییەکانی، ئەلتەرناتیڤەیان کارەکتەرە بۆ نومایشکردنی ئامڕازە پێشکەوتوەکانی مرۆڤ؟.

لە ئەنجامی کەشفکردنی ئەو ئامرازانەی تەکنەلۆژیا خستویەتە پێناوی زمانی هونەر و ستاتیکاوە، جارێکی دی زانست یەکەکانی خیتابی داهێنانی هونەریی و ئامانجەکانی پێشدەخات. بەپێچەوانەشەوە هونەر لە جەوهەریدا حاڵە هەستەوەرەکان بە بەردەوامی نوێ دەکاتەوە.

ئەم بۆ چونانە زیاتر قوتابخانەی باوهاوسی (**Bauhaus**)ی ئەڵمانیمان بیردەهێنێتەوە، کە چۆن ئەم ڕێبازە هونەرییە بووە مەڵبەندێکی فیکریی بەربلاو و بەهێز و هیواو بۆچونەکانی و(التر کروبیس)ی هێنایە ئەنجام.

ئەم قوتابخانەیە لە ساڵی (1919) دامەزرا، بەئامانجی ئەوەی ببێتە منبەرێکی

سەرەکی بۆ هونەر و پراکتیزەکردنی هونەر لە هونەری تەلارسازی و پلاندانانادا.

کــروبیس پرەنــسیپە ســەرەکیەکانی دامەزرانــدنی ئــەم قوتابخانەیــەی لــە بیروبۆچونەکانی مامۆستا و هونەرمەند (هولزل) و خوێندکارەکانی وەك (یوهانز ئیتن، ئوتو شلیمەر) وەرگرت.

هولزل هەمیشە دەیـوت:"گـەورەترین سەرچاوەی سـروش (ئیلـهام)ی داهێنەرانـە توانای تێگەیشتن و پێزانینی مادەی سروشتی و تەکنەلۆژیایە.

بۆ دەرچون لە ئەندێشەی هونەرمەند، وەرگرتنی ئەم توانایە زۆرە.. ئەم بۆچـونانە هێدی هێدی بـووە بەرنامــەی خوێنـدن لـە پەیمانگـەی تـەکنیکی بـۆ نەخـشەسازی و پلانـدانان. لـە سـاڵی (1933) نازییــەکان ئـەم پەیمانگەیـەیان داخـست و زۆربـەی کادێرکان بەرەو ئەمەریکا کۆچیان کرد. لێرەدا پێویـستە ئـەوەش بڵـێین کاریگـەریی تەکنەلۆژیا بۆ هونەر بە دیویێکی تردا سودمەندبوو.

تەکنــەلۆژیا تــوانی پێوەنــدەکانی هونەرمەنــد تێکبــشکێنێ، چوارچــێوەی بــۆ هونەرمەند نەهێشت، لە دوو ڕەهەندی ڕزگاری کرد بۆ ئەوەی بتوانێ فۆرم لە بۆشایدا بەبێ سنوری سێ ڕەهەندیی وێنـە بکـات. بـەڵام نابێـت ئـەوە لـە یادبکـەین ڕەگـەزە هاوبەشەکانی دیکە بەهەمان شێوە کاریگەریی تەکنەلۆژیایان پێـوە دیـارە، تێکـڕای ڕەگەزەکان پەیوەندی ئۆرگانی و هاوبەشیان بە فەرهەنگەوە گرێداوە.

فەرهەنگ دیاردەیەکی کۆمەڵایەتیە، ڕەگەزە هاوبەشەکانی فەرهەنگ بـە هـەمان شێوەی ڕەگەزەکانی تەکنەلۆژیا لە گفتوگـۆدان، بۆیـە دەکرێـت بڵـێین فەرهـەنگ وەك قەوارەی گشتی سیستەمی گەشەکردنی کۆمـەڵایەتی گفتوگۆی هاوبەشی هەیە لەگەڵ تەکنەلۆژیای زانیارییەکان کە قەوارەی سیستەمی تەکنەلۆژیە.

لـه خـشتەیەدا (د. نـەبیل عـەلی) ئاسـانکاری زۆری بـۆ کـردوین و چ لـە ڕووی گەشـەکردن و کاریگـەریی و قـەوارەی فەرهەنگییـەوە بـۆ قـەوارە و تەکنـەلۆژیای زانیاریەکان.

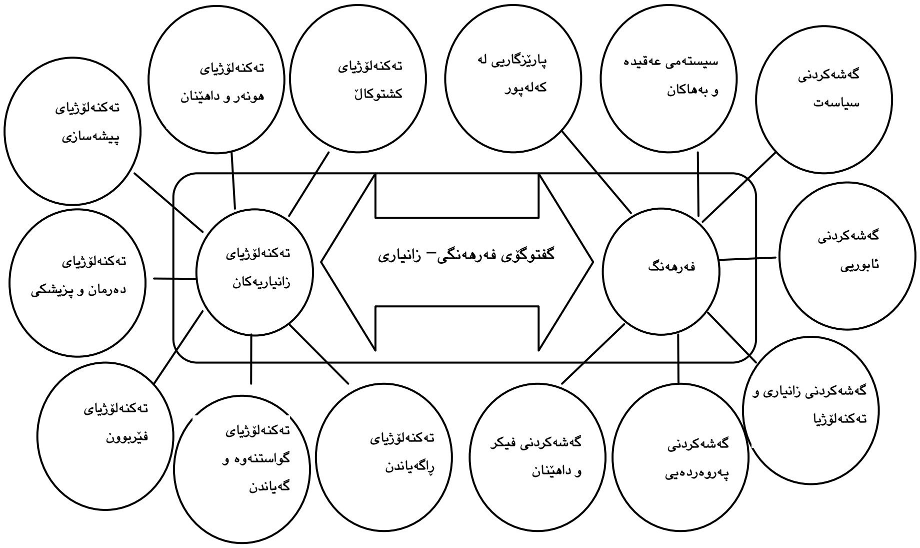

فەرهەنگ: قەوارەی گشتی سیستەمی گەشەکردنی کۆمەڵایەتی.

تەکنەلۆژیای زانیارییەکان: قەوارەی سیستەمی تەکنەلۆژی.

لێرەدا دەبینین تەکنەلۆژیای زانیارییەکان پێکهاتووە لە کۆمەڵگەلێك ڕێکخـراوی تەکنـەلۆژی دیکـە و پەیوەنـدی هاوبەشـیان بەیەکـەوە گرێـداوە، بونەتـە گـرنگترین کەرەسـتەی دروسـتبوونی فەرهـەنگ و گـرنگترین ڕوداوی کۆمەڵایـەتی. بەهـەمان شێوەش دروستبونی فەرهەنگ یـاخود چـالاکی فەرهـەنگ ڕۆڵـی سـەرەکی هەیـە لـە جێبەجێکردنی تەکنەلۆژیای زانیارییەکان(19).

گەر لە هێڵی پەیوەندی شێوەکاریدا هەڵوەستەیەك بکەین، بە پێشکەوتنی تەکنەلۆژیا، بەرنامە و پەیوەندییەکان بەهەمان شێوە لەبەردەوامی و گەشەکردندا دەبن، ئیدی شێوەکار ناچار دەبێت لەم جیهانە پێشکەوتوەدا پەنابەرێتەبەر کۆمپیوتەر، لەڕەنگ و وردیی شیکردنەوەکان بڕوانێت. شیکردنەوەکان مەرج نیە بەبەردەوامی قبوڵکردنی تەکنەلۆژیای لێبکەوێتەوە، ئەم بیرۆکەیە یەك ئاڕاستەیی نیە بەڵکو بیرۆکەیەکی بەربڵاوە.

(هابیرماس) یەکێك بوو لە ئەندامەکانی قوتابخانەی فرانکورت بە ئاشکرا هێرشی دەکردەسەر تەلەفزیۆن بەوەی گۆڕەپانی ڕای گشتی فەساد دەکات.

بەهەمان بۆچونی (کارل بوبر) سیستەمی ڕاگەیاندنی نوێی بە سیستەمێك دەژمارد کە زیان بە دیموکراسی دەگەیەنێت و نایەڵێت دیموکراسی بڵاو و قوڵببێتەوە.

لە ئەنجامی ئەم بۆچونانەدا پێویستە زەمینەی نوێ بۆ ڕای گشتی بە ڕونی و بەردەوامی بخولقێنرێت.

10:2 هونەری بەراوردکاری:

هونەری بەراوردکاری لە ساناترین پێناسەیدا جۆرێك لە لێکۆڵینەوەو بەدواداچونی بەرهەمی هونەریە لەگەڵ بەرهەمی هونەری و قوتابخانە هونەرییەکانی ناوەوە و دەرەوە لەڕووی پێکهاتە و ستایلدا. ئەم پرۆسەیە ئامانجێکی مەعریفی زانستی هەیە بۆ زانین و چۆنیەتی سەرهەڵدان و بڵاوبونەوەی ڕێبازە هونەرییەکان.

دەکرێت ئەم پرۆسەیە فراوانتربکرێت لەڕووی پرەنسیپەوە و هێڵەکانی پەیوەست بە هونەر وەك (ئەدەب، مۆزیکا، فەلسەفە) تێبپەڕێنێت وەك زانستێك ئامانجە مەعریفیەکانی خۆی بپێکێت بە تایبەت لە ڕووی مێژووییەوە.

هەموو هونەرێك بۆ تەمەنی خۆی خاوەنی مێژوویەکی دیاریکراوە، لەم مێژووە دیاریکراوەوە دەتوانرێت کارە بەراوردکاریەکە ئەنجام بدرێت لەگەڵ هونەرێکی دی یاخود هونەری نەتەوەیەکی دی چ لە ڕووی جوانکاری یا لە ڕووی کاریگەریە مێژوویی و ئایینیەکانەوە.

لێرەدا دوو چەمك ئامادەگی هەیە، مێژووی هونەر لەگەڵ خودی پرۆسەی بەراوردکاریەکە. مێژووی هونەر لێکۆڵینەوە و بەدواداچوونێکی تەواوی تەنها مێژووییەو بەس، بەڵام پرۆسەی بەراوردکاری باس لە سەرهەڵدان و چۆنیەتی نەشونمای ستایل و قوتابخانە هونەرییەکان دەکات بەپێچەوانەی کاریگەریی ئەدەب. وەك دەبینین ئەوروپیەکان کاریگەریەتی ئەدەبی غەیرە ئەوروپیان بەشێوەیەکی بەربلاو داگیرکرد. بۆ نموونە دامەزراندنی فیکری ڕووناکبیریی فەرەنسی کە بە (فرانکۆ فۆنیمی) ناسراوە بەشێکە لەو هێزە ئایدۆلۆژیە داگیرکاریە فەرەنسیەی کە لەسەردەمی نۆزدەهەمدا گەیشتە لوتکە. بەڵام دەبینین پێگەی قوتابخانەی فەرەنسی بۆ ڕەخنە زۆر جیاوازە لەڕووی مادی و دیالەکتیك و جەدەلەوە لەگەڵ پێگەی قوتابخانەکانی دی. هەربۆیە ئەدەبی بەراوردیش یەکێکە لەو بابەتە گرنگانەی نیوەی دووەمی سەدەی بیست. ئەم پرۆسەیە لە نموونەی لە یەکچون و نزیکبونەوە نیە وەك هونەر بەڵکو درێژدەبێتەوە بۆ ئاڵوگۆڕی کاریگەرییەکان و چۆنیەتی مامەڵەکردن لەگەڵیاندا.

مێژووی هونەر وەك لە سەرەتاوە ئاماژەمان پێدا لێکۆڵینەوە و بەدواداچوونێکی تەنها مێژووییە، بەڵام پرۆژەیەکی هەمە لایەنە شە بۆلە ئامێز گرتنی کارە هونەرییەکان و گوزارشتکردن لە کاریگەری لێکۆڵینەوەکان. لێرەدا ئەوخاڵە بەرجەستەدەکەین، ئایا کاتێك هونەرێکی خۆماڵی بەراورد دەکەین بەراورد بە هونەری دەرەوە، مەبەست دەرکەوتنی هونەری خۆماڵی و گەورەکردنی هونەری دەرەوەیە تا بتوانین قەبارەو کێش و سنوری هونەرە خۆماڵیەکە بزانین یان دانپیانانە بەگەورەیی و زیندوویی هونەری دەرەوە؟!.

بەهەر واتایەك بێت هونەری دەرەوە ناتوانێت لە بەهای هونەری ناوەوە کەم بکاتەوە چونکە هونەری دەرەوەش هەمیشە پێویستی بە بەرهەمی جوان و فیکر و نوێبونەوەیە. نوێبونەوە بە واتای پێداچونەوەی کەرەستەکانی بونیات و پێشکەوتنی خودی ئەو کەرەستانە بەمەبەستی وەرگرتنی زانستە نوێیەکانی (فەرهەنگی، ئینسانی، کۆمەڵگەناسی، دەروونناسی، فەلسەفە، زمان، گرێدانی ڕێکخراو و سەنتەرە هونەریەکان... تاد) تا بە زیندویی بمێنێتەوە.

پۆل گوگانی فەرەنسی کاتێك باس لە وەرگرتن و هێنانە ناوەوەی ڕەگەزی دەرەکی دەکات بۆ ناوەوە دان بەوەدا دەنێ کە هونەری ئیسلامی و بوزی و یابانی و ئەفەریقی و ئوسترالی گواستۆتەوە بۆ پاریس و زۆرێك سودی لەو بەهایانە وەرگرتووە(20). یاخود کاتێك پاکستان لە ژێر دەسەڵاتی ئیتگلیزەکاندابوو ئینگلیزەکان گروپەکانی سروود وتنیان ناچارکردبوو بەوەی دەبێت ئامێری (هەرمونیوم) لەگەڵ سروودەکانیاندا بەشداربکەن و ببێتە بەشێك لە کارەکان، ئەمڕۆ دەبینین هەر خودی ئەو ئامێرەیە بوەتە بەشێکی زیندووی موزیکاکانی (سەبری،

نەسرەت فاتیح، عەلی خان) بۆیە بەکارهێنانی کەرەستەی جیاواز لە هەربوارێکی هونەردا بێت گرنگە (چونکە هەر بەشەی هونەر لە ڕووی پەیوەندی بە کۆمەڵەوە جیاوازە گەر شێوەکاری وەربگرین. شێوەکاری پارچەیەکی لاشەی هونەر پێکدێنێ ئەم پارچەیە هێڵی پەیوەندییەکانی بە کۆمەڵگەی بۆرژوازییەوە گرێداوە بەپێچەوانەی شانۆوە کە بە هونەری هەژاران دەناسرێت)، بە ئاڵوگۆڕکردنی تایبەتمەندییەکان گۆڕان دروست دەکات، یاخود ڕوکارێك دێنێتە مەیدان بەزەروریەتی زەمەن کە پێشتر بیری لێنەکراوەتەوە. باشترین نموونە (هونەری هەژار)ە وەك ئاراستەیەك هاتە نومایشکردن. بەوشێوەیە چەندەباسی هونەری بەراوردکاری بکەین ڕامان دەکێشێتە ناوکێشمەکێشی ئەدەبەوە، هەرچەندە ئەو باسانەی لەمەڕ ئەم چەمکەوە بلاوبونەتەوە لەسەر پرەنسیپێك پێکنەهاتوون.

وشەی بەراورد لە ئینگلیزیدا بە (**Comparative**) هاتووە و لەوشەی (**Comparativus**)ی لاتینییەوە وەرگیراوە. لە سەرەتادا ئەم زاراوەیە (فرانس میرز) لە کتێبەکەی ساڵی (1598)دا کە بەراوردکاریەك بوو لە نێوان شاعیرانی ئینگلیزی و یۆنانی و لاتینی و ئیتاڵی بەکاری هێنا. ئیدی ئەم زاراوەیە بوە ناونیشانی زۆر کتێب لە هونەر و ئەدەب(21).

لە ئەنجامدا دەڵێم، بەراوردکاریەکان لە نێوان چەمکی هونەری ڕۆژئاواو ڕۆژهەلاتدا دوو لێکدانەوەی جیاواز لەخۆدەگرن چونکە:

1ـ مێژووی هونەری شێوەکاری ڕۆژئاوا لەسەردەمی گریك و ڕێنیسانس و بارۆکەوە تائێستا یەك وێنەی مەشروعی هونەریان هەیە.

2ـ مێژووی هونەری شێوەکاری ڕۆژهەلات لە ژێر کاریگەری ئایینی ئیسلامدا

گرنگــی زۆری داوە بــەکاری زەخرەفــە و زەخرەفــەکاری بوەتــە ڕێبازێــك تائێــستا بەردەوامە و لە ناو پێویستیەکانی ناو هەموو ماڵێکدا ئامادەگی هەیە. وەك دەبینین ئــەم دوو مێــژووە جیــاوازن، هێڵــە گــشتیەکانیان دەبەســترێتەوە بــە هێڵــی ڕەگــەز پەرستییەوە، باشترین نموونە لــە ســەردەمی شۆڕشــی فەرەنــسیدا هونەرمەنــدانی وەك (داڤید، کانوفای پەیکەرتاش، دوکانسی تەلارساز) بانگەوازی زۆریان کرد تــا ڕێبــازە هونەرییەکان بۆ هونــەری ڕۆمانــەکان بگەڕێتــەوە و ئــەوانیان بەسەرچاوەی ســەرەکی دەزانی، پاشان هەر ئەم بانگەوازەبوو فەرزکرا بە زۆر چونکە هێڵی نەتەوەگەریی تێدا بەهێزبوو(22).

11:2 هونەری هەژار Arte Porera

ڕوکارێکی هونەرییە لە ســەرەتای شەســتەکاندا لــە ئــەوروپا ســەری هەڵــدا، هــەر چــەندە بزوتنــەوەی دادایــیــەکان دێنێتــەوە یــاد. بــەڵام زۆر بــەخێرایی بڵاوبــوەوە و پانتاییەکی فراوانی لە ئەوروپاو ئەمەریکادا داگیرکرد.

لەبەرهەمە زیندوەکانی ئەم ڕێرەوە هونەریە، نیشاندانی پەنجا مەترێك چوار گۆشە لەزبڵۆکاری (والتر دی ماریا) لە نیۆیــۆرك و (هینــز فریــدریك) لــە شــاری میونــشنی ئەڵمانیا بوو لە ڕۆژانی 9/28 تا 1969/10/12 بەردەوام بوو.

پاشان (لورنسی فیغر) لە ساڵی (1968) لە نیۆیۆرك فەرشێکی هێناو برێك لــە ڕەنگی هەمە جۆری پێداڕشت و نومایشی کرد.

ناوی ئەم بزوتنەوەیە هــیچ گرنگیــەکی ئــەوتۆی نیــە و کەرەســتەی بــەکارهێنان و گوزارشــت لێکردنــی ئاســانە. بزوتنەوەیــەکی سەرکێــشە لــە تێکــڕای تەقلیــدکردنی

هونەرەجوانەکان کە هەمان پەیامی دادایيەکان بۆ لابردنی بەربەستی نێوان (هونەر) و (ناهونەر).

بەرهەمەکانیان لە زۆربەی کاتدا بەوە جیادەکرێتەوە قابیلی ئالوگۆڕکردن و ناردن و گوێزانەوە نیە، وەك تابلۆو پەیکەر ئەمەش ئەو جیاوازیەیە لە نێوان (دادایی) و (هونەری هەژار)دا و دادايیەکان پشت ئەستوربوون بە تابلۆ.

ساڵی(1984) هونەری هەژار خەلاتی (بینالی پانزەهەمی ئەسکەندەریە) یان وەرگرت لە بەرامبەر کارێکی ڕاکشاوی سەر زەوی. کارەکە پێك هاتبوو لەوەی زەوی هۆڵەکە بەوردە بەرد چنرابوو، پاشان پێنج ستونی ئاسنی لە شێوەی پایەو بەبەرزی نیومەتر ڕاوەستێنرابوو سەری پایەکان بە پەتی نایلۆن پێکەوە گرێدرابوون.

خاوەنی ئەم کارە بەرهەمەکەی بەخشیە هونەرە جوانەکانی ئەسکەندەریە چونکە بۆی نەدەگوێزرایەوە. تەنها خامی سەرەکی کارەکە دوو فەردە وردە بەردی بێ بەهابوو.

بۆ زیاتر ناساندنی ئەم ستایلە و چۆنیەتی بیرکردنەوەیان (والتر دی ماریا)ی ناودارترینیان دەڵێت:"من بیر لە دروستکردنی گۆڕەپانێك دەکەمەوە بۆ نومایشکردن. ئەو گۆڕەپانە چاڵێکی لێ هەڵبەکەنین، ئەو چاڵە پێویستە خۆمان هەڵیبکەنین، خودی چاڵەکە بەشێکە لە هونەر، پێویستە (دە) شوێن ئامادە بکەین بۆ دانیشتنی بینەران و خۆشەویستانی هونەر. لەو گۆڕەپانەدا بەجلوبەرگی ڕەسمیەوە خەڵك پێشوازی لە کەژاوەیەك دەکەن دێت بەبەردەمیاندا، ئیدی کەژاوەدێت و دەڕوات. ئا ئەمەیە هونەری هەژار(23). لە هونەری هەژاردا هونەرمەندان کاردەکەن بە ئامانجی بەرزکردنەوەی ئاستی هەمووشتە سادەو بێ بەهاکان بۆ بارێکی

هونەریی بە تێکەڵ کردنی مادەیەکی بەهێز و زینـدوو ئـەویش بینـەرە، هـەر چـەندە جۆری کاروبەرهەمی هونەرمەندانی جیاوازە، بەڵام دەتـوانین لەیـەك ئاسـۆدا تێکـڕای بەرهەمەکان دابنێین.

(ماریۆمیرزی) ئیتالّی کاتێك خەریکی کـاری (ڕەشـەبای پـێش مێـژوو لـە چیای بەفرینەوە دێت) دەبێت، ئەم ڕەگەزە بەکارهاتووانـە بـەکاردەهێنێ (قـوڕ، مـۆم، دار، نیۆن (گلۆپ)، ئەلەمینۆم) کە تێکڕای ماددەکان سادەن، ئاسان چنگ دەکـەون. لـەم مادانە چیایەکی گرکانی بنیاتدەنێ کە تیشکی نێونەکەی پیاتێپەڕیبێت، تیـشکەکان لە شێوەی تیردا دەردەکەون، لەبەشی خوارەوە گورزەدار دادەنێ بەشـێوەی 1، 1، 2، 3، 5، و بەجۆرێك تیشك دەخاتە سەر دارەکان کە بڵێی گڕیگرتووە.

ئەم جۆرە کارانە ئەوەندەی گرنگـی دەدرێ بـە بیرکردنـەوەو قولّبوونـەوە، گرنگـی نادرێ بەوەی هەریەك لەو کەرەستانە گوزارشت لەچی دەکـەن، بۆیـە هونـەری هـەژار یەکێك لە کەرەستە ستراتیژیەکانی گوزارشت کردنە لـە هونـەری پۆسـت مـۆدێرن بـە تایبەتمەندیە فیزیایەکانیەوە.

بەشی سێهەم

3-1 شوناسی شێوەکاری:

کرداری شوناس کردارێکی وەزیفیە، ئەم کارە وەزیفیەش پەیوەستە بە ئایین و تێکڕای ڕەگەزە جیاوازەکانی ناو کۆمەڵگە.

پێگەی شوناس وەك لایەنێکی یەك جەمسەری لە چوارچێوەی فەرهەنگدا دەستنیشان دەکرێت. بەپێچەوانەوە گەر بەو ئاڕاستەیە نەبێت دەکەوینە ناو ئاستەنگی و چوارچێوەیەکی ئایدۆلۆژیاوە و (ئەمەش باسێکی تر لە خۆدەگرێت) ئەو کات بەپێی بۆچونی ئەدۆنیس(ئامادەگیەکان وندەبن وەك ونبوونی مرۆڤی ڕۆژهەڵات، چونکە زۆربەی فیکرەکان (تەبەنین) نەك فیکری لە دایکبوون ئەمەش ڕاستی قسەکان دەسەلمێنێ).

ناسینەوەی شوناس وەك هەستکردن و تێگەیشتن، بەرهەمی بابەتیانەی مەعریفیە، گەر بە مەعریفەی (خود) ئاشنا نەبین چۆن دەتوانین لە مەعریفەی بەرامبەر بگەین! بەم ئاڕاستەیە پێویستمان بەلێکدانەوەی فەرهەنگی دەرەوەیە کە تاچەند کاریگەری لەسەر بونیاتی فەرهەنگی ناوەوە دروست دەکات و بەشدارە (لەکاتێکدا فەرهەنگی دەرەوە لە ڕووی ژیۆپۆلۆتیك و میتۆدەوە جیاوازە و هەڵگری شوناسی خۆیەتی بەدەر لە ژێر کاریگەریە مێژوویی و سیاسیەکان).

کاریگەریی بەشداربوون تا ئاست و پلەیەکی باڵا لە ڕووی چەندایەتی و چۆنایەتیەوە ڕۆڵی بەشداربوون دەگێڕێت و بەدی دەکرێت بۆ ناساندن لە زەمەتی ئەمڕۆدا. لە بەدیکردندا هەمیشە هێزی فەرهەنگی دەرەوە لە پرۆسەی دژە کرداردا

هەوڵی داوە (تاڕادەیەك) جیهان و تواناکـانی خـۆی بەهــەموو ڕەهەندەکانیــەوە فـەرز بکاتە سەر فەرهەنگی ناوەوە و وێنەیەکی پۆزەتیڤانەو هاوچەرخی پیٚ ببەخشێت ئـەم قەرزکردنە بەشێکە لـەو هەژمونگەریــەی چ لـە شارسـتانیەتی عــەرەبی ئیـسلامی و شارستانیەتی ئەوروپییەوە پەخشبوەتە سەر فەرهەنگی کوردی.

لەبەرامبەر ئەم دوو شەپۆلە دژەدا کە شەپۆلی یەکەم لە ڕووی ئـایین و دەوڵەتــەوە ئاوێتەمان بووە وشەپۆلی دووەمیش لە پۆشاکێکی ترو بەبەردەوامی سیماکانی خـۆی بەفۆرمێك دێنێتە نومایشکردن، ئەوە بەرجەستەدەکەین، فەرهەنگی نـاوەوە لـە ژێـر گوشار و هەڕەشەو مەترسی و گوماندا گینگڵ دەدات، بۆیـە کـورد تـا هەنوکـە بـەو مێژووە دێرینەیەوە لە ڕووی فەرهەنگی و چ لە ڕووی کەلتوریەوە لە دەقە فەرهەنگیە دەرەکی (ئەوروپی)یەکانـدا کـە جیهـانێکی فراوانـی بەشـداربوونە دەنـگ و ڕەنـگ و شوناسی ئاشکرای نیەو بە هەژاری و بیٚ خاوەن ماوەتەوە.

گەرباس لە پێویستیە هەنوکەییەکانی بەرەنگاربونەوەبکەین، بەرەنگاربونەوە دژی هێزی نەیار، دژی خولانەوە لە پنتێکدا. ئەم کارە هەروا سـانانیە تـا ئـەزمونی نـویٚ شانبەشانی ئەزمونی کۆن بپێوین، ئەمە هەڵەیەکی مێژووییە، بەڵکو پێویـستمان بـە بڕینی سنورەکان هەیە، سـنور بـەواتای (ترادیـسۆن و ئـایین)، بۆیـەکاری بـەردەوام و ئەزمونی نویٚ دەبێتە داینەمۆی زیندوو و گەش و باوەڕکردن بە خود).

جەنگی سنور بەزاندن گوزارشت کردنە لە داهێنان و لە دایکبونی جەوهەری نویٚ، لەڕووی سایکۆلۆژیشەوە هەرەسهێنانە بەو ترسە کوشندەیەی کە بەبەردەوامی هەوڵی چەکەرەکردن دەدات و وەك سروت خۆی دەنوێنیٚ.

بەواتایـــەکی دی بەرەنگاربونـــەوەی شـــەپۆلە نـــەیارەکان، درێژکردنـــەوەی پـــردی فەرهەنگی بەرگری و داهێنانە.

فەرهـــەنگ ڕەگەزێکـــە لەڕەگـــەزەکانی شـــوناس چـــەندە تایبەتمەنـــدە ئەوەنـــدەش نەتەوەییانەیە دەنا سرێتەوە، جەختکردنـــەوە لەســـەر نەتـــەوە جەختکردنەوەیـــە لەســـەر شوناس.

خودی فەرهەنگ تەنها ناوێك.. ئاستێك.. دیدێك نیـە بـەڵکو فەرهـەنگ ئـاڵۆزە بـەپانتایی مەملەکـەتێك کـە نومایـشی ڕوداوە سیاسـی و کێـشمە کێـشی بـاوەڕە جیاوازەکانی تێدا دەکرێت بە نومایش کردنی قۆناغی بەرگریەوە.

ئـەو خاڵـەی زیـاتر جـەختی لەسـەردەکەین و گرنگـی پێـدەدەین ڕەوتـی هونـەری شـێوەکاری کوردیـە، دەتـوانین بـەم ئاڕاسـتەیەی خـوارەوە کـاری لـە سـەر بکـەین و زەمینەیەکی بۆ دابڕێژین 0

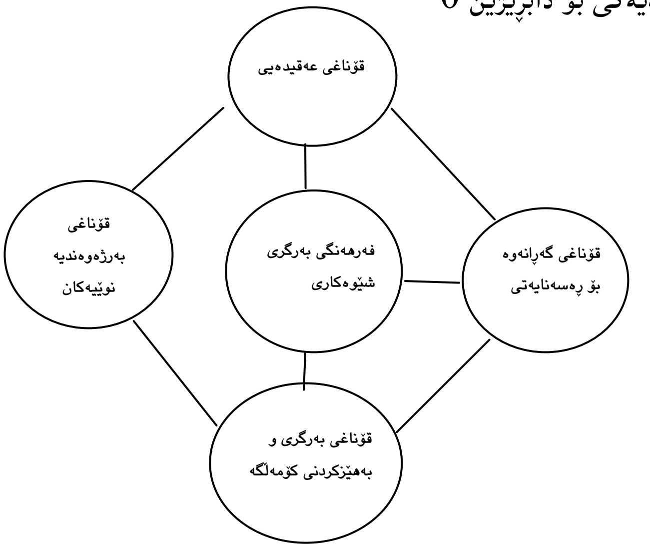

ئـەم دابەشـکردنە کورتکردنەوەوتیـشك خـستنەسەرچۆنێتی فـۆرمی فەرهەنگـە هونەریە شێوەکاریەکەیە کە بۆ خۆی دووبارەکردنەوەی نەخش و ئەدگارە جیاوازەکانی کۆمەڵگە نیشان دەدات. گەلانی ژێردەستە هەمیـشە وەك فاکتـەری بـەهێز (هونـەر، ئەدەب) وەك سونبولی گوزارشتکردن لەناسـۆری و ئـازارە قوڵـەکان بـەکاردەهێنن بـۆ ناساندن و ناسنامە و دەسەڵاتی ڕابردوویـان و (هۆشـی نەتەوایـەتیان دەکەنـە هۆشـی کۆمەڵایەتی) بۆیـە بـەرگری بەهـەموو واتاکانیـەوە دەبێتـە فـۆرمێکی ڕەسـەن، دژی هەموو شێواندنێك کە دەرحەق بەناسنامە بێتەئاراوە جەنگاون(23). بـەپێی بابەتـە سەرەکیەکان دەتوانین ئەم چەمکە لە سێ خاڵدا کۆبکەینەوە:

1:3-1 دیدی مێژوویی کۆمەڵگە:

پەیوەندییەکانی نێوان زمان و مێژوو، زمـان (نەتـەوە) چـەمکێکی جـێگیرە، لـە پرۆسەی پراکتیکی فەرهەنگی نەتەوەیشدا زمان دەخەملێت و کارەکانی (ڕیکخـستن، پارێزگاری کردن، بەهێزکردن) لە پێناو بیری کۆمەڵدا دەگرێتە خۆ.

1:3-2 دووبارە بوونەوە:

گرنگی لەم میتۆدە ناوازەیە دووبارەکردنەوەی وێناکردن و تواناو سـەفەرکردنە بـۆ ناخ و شکاندنی پێوەندە ستاندارە فەرهەنگیەکانە، بۆیە لە ڕووی پراکتیك و میتۆدی زانستیەوە (ئەزمونە ئینسانیەکان) دووبارە دەکاتەوە.

3ـ هەوڵی بەردەوام (پێشکەوتن):

هەوڵەکان پێویستیان بە گوڕ و تینی بـەهێز و نـوێ هەیـە تـا جەمـسەرگیرنەبن و بەنامۆیی لـە جیهـانی ئەلـەکترۆنی نەمێننـەوە. ئـەریك هـۆبس بـاوم سـەبارەت بـەم

چەمکە باوەڕی وایە کە (فۆرمێکە لە فۆرمەکانی ڕەوشی سیاسی ناوگەمەی جیهانی ئەلەکترۆنی کە ناوی دیکەو نوێی هەیە).

2:3 ناسنامەی شێوەکاریی:

شوناسی هونەری شێوەکاریی پێکهاتووە لەو ناسنامە تایبەتەی دیراسەی ڕابردوو و ترادیسۆنەکان دەکات بە گۆڕێك واتای ئایینده بدات لە پرۆسەی پێشکەوتن و جیهانی دەرەوەدا.

نابێت هەوڵەکانی هونەری شێوەکاریی تەنها بۆڕازیبون و بەهەندگرتنی جیهانی دەرەوە بێت، گەر هەوڵەکان ڕاستەوخۆین یان ناڕاستەوخۆ.

جۆرج تەرابیشی دەڵێت:"نەخوێندنەوە و دژایەتی کردنی جیهانی هونەریی دەرەوە کارێکی نەگەتیڤانە دەخولقێنێ و هەوڵەکان لەبار دەبات". دروست ڕاسترە هەوڵەکان، جەنگەکان، لە ناوەوە دەست پێبکات بۆ دامەزراندنی بونیاتی مەعریفە وستایلی تایبەت.

دەستنیشانکردنی شوناسی هونەری شێوەکاریی بەوسیفەتەی هونەر زەمانێکی بێدەنگ و ئامڕازی گوزارشتکردنە لە هەردوو جیهانی واقیعی و میتافیزیکیدا، بەهەمان شێوەش کاریگەری هەردوو جیهان لەسەر ئاستی هونەر و شوناسی هونەر دەخولقێنێت دەبینین ئەمڕۆ قوتابخانە هونەریەکان وەك چاوگی گەش لە پێوادانگ و پێوانەی هونەری جیهانیدا دەدرەوشێتەوە بەتێکڕای دەستەواژە و ئامڕازە تەعبیریەکانیەوە لە ناوچەی ڕۆژهەڵات و بەتایبەت کوردستاندا ڕۆڵ و کاریگەریان هەیە. بەواتایەکی دی هونەری شێوەکاریی دەرەوە ڕاستەوخۆ تێکەڵ بە ژیانی

هونەریی شێوەکاری ناوەوەبووە. هەرچەندە ئەم تێکەڵبونـە دیرۆکێکـی دێرینـی نیـە، دواکەوتویی و دەرنەکەوتنی قۆناغەکانی زانستی ناوەوە شانبەشـانی زانـستی دەرەوە فاکتەری تایبەتیان هەیە، (پاشان بە شێوەیەکی زانستی لەسەری دەدوێین). لەلایەکی ترەوە گرنگی نەدات و پێش نەکەوتنی ئـەم پرۆسـەیە پێدەچێت ڕووکـارێکی ئـایکی ئایینی لە خۆبگرێت و حەرامکردنی لەلایەن ئایینی ئیسلامەوە فاکتـەرێکی گرنگـی ترە پێغەمبەری ئیـسلام دەفـەرموێ (مەلائیکـەت ناچـێتە هـیچ ماڵێکـەوە سـەگ و نیگار (وێنە)ی تێدابێت).

لێرەدا ئەو پرسیارە تەقلیدیە بەرەو ڕومان دەبێتەوە کە پرسـیار لـە مەرجەعیـەت دەکات! ئایا مەرجەعیەتێك هەیـە گوزارشـت لـە ناسـنامەو ڕەسـەنایەتی هونـەریمان بکات تا بناسرێتەوە؟ ئایا شوناسێکی هەبووە یـان هەیـە؟. ئـەو کارانـەی پەیوەسـتە بەشوناسـەوە تـەنها پەیوەسـت نیـە بـە شـوێنەوە بـەڵکو پەیوەستیـشە بەزەمەنـەوە، شوناس (جامد) بێ جوڵەنیە، بەڵکو لەگەڵ زەمەندا نوێ دەبێتەوە.

بۆ ئەوەی نەکەوێنە هەڵەی مێژووییەوە بـەجۆرێکی دی و لەگۆشـە نیکایـەکی و ترەوە دەڵێین:"هەموو گەلێك بەدرێژایی تەمەنی خۆی خاوەنی خەسـڵەت و ئـەزمونی هونەریی خۆیەتی چ جای هونەری شێوەکاری. وێنە (نیگـار)بـە یەکـەم زمـانی مـرۆڤ دادەنرێـت تالەڕێیــەوە ئــاوات و داخــوازی و خــەون و خەیاڵــەکانی خــۆی لێیــەوە نومایشکرد بێت، واتە هونەرێکی لۆکاڵبونی هەیە کە ناسنامەو پێگـەی خـۆی پێـوە گرێدابێت. بۆ ئەم مەبەستە دووبۆچون هەیە یەکەمیان ئـەم هونـەرە لۆکاڵـە دەکرێـت تێکـەڵ بـە میتۆدەکـانی دەرەوە بکرێـت بـە مەبەسـتی دەرکـەوتن و ئاشـکرابوون و ناساندن. پێدەچێت باشترین مەرجەعیەت بۆ هونەرمەندی کورد ئەم سـونبولانە بێـت

کە لەسەر دیواری ئەشکەوتەکانی کوردستان ئامادەگیان هەیە و درێژبونەتەوە بۆ ناوچنینی فەرش و لباد و گۆزەو مافور و پەرستگە زەردەشتیەکان. بەڵام گرفتەکە لێرەدایە چۆن ئەو پرۆسەیە زیندوو دەکرێتەوە تا بە شێوازێکی نوێوە تێکەڵ بەو بزوتنەوە جیهانیە بکرێت، ئەمەش کارێکی ئەستەم بوو چونکە لەدوای حەفتاکانەوە شێوەکارانی کورد دەیان توانی تواناکانیان لەسەر ئەو ئەمبارە ئەیقونە نەتەوەییە دابمەزرێنن و درێژە بەو تێزەبدەن، بواری ئەوە ڕەخسابوو بچنە ناو کێشمەکێشی ئەو جیهانە ئەفسوناویە، مەخابن نەیانتوانی سەرکەوتن بە دەست بهێنن و شوناسە تایبەتەکەی خۆیان بناسێنن بەڵکو بونە درێژکراوەی ڕێبازە هونەریە دەرەکیەکان.

لە پرۆسەی کارو داهێناندا (وەك پێشتر ئاماژەمان پێدا) ئەو تەمەنە تەمەنێکی هێجگار کورتە و پێویستمان بە زەمەنێکی درێژترو بەردەوام بوون و ئاگاهی بوونە لە فەزای داهێنان. بۆچونی دووەم دەڵێ"هونەر هەیە بەو میتۆدو پرەنسیپانەی سەرەوە کاردەکات، بەڵام لە ڕووی شوناسی نەتەوەییەوە دەبینین بەرهەمەکان هەژارییان پێوە دیارە و بە قۆناغە پێشکەوتووەکانی دەرەوە لکاون، پۆزش بۆ ئەم دیاردەی بەشداربوونە ئەوەیە، هەنوکە هونەرێکی نوێ لە ژێر ناوی (هونەری جیهانی) حزوری هەیە گەر بەشدارنەبێت نغرۆبون، گەر بەشداربێت پێوەندو پێوەنەکانی شوناس ئەو گرنگی و تایبەتمەندیانەی نامێنێ و وتە بە نرخەکەی نیتچە دەگۆڕێت بۆ "کاتێك وێنە دەکێشم بۆ کەسێکی دیاریکراوی ناکێشم، بەڵکو بۆ هەموو کەسی دەکێشم".

لێرەدا گرنگی و کاریگەری داهێنان لەسەر بزوتنەوەی هونەری شێوەکاری دەکەوێت. لەسەر بونیادی بزوتنەوەی هونەریماندا زۆر پرەنسیپ هەیە دەتوانرێت پێی لەسەر هەڵگیرێت و میکانیزمی کاری ئایندەی پێ پێشکەوێت. ئەم میکانیزمە

بەپێی هەلومەرجی ناوچەیی و سیاسی دەکرێت فۆرم و ستایلی جیاواز لە خۆبگرێت.

زۆرجار داهێنانە سەرەتاییەکان پەرەی سەندووە و خۆی خزانوەتە ناو جیهانی هونەری دەرەوە. ئەمە یەقینێکە تا ئەو ئەندازەیەی ناسینەوەیان کەمێك گران بووە، ئەم هاوکێشەیە جێی تێڕامانە ئەگەر ئاڕاستەکەی پێچەوانە بکەینەوە.

کلیمتی هونەرمەند کاتێك سەفەر دەکات بۆ ئێران و ڕۆژئاوای ئێران (کوردستان دەگرێتەوە) لەوێوە پەی بەجیهانی نهێنی زەخرەفە دەبات، کاریگەری ئەم ئەمبارە دەوڵەمەندە جارێکی دی ڕەنگدانەوەی دەبێت لە ئەزموونی هونەریدا و بە کاری تێهەڵکێشی ئاوێتەی کارەکانی خۆی دەکات شێوازی ئەم دووکەلتورە تێکەڵە بۆ پۆلێنکاری تاڕادەیەك کارێکی چڕ و ئاڵۆزە، بەڵام ئەستەم نیە چونکە شوناسەکەش ئارایشتێکی نوێی تێدا ئەنجام دراوە تاڕادەی توانەوە و شێواندن (مەبەستمان لە شێواندن بەواتا ستاتیکیەکە نیە). پێدەچێت خاڵی گرنگ لەم پنتەدا بۆ هێز و دەسەڵات یاخود کاریگەریەکانی دەسەڵات بگەڕێتەوە! ئالیوت دەربارەی کاریگەری دەڵێت:"فاکتەرێکە بۆ نومایشکردنی ڕوداوە سەرەتاییەکان جگە لەوەی خودی کاریگەری ئەبستراکتە)، کەواتە پەیوەندی دەکەوێتە نێوان هەنوکە و ڕابردوو، دیرۆکی ئەمڕۆ گرێدراوی ڕابردووە و بەسانایی لە دوو توێی تێکستێکدا تۆمار دەکرێ و دەخوێندرێتەوە. ئەم گرێدان و پەیوەندیە لەڕووی پەیوەندییەکانی هونەرییەوە ناکاتە ئەو واتایەی هونەری کوردی هەند بچوك بکرێتەوە تا ئاستی چۆك دادان بەرامبەر هونەری دەرەوە، یاخود تێکڕای وێناو داهێنانەکان بێتە وەزیفەیەکی پاشگری وێناو داهێنانەکانی دەرەوە بەمەش لۆژیکی شوناس لە تێکستدا تێکدەشکێت. ئەمە ئەو چەمك و دەروازە گرنگەیەکە دەمانەوێ بونیادی خۆمانی

لەسەر دامەزرێنین لە قۆناغەکانی دامەزراندندا، بۆ تێگەیشتنمان لە (خود) پێویستە دەرگای جیاوازیەکان والآبکەین لە نێوان بەرهەمهێنەر و وەرگر، کە بۆخۆی ڕێگایەکە بۆ داهێنان.

لەلایەکی ترەوە گەر هونەری دەرەوەمان بە پاڵپشتی هێز بەکار هێنا (جیهانی ماناکانی بوون) و (جیهانبینی) وەك ئارایشت دەمێنێتەوە و هونەرمەندانیش دەکەونە نێوان بەرداشی قۆناغەکانی داگیرکردن و بەرگری لەلایەك و لەلایەکی تریشەوە سەپاندنی قۆناغە تیۆرییەکان، بەڵام گەر پرۆژەی ئاڵوگۆڕمان وەك پرۆسەی کارکردن بەکارهێنا، توانیمان پلەکانی پێشکەوتن و بەواداچون دیاری بکەین (هونەری کوردیش تاڕادەیەکی زۆر کەمیش بێت سەربەخۆیی خۆی دەپارێزێت و توانای بەرهەمهێنانی وێنەی فیکر و سەربەخۆیی بوون نیشاندا) دەتوانین سود لەو ئەزمونە دەوڵەمەندانەی هونەری شێوەکاری دەرەوە وەربگرین.

عبدالرحمن النویهی دەڵێت:"ئێمە هەمیشە بەستراوینەتەوە بە فەلسەفەی ئەمەریکی و ئەوروپین ئەوان فەلسەفەیان داگیرکردووە و تەنها ئێمە بەکارهێنەرین، ئێمە، مامۆستایانی فەلسەفە، وانەکانمان لەسەر فەلسەفەی سارتەر، نتچە، ڕاسل، هیگل، سپینۆزایە، دەبێت هەرچاوەڕێی گودۆبین، مەبەستم فەیلەسوفە.

فەلسەفە میتۆدێکە لە ئەسڵی مەعریفەوە سەرچاوە دەگرێت، مەعریفەش پێکدێت لە کۆمەڵگەڵێك واتاو باوەڕ و چەمك و ئەحکام و بۆچونی فیکریی، لە ئەنجامی هەوڵی دووبارەوەبوو بۆ تێگەیشتنی دیاردەو ئەوشتانەی دەوری داوە دێتە ناساندن.

چەمکی مەعریفە پاشگری چەمکی زانست نیە، بەشێوە گشتیەکەی ئەزمونە زانستی و غەیرە زانستیەکان لەخۆدەگرێت. مەعریفە لە دەنگێکی دیاریکراودا

کۆنابێتەوە بەڵکو لە تێکڕای ئەو شتانەدایە کە چواردەوری مرۆڤی تەنیوە و پەیوەندی لەگەڵدا بەستووە. مرۆڤ لە کۆنەوە هەوڵی زانینی ڕەگەزەکانی چواردەوری داوە و زۆریانی کەشف کردووە.

یونانیەکان ئەو چەمکەیان گرتبوو جیهان لە مادده دروستبووە، بەڵام بیرمەندانی ڕۆژئاوا لە سەدەی ناوەڕاستدا گرنگیان تەنها بەو ڕاڤە کردنانە دەدا کەڕوویەکی ئاینیان لە خۆگرتبوو، بیرمەندانی هاوچەرخ پێشوازیان لە تێکڕای ڕاڤەکردنەکان کردبەبێ جیاوازی و یەکیەتی ئینسانیان دەرخست. هەر بۆیە فەلسەفە وەك مەرجەعێکی مەعریفی پشتی پێدەبەسترێ بۆ شێوازی بیرکردنەوە لە کاری میتۆدی و پراکتیکی.

لە دیدی فەیلەسوفە گەورەکانەوە بە جیاواز گوزارشتی لێکراوە ئەفلاتون دەڵێ:"زانست یان مەعریفە ئامادەگی هەیە لە ناومانداو نایبینین". ئەرستۆش عەقڵ بەداینەمۆی یەکەمی گەردون دەزانێ.

تێکڕای ئەم سەرەتایە ئەوە دەردەخات تا هەنوکە لە ڕووی فیکرییەوە سەر بە بەرهەمی ڕۆژئاواین. کێشەی فیکر کێشەیەکە نەسەربەستە نەگرەنتی هەیە بۆ بزواندنی بیرمەند، تەنها پێویستی بەهاندانە(24).

ئەم کێشەیە لای ئێمەی کورد بە دووجۆر دەخوێنرێتەوە و جیاوازییەکانی بەپێی زەمەنی (کۆن و نوێ) دەردەکەوێت:

1ـ لە سیاقدا لەیەکدەچن.

واتە سەردەمی دەسەڵاتی ئیسلامی تێکڕای پێشکەوتنەکانی هۆشی دیار و پارێزراو کردووە.

2ـ لە زەمەندا لەیەك دوورن:

واتـە سـەردەمی بـێ توانـایی داهێنـانی فەلـسەفی و شـێواندنی شـوناس. خـاڵی هاوبەشی نێوان ئەم دوو كێشەیە تەنها دروست بوون و لەدایك بوونی فەلسەفەیە.

هەندێك پێیـان وایـە، تێكـەڵكردنی ئـەم دووچـەمكە هەڵەیـە، چـونكە پێویـستە عەقڵ ئازادبێت نەك بەند بێت، ڕووبەڕوو پێویستە نەك پۆزش هێنانەوە بۆ ئایین.

جیاكردنەوەی هونەر لە ئایین و بەستنەوەی بە شارستانیەتەوە (وەك ئەوەی ئاوتن هاوزن كردی) كێشەیەكی تری نەبەستنەوەی هونەرە بەنەتەوەوە. ئەو پرسیارەی هەمیشە دەكرێت! ئایا هونەرێكی ناسراو هەیە هەڵگری هیچ ناسـنامە یـەك نـەبێت؟. هـەنگاوە زانـستیەكان لەسەر چ پرەنسیپێك هەنگاو هەڵدەگرن بۆ دەستنیشان كردنی هونەر؟.

لەوەڵامدانـەوەی ئـەم پرسـیارانەدا د. بهنـسی پێـدادەگرێت لەسـەر چـوار پرەنسیپ(25).

1ـ هونەر و شارستانیەت:

نەتەوەكان بەتێكڕای تایبەتمەندیە مێژووییەكانیانەوە بە دوای ئەمباری پێـشینەی خۆیان دەگەڕێن بۆ زیاتر فراوانكردنی پانتایی سنور و زانینی شارستانیەتیان.

2ـ هونەر و ئایین:

زۆرێك لە مێژوونوسان، هونەر لە ڕۆژ هەڵاتدا بە ئایینی ئیسلامەوە گـرێ دەدەن، ئەم گرێدانە جیاوازی زۆری بۆ مێژووی شارستانیەتەكان پەیداكردووە.

3ـ هونەر و تەلارسازی:

هونەر ڕاستەوخۆ كاریگەریی هەیە لە جوانكاری و ڕازاندنەوەی تەلارسازیدا.

4ـ هونەر و نەتەوە:

هەموو نەتەوەیەك بەپێی دامەزراندن و تەشەنەکردنی، خاوەنی چەند شێوازێکی تایبەت بە خۆیەتی، ئەم شێوازە تایبەتە کاریگەرییەکانی بۆ تاکی ناو ئەو نەتەوەیە درێژ دەبێتەوە و دەبێتە بەشێك لێی. بەڵام ئەم کاریگەریانە لە ڕووی کۆمەڵایەتی و فەرهەنگیدا کار دەکەنە سەر ناساندن و بەهای شێوەکاریی.

جیهانی شێوەکاریش بە تەنها قۆرخ کراوی هونەرمەندێك نیە، تێکەڵگەلێکە لە بینەر، ڕەخنەگر، ڕێکخەری پیشانگە، خاوەن هۆڵ، کارمەندی موزە و فرۆشتنی بەرهەم... تاد.

جگە لە کاریگەریە سیاسی و ئابوری و کۆمەڵایەتیەکان. کاتێك (مانیە) تابلۆی (شێو لەسەر پوش)ی لە هۆڵی (ڕافیوزیس) کرد، لەلایەن ڕەخنەگران و بینەرانەوە بووە مایەی گاڵتەجاڕی و پێکەنین، هەمان ساڵ (1863) تابلۆی (کۆرپەی ڤینۆس)ی هونەرمەند (ئەلیکسەندەر کابانیل) جێگەی دەست خۆشی و لە ئامێزگرتنی ناپلیۆنی سێیەم و زۆربەی بینەران بوو.

ئەمڕۆ هەمان تابلۆی مانیە یەکێکە لە گەوهەر و سامانی هونەری نەتەوەیی فەڕەنسا و جێگەی سەرنجی زۆرێك لە بینەران و ڕەخنەگرانی هونەرە، بەڵام تابلۆکەی کابانیل یەکێك لە قوژبنەکانی موزەی لۆڤەری داگیرکردووە و کەس باسی لێوەناکات(26).

3:3 هونەری ئاڵوگۆڕکردن:

پرۆسەیەکە لە گوێزانەوەی وێناو دیدی جیاوازی دەرەوە بۆ وێناو دیدی ناوەوە بە هەمان شێوەش وێناو دیدی جیاواز لە ناوەوە بۆ دەرەوە.

پرۆسەکە دوو جەمسەریە، (جەمسەری وەرگرتن + جەمسەری بەخشین)، لە کاری وەرگرتندا پێویستمان بەزمانی دووەمە بۆ وەرگێڕان و لێکدانەوەی فۆرمە جیاوازەکان تاسنوری ئاشنابوون بە تێکڕای ڕەهەندەکانیەوە.

لە ڕووی وەرگێڕانەوە گرفتی ئەوتۆ دروست نابێ بۆ تێکست، دەکرێت بەسانایی بکەوێتە بەردەست و بلاوبێتەوە، بەهەمان شێوەش لە ڕووی پراکتیکەوە (داگیرکردن، بازرگانی، دەسەلاتی سیاسی) فاکتەری بەهێزن بۆ سەرکەوتن و پێشکەوتنی ئەم پرۆسەیە، جگەلەوەی ئاشنابوون بەجیهانی دووەم و جیهانی دەرەوە جارێکی دی کاریگەریی لەسەر بونیادی داهێنان دروست دەکاتەوە.

داهێنان گوزەرکردنە بە ناو ڕەهەندەکانی تەقلید و لاسایدا، شوناسی (مردوو لێکەوتوو) تێدەپەڕێنێت، جەوهەری نوێ لە دایك دەبێت، دەبێتە هەلگری دیدو وێنای تایبەت، ئەوکات شوناسیش سەربەستی ڕەهای خۆی وەردەگرێت. بۆ نموونە: لە هونەری شێوەکاریدا هەمیشە باس لە پێودانگ و ڕێسای قوتابخانە هونەرییەکان و یاسا ستاندارەکان دەکرێت کە بونەتە پایەو بناغەی هونەر لە کاتێکدا ئەمانە لە ڕێی وەرگرتن و وەرگێڕانەوە تانوپۆی جیهانی ناوەوەی داگیرکردووە، بەلام چۆن ڕەهەندەکانی بەخشین بە جیهانی دەرەوە ئاشنادەکەین؟؟

ئایا ئەو سەرچاوانەی تینوێتی چەمکی داهێنانی پێ دەشکێت لە پرۆسەی ئالوگۆڕداو کاری لەسەردەکرێت، بە ئەنجام دەگەیەندرێت؟

بۆ ئەم پرسیارانە وەلامی بڕندەمان نیە، بەلکو خوێندنەوەی جیاواز لە خۆدەگرێت، ناوازەترینیان دەسەلاتە.

دەسەلات بەواتای زالبون و پەلکێشان تا ئاستی جەخت کردنە سەر ناسنامە.

وەك باسمان كرد هێزی دەرەكی هەوڵیداوە تواناكانی خۆی بە ئاڕایشتی جیـاوازەوە بەسەر هێـزی نـاوەوەدا نومـایش بكـات بـۆ ئاسـتی جێگیربـوون، ئـەم ڕاسـتیەش لـە شـێوەكاری كوردیـدا تاڕادەیـەك بـە ئاشـكرا دەبینـرێ و دەردەكـەوێ كـە بوژانـەوە و داهێنانەكانی نەكردۆتە خاوەن شوناسی خۆی.

لە ئەنجامدا دەڵێم شەپۆلی دەرەوە پێویستە یارمەتیدەر بێت بـۆ دەوڵەمەنـدبوونی ئەزمونەكان، ئەو فاكتەرە گرنگەش نـابێ لـە یـاد بكرێـت لەسەرئاسـتی (خـود) كـە دەسەڵاتەكانی ناوەوە بۆ دەرەوە پەخش دەكات، بەم جۆرە دەكرێت هەنگاوی نـوێ بـۆ شوناس و چەمكی شوناس هـەڵبگیرێت بـۆ چەسـپاندن و جێگیربـوون، گـرنگیش بـەو پردە بدرێت هەردوو جەمسەری گرێداوە تا داهێنەران بتوانن گوزەری پێدابكەن...

4:3 زانستی پەروەردەی هونەریی:

مێـژووی هونـەریی شـێوەكاری كـوردی هاوچـەرخ تێكەڵگەلێكـە لـە تێكـڕای بزوتنەوەو ڕێبازە هونەریە جیهانیەكان و پێناسەیەكی ئاشـكرا و ڕوون و تایبـەتی لـە خۆنەگرتووە.

ئەم تێكەڵاوبوونە وای كردووە هونەری كوردی پاشكۆی هونەری دەرەوە بێت.

گۆڕانكاری لەم پرۆسەیەدا پێویستە كار بكاتە سەر دەزگا ڕەسمی و مەدەنیـەكان، چیدی پەنجـەرەی خیتـابی سـتایش و بـەباڵا بكـەن. بـاس لـە بـەهاو گرنگـی پتـەوی (بناغە) بكەن نەك (لوتكە)، گرنگی بە دەوڵەمەندبونی زاراوە هونەرییەكان بدەن.

زاراوە دەسەڵاتێكی مەعریفی ئینسانیە بـەتێكڕای دەلالەتـە فیكرییەكانـەوە. بـۆ دەوڵەمەندكردنی زاراوە هونەرییەكان هەوڵەكان لە چوار پنتەوە دەبینین:

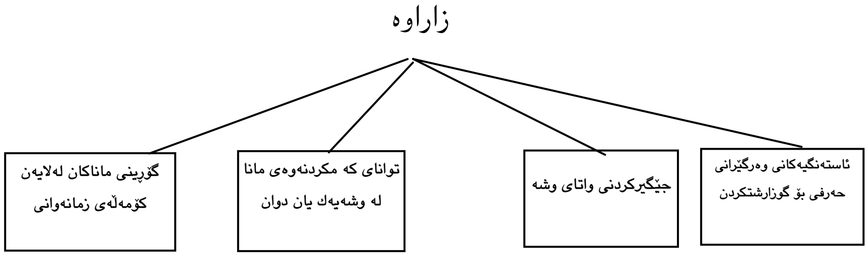

ئەهلی زمانەوانی دەڵێن: زمانم جیهانمە، سنوری زمانم سنوری جیهانمە.. زمان کەسێتیە، شوناسە. ئەو ئامڕازەیە واقیعێك لە کۆمەڵگە دروستی دەکات. ئەو زاراوگەلەی ئەمڕۆی کۆمەڵی کوردەواری پەیوەستن بە زمانی دایکەوە شایەتی دەوڵەمەندیی زمانی کوردی دەدەن.

کاتێك دەڵێین قەیرانی زمانەوانی واتە:

1ـ هەژاری زمانی پەروەردەیی و زاراوەکانی.

2ـ کەمی زمانزان و کەمتەرخەمی زمانەوان.

3ـ دەستنیشانکردنی هەڵە، لەڕێی مامۆستا و قوتابخانە و پەیمانگە و زانکۆکانەوە تەشەنە دەکات، بەڵام لێرەدا هۆکاری سەرەکی خودی زمانەکەیەو هەڵگری زاراوەی نوێ نیە.

دەکرێت زمان و پەیوەندییە بە هێزەکانی زمان بەم جۆرە ببینین(27):

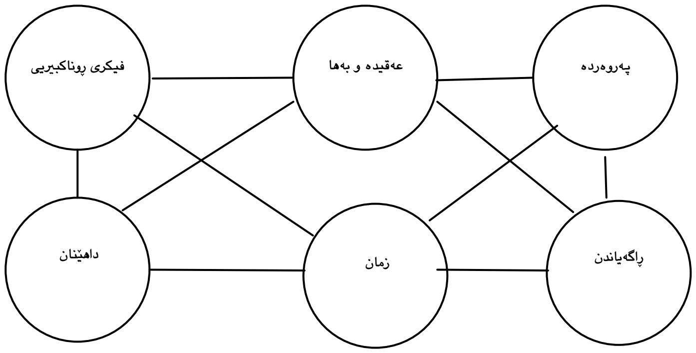

وەك دەبینین ئەمرۆ زمان گۆڕەپانی گەرمی فەلسەفەو پەروەردە و میدیا و تەنەنات تەکنەلۆژیایە. بۆ یە گرنگی بەزاراوە و وشە دەدرێت.

لە پێناسەی وشەدا دەڵێن:"گەر مەرجەعیەتی نیگار سێ ڕەهەندی بێت ئەوە مەرجەعیەتی نوسین جیهانی وشەیە و وشەش ڕەگەزێکی ئەبستراکتیکەیان بە جۆرێکی دی (جیهانێکی وێنەی شاراوەی ناخە)". ئەم چەمکە بوەهاندانی (ئیتان سوریو) کە موتیفەکانی خەتی ئەندەلوسی وەرگێڕایە سەر زمانی موزیکا و لەڕستە موزیکیەکاندا جێی کردەوە.

(فیکتۆر هیگۆ) بە جۆرێکی دی گوزارشتی لە وشەدەکرد و دەیوت: "وشە باڵەخانەیە کە لە ئێمەدا نیشتەجێ بووە".

گۆڕینی شێوازی پەروەردەیی و هێنانی کەرەستە و بابەتی نوێی خوێندن لە ڕووی تیۆری و پراکتیکیەوە فاکتەرە بۆ ئاڵوگۆڕکردنی ماناو دەوڵەمەندبونی لە پرۆسەی خوێندن و خوێندنەوەدا.

پرۆسەی خوێندنەوە ئامرازێکی مەعریفیە، بە پرۆسەیەکی تەواو دادەنرێت، بە چەند ئاستێکدا تێپەڕ دەبێت، لە کەشفکردن و بەدواداچونەوە دەست پێدەکات تا قۆناغی گفتوگۆ کار لەسەر شیکردنەوەی بونیاد دەکات بۆ دووبارە کردنەوەی یەکە مەعریفیەکان، کەواتە خوێندنەوە ئامرازێکی مەعریفی یان چالاکیی زهنەو کاریگەریەکی ڕاستەوخۆی لەگەڵ پەروەردەدا هەیە.

پەروەردەی هونەریی مادەیەکی خوێندنی هونەریە، گرنگی بەلایەنی گوزارشت کردن و ئەزمونی داهێنان دەدات بە تایبەت لای منداڵ. بناغەو ڕۆڵ و ئامانج و مەبەستی لە خۆگرتووە. ئەم کاریگەریانە لە سێ خاڵدا بەرچاودەکەون:

1- ڕۆڵی یەکەم:-

گرنگیدان بەڕاهێنانی خوێندکار لەسەر وێنەکێشانی هەندێك لە فۆرمە ئەندازەییەکان، ڕەنگکردنیان، چاودێری کردنی وردەکاریەکان، دەرنەچون لە چوارچێوەی پانتایی، ئەمانە دەبنە هۆی یارمەتی دانی منداڵ بۆ گوێزانەوەی تەواوی فۆرمە کێشراوەکە و بەلاداخستنی پێشکەوتنە شەخسی و تەعبیرییەکان.

2- ڕۆڵی دووەم:-

ڕێگەی گوێزانەوە، واتە مامۆستای هونەر ئەو نموونە جوان و سەرنج ڕاکێشانەی (گوڵ، بووکەشووشە، میوە) دەخاتە بەردەم منداڵ بۆ ڕاهێنانی لە چۆنیەتی و دواندنی وێنە نموونەییەکان بۆ گوێزانەوەی ڕاستەوخۆ و فێربوونی ڕەهەندەکانی وێنە.

3- ڕۆڵی سێهەم:-

ئاوێتەکردنی ڕۆڵی یەکەم و دووەم، فێرکەر هەڵدەستێ بە پێشکەشکردنی چیرۆك و ئەفسانە مێژووییەکان و داوا دەکات خوێندکارانی گوزارشتی لێ بکەن بە وێنە..

ئەم پرۆسەیە والە منداڵ دەکات ئازادبێت، چونکە هیچ دەست تێوەردانێکی دەرەکی تیادانیە جگەلە ئامۆژگاری و ئاگاداری نەبێت.

لەم سەردەمەدا هونەر لەسەر زاری هەموو کەسێکە، ئاوازێکە چوەتە قوڵاییەوە، هەست بزوێنەرە، سونبولێکی بە ئاگابونە، گەلان چەندە شانازی بەسەرکردە مێژووییەکانیانەوە دەکەن بە هەمان ئەندازەش شانازی بە هونەرمەندەکانیانەوە دەکەن و بوەتە پێویستیەکی ڕۆژانە وەك هەموو پێداویستیەکانی ژیان، بەڵام گوزارشت کردن لە کەرەستەو پێداویستیەکان لە کەسێکەوە بۆ کەسێکی دی دەگۆڕێت هونەر گوزارشت کردنە نەك دواندن. کەسێك تێکەڵ بەکارێکی هونەری دەبێت، ئەوەندەی گرنگی بە تۆمارکردنی هەڵچونەکانی هەست و ناخ و چێژدەدات گرنگی بە تۆمارکردنی ڕاستیەکانی دەرەوە نادات. (کانت) دەڵێت:"چێژی هونەر خۆشە". (هیگڵ) دەڵێت:"هونەر مەملەکەتێکی قەشەنگە". (شیللەر) دەڵێت:"هونەر مەملەکەتێکە لە وەهمی جوان" یاخود دەڵێن هونەر شێوازی ژیان... بەو جۆرە چەندەها پێناسەی جوداجودای لە خۆگرتووە.

کارێکی ئەستەمە هونەر قەتیس بکەین و لە پێناسەدا، سنوور بەندبێت چونکە خودی هونەر یاخیە لە پێناسەکردن و شتێکی بەرجەستەو دیار نیە وەك میتاڵێك تا بڵێین ئەوە هونەرە.

خودی هونەر بە هۆی پەیوەندییەکی بەهێزەوە بەستراوەتەوە بەسروش و دید و هەست و داهێنان واتە ئەم پەیوەندییە ڕوحیانە ناکرێت لە چوارچێوەیەکدا تانوپۆی هەڵکێشین. بەهەمان شێوەش هونەرمەند و پەیامی هونەرمەند لە ڕێی فۆرمە شێوەکارییەکەیەوە ئەو دەستەواژە و زاراوانە دەڵێت"کە وشە ناتوانێ بەو ساناییە

دەری ببڕێت". (میللیە) دەڵێت:"کاتێك وێنەی (کەوتنی مرۆڤ)ی مایکل ئەنجیلۆم بینی هەستم بەو ئازارە کرد ئەو چەشتویەتی، هەستم بە بەزەیی کرد".

دەڵێن وێنە هونەرێکی بێدەنگە، بەڵام وێنە بەهیچ جۆرێك هونەرێکی بێدەنگ نیە. مادام زەمەن لە تابلۆ و نیگارەکاندا حزوری هەیە بەبەردەوامی و نەوەستاوە! کەواتە تابلۆ هونەرێکی زیندوو دەنگدارە، دەدوێت لەگەڵ بینەردا و بەهۆی ئەو پەیوەندیە ویژدانیەی نێوان هەر دوولادا بۆ ئەم مەبەستە گرنگ نیە هەستی هونەرمەند و ئەو هێز و پاڵنەرانە بزانرێت تا بتوانین لە پەیامی تابلۆ بگەین، بە ئەندازەی ئەوەی چ پەیامێك بەبینەر دەگات(28).

کاتێك منداڵێکی بچووك گرنگی بەشتێکی دیاریکراو دەدات ئەوە ورووژاندنێکی ویژدانیە نەك مەبەستە ڕاستیە دیاریکراوەکە. منداڵ بە پێی قۆناغە جیاوازەکان خاوەن کەسێتیەکی جیاوازە و پێویستی بە پلان و پرۆگرامی تایبەتە. لە دوو ساڵیدا ناتوانێ قەڵەم بگرێ و وێنەیەکی ئاسایی بکێشێ، بەڵام بۆ مێرد منداڵێك کارەکە ئاسانە. بۆ هەر تەمەنێکی منداڵ کاری هونەریی تایبەت بەخۆی هەیە، گەر ئەو تەمەنە هاوجووت نەبوو لەگەڵ جۆری کارکردنیدا ئەو منداڵە دەبێتە منداڵێکی ناوازە و نائاسایی.

ئەم شیکردنەوانە بە ئامانجی پێشکەوتن و گۆڕانکاری دێت لە بەرنامەو پرۆگرامی پەروەردەیی بۆ دەوڵەمەندبوون و فراوان بوونی وێناکان و تێگەیشتن لە ڕەخنەی شێوەکاری.

بۆ ئەم مەبەستە لەبەرچاوگرتنی ئەم ئامۆژگاری و تێبینیانە پێویستە کە:

1- لیژنەیەی نیشتمانی دابمەزرێت بۆ ڕەخنەی شێوەکاری.

2ـ پشتگیری بکرێت لەو لیژنەیە بۆ بواری داهێنان و سەرپەرشتی کردنی.

3ـ مادەی (چێژی هونەریی) لە پەیمانگەو ئەنستوتە کوردییەکان بخوێندرێت و لە قۆناغە پێشکەوتوەکانیشدا (ڕەخنەی هونەری) بخرێتە بەرنامەی خوێندن بۆ بوژاندنەوەی ڕەوشی هاولاتی کە لە چەمکی کەلەپور و شارستانیەتی ئێستاماندا پێویستە.

4ـ دامەزراندنی سەنتەری لێکۆڵینەوە بۆ ساناکردنی بەردەوامی و پەیوەندی بەسەنتەرە عەرەبی و جیهانیەکانەوە لەڕێی نێتەوە.

5ـ دامەزراندنی کتێبخانەی دانسقەو تایبەت بە ڕەخنە و ئەرشیف کردنی زانیارییەکان وەك (کەشکۆڵ و فیلمی سینەمایی یان تەلەفزیۆنی و فیلمە دیکۆمەنتیەکان) پاشان ئەمانە دەبنە سەرچاوە بۆ لێکۆڵەرەوان بە جیاوازی دیراسەی هونەری و مێژووییەکانەوە.

6ـ بەستنی زنجیرەیەك لە دیراسەی سالآنە بۆ ڕەخنەگران.

7ـ بانگهێشت کردنی ڕەخنەگرانی غەیرە کورد، تا سود لە ئەزمونەکانیان وەربگیرێت..

8ـ دامەزراندنی گۆڤارێکی ڕەخنەیی تایبەت، ببێتە مینبەرێك بۆ لیژنەی (ڕەخنەگرانی نیشتمانی) تا ڕەخنەی هاوچەرخی تێدا بلاوبێتەوە بە پشتگیری کردنی وەزارەتی ڕۆشنبیریی.

9ـ هەڵسان بەوەرگێڕانی ئەو کتێب و سەرچاوانەی لەو بوارەدا ڕۆڵی گرنگ نیشان دەدەن لەڕووی ستاتیکا و بنەما ڕەخنەییەکان.

ئەم تێبینیانە ئاگادارکردنەوەیە بۆ ململانێی بەردەوامی و ناساندنی کەلتورەکان تا داهێنان.

بەرهەمی داهێنانە مەزنەکانی جیهان پەیوەست بووە بە ململانێی کەلتورە جیاوازەکان و نەتەوە جیاوازەکانی ئەوروپای ڕۆژئاوا کە ڕەگی دروستبوونی شۆڕشی ڕووناکبیریی بوون لە جێبەجێکردندا. زۆربەی ولاتانی جیهان بەو ململانێیەو بارودۆخانەدا گوزەریان کردووە، بەلام لە هەمووبارەکاندا دارشتنی هێلەگشتیەکان دەگەرێتەوە بۆ هەمان ململانێی (ڕۆژهەلات و ڕۆژئاوا). ئەوروپیەکان لە ژێر ناوی (ڕۆژهەلات ناسیدا) دەسەلاتی خۆیان ئاشکراکردووە.

هونەری شێوەکاری ئەلقەی یەك لە دواییەکی زنجیرەی نێوان گەل و فەرهەنگەکان لە چوارچێوەی هونەری جیهانیدا دەردەکەوێ، بەپێی پێشکەوتنی سەردەم و گۆڕانکارییەکانی کار و فۆرم و پێکهاتەکانی دەگۆڕێت.

بەلام لەم سەردەمە نوێیەدا دیدی نوێی ئەوروپی بۆ هونەر زۆر جیاوازترە لەڕابردوو. میتۆدەکانی ستاتیکا و ڕەخنە و پەیڤینە هونەرییەکان لەگەل هیچ پێناسەیەکی ڕاستەوخۆ بەرامبەر شوناسی ئەوروپی یەکانگیر ناوەستێتەوە.

ئەوروپییەکان وایدادەنێن تێکڕای باوەڕ و شتە غەریب و نامۆییەکان لە هونەری نوێدا بەرجەستەبووە. ئەمەیە دیدی نوێی ئەوروپی بۆ هونەر.

5:3 دەزگا هونەرییەکان:

ئەو پێشکەوتن و گۆڕانکاریانەی هونەر کە سەردەمی ڕێنیسانس هێنایە ئاراوە و زۆر لە دەزگا و پرۆگرامی خوێندنی هونەریی دامەزراند.

یەکەم: خوێندنگەی هونەری لە سالی (1562) لە شاری فلۆرەنسای ئیتالیا بەناوی ئەکادیمیای وێنەو وێنەکێشان دامەزرا. سەدەی حەڤدەهەم وێنە وەك

ڕەگەزێکی هونەری. ئامادەگییەکی بەرچاوی هەبوو، بەڵام لەسەدەی نۆزدەهەمدا هونەری نوێ نموونە و بناغەی خۆی دامەزراند (پێدەچێت هونەری نوێی کوردی لە ساڵی (1970)وە بناغەی کارەکانی خۆی دامەزراندبێ)، هەر ئەو ئەکادیمیایەیە ئەمڕۆ بوەتە سێ بەشی گرنگی دەزگا هونەریە شێوەکارییەکان بۆ خوێندن، بەڵام لە ڕووی ئامانجەوە جیاوازن.

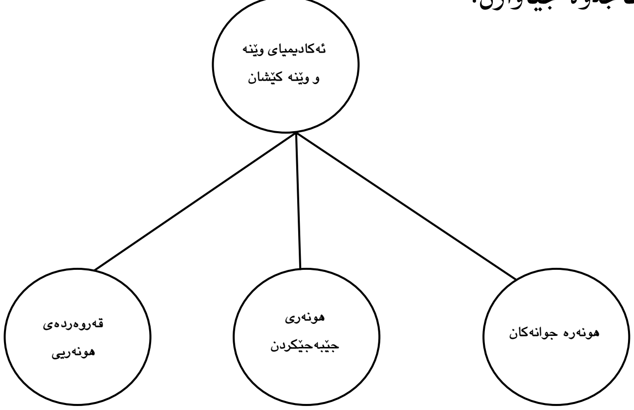

بۆ ئاشنابوونی زیاتر لەسەر هەریەك لەم دەزگایانە بە کورتی لێیان دەدوێین.

1-5:3 هونەرە جوانەکان Fine Arts:

کۆلێژ یا خود ئەکادیمیا بە ئامانجی دەرخستنی هونەرمەندانی بە توانایە تا بتوانن بەرهەمەکانیان لەم بوارانەدا پراکتیزەبکەن.

أـ وێنەو وێنەکێشان **Drawing and Painting**

ب ـ پەیکەر و جۆرەکانی **Sculpture**

ج ـ هەڵکەندن (گرافیك) **Graphic**

دـ سورکردنەوە و سیرامیك **Pottery and Ceramic**

هـ ـ دیزاین و ئاگاداری **Design and Adrertising**

وـ دیکۆر **Décor**

2-5:3 هونەری جێبەجێ کردن **Applied Arts**:

لە ڕووی وەزیفیەوە بە ئامانجی ئامادەکردنی کەسانێکی هونەریە لە ڕووی دیزاینەوە تا ئەو وێنە کێشانە ببێتە پرۆژەیەکی هونەری فراوان. ئەم کۆلیژە بەشی جیاواز لەخۆدەگرێت (وڵات و ناوچە بە ناوچە بەپێی پێویستیەکان دەگۆڕێت).

کاری دار (تەختە)، کەرەستەکانی ماڵ، کاری چنین و چاپکردنی قوماش، کاری کانزایی (نەخشی زێروزیو) کاری شووشە لە خۆدەگرێ.

3-5:3 پەروەردەی هونەری **Art Education**:

کار دەکات بە ئامانجی بەرهەمهێنانی مامۆستای بەتوانا و پەروەردەیی بۆ خوێندکارانی نێوان (7-18) ساڵ.

خوێندکاران لەم کۆلیژەدا شارەزاییەکی تەواو پەیدادەکەن (بە تایبەت لەو دووخاڵەی سەرەوە).

لێرەدا پێویستە لەسەر بەشێکی دیکە هەڵوەستەبکەین ئەویش (پیشەی دەستە **Traditional Hand Crafts**) لە زۆربەی کۆمەڵگەکاندا بڵاوبوەتەوە و بەرچاودەکەوێ.

لێکۆڵەروان دەڵێن زۆربەی کاری ئەم پیشەیە لە ڕێگەی کەسێکی خێزان یان هۆزێکەوە بۆ کەسانی دی بەمیراتی ماوەتەوە، لەوپیشانە (دارتاشی، چەرمسازی، زەڕەنگەری، فەرش چنین، چەکسازی، بەرگدرویی، گۆزەچێتی، هتد....).

دروست هونەری شێوەکاری هونەری گوزارشت کردن و هەڵگری فیکر و ستاتیکایە و ڕاستەوخۆ لە ڕێی هەست و چاوەوە هەڵدەسەنگێندرێ(29).

ئەو هەڵسەنگاندنەش دوو ڕەهەندە:

1ـ دوو ڕەهەندی: twodimensions

درێژی و پانی، لەسەر ڕووبەری تەخت ئەنجام دەدرێ وەك (وەرەقە، قوماش، دار، شووشە) هەندێ تەکنیکی جیاوازی تێدا ئەنجام دەدرێ لە بەرزی و زبری و چاڵوچۆڵی.

2ـ سێ ڕەهەندی: three dimemsions

پەیکەر و خانوو لە جۆری کارەکانیەتی بە (بەرد، دار، برۆنز، یان مادەی دی) ئەنجام دەدرێت.

جگە لەودوو جۆرە دەتوانین زمانی چاو بە پێکهاتەیەکی تری فەزای تابلۆ ئەژمارد بکەین لە ناوچەمکی چوار ڕەهەندیدا دای بنێین جگە لە چوار ڕەهەندی فۆرم کە (مارسیل دیوشان) بەداهێنەری دەژمێردێ و پاشان دێینەسەری پرۆسەی هونەریی لە فەزای تابلۆدا. لە هەردوو زەمەنی ڕابردوو ئێستادا بەئەنجام دەگات.

ئەم بە ئەنجام گەیشتنە لەبیری هونەرمەنددا وێنەی کێشراوە، بەڵام زەمەنەکەی تر ئێستایە و تابلۆکەی تیا ئەنجام دەگەیەنێت. لێرەدا ئێستا بوەتە هۆش و بیری هونەرمەند، جگە لەو ئەگەرانەی لە فەزای تابلۆکەدا خۆی دەنوێنێ.

ئەم بەرهەمە فۆرمی یەك زەمەنە، ئەو زەمەنەش زەمەنی داهێنانە(30)، بە واتای ئێستا ڕابردووی لە خۆگرتووە هونەرمەند هەمیشە بە شوێن نادیاردا دەگەڕێ، ئەم نادیاریە بەرهەمەکەی پێ دەوڵەمەند دەکات بەو پێکهاتانەی فەزای تابلۆکەی تا ناکۆتا درێژ بکاتەوە بۆ سەلماندنی باشتر و ڕونکردنەوە لەوێنەکەدا ئەو ئامانجانە بەدی دەکرێ.

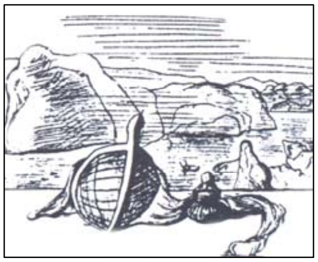

وێنەی (1)

ژنێك دانیشتوە لەپشت بەلەمێكی

چارۆكەدارەوە خەریكی پاككردنەوەیە

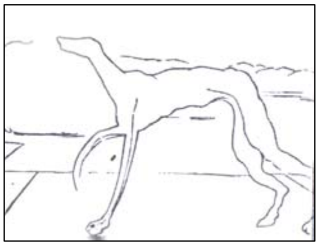

وێنەی (2)   هەوای سەگ

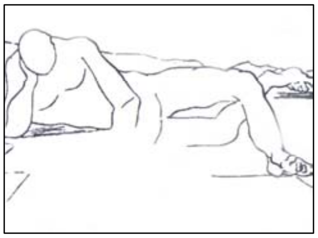

وێنەی (3) فەیلەسوفێك

راكشاوە

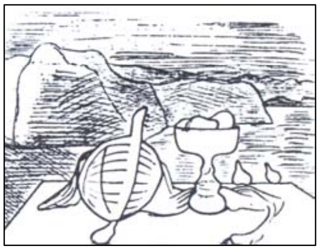

وێنەی (4) توێکڵی میوە لەگەڵ هەرمێ و
دوو هەنجیر لەسەر مێزێك دانراوە.

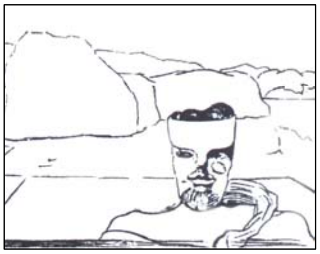

وێنەی (5) ئەم کەرە یەك چاوی هەیە

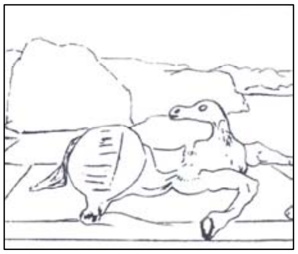

وێنەی (6) حەیوانێکی میتۆلۆژی

پرۆسەی داهێنان وەك باسمان كرد چەندە لەڕووی زەمەنەوە گرنگە ئەوەندەش لە كۆمەڵگەكاندا توشی قەیران دەبێت وەك:

1ــ داهێنــان لــە كۆمەڵگــە هەژارەكانــدا كــە زانیــاری زانــستی تێــدا كەمــە گەشەناكات.

2ـ داهێنان لە پۆلێكدا گەشە ناكات پڕ بێت لە خوێندكار، یان كۆمەڵگەیەك بەردەوام شتی بەكارهێنراو بەكاربهێنێ، چونكە بەرنامەكان بێ كەڵكدەبن تەنانەت ڕاگەیاندنیش شتی دووبارەوەبوو سەرپێی بڵاودەكاتەوە.

3ـ داهێنان پەیوەستە بە عەقڵەوە، عەقڵیش گەشە ناكات لە بەرنامەی فێربونی خێرای پەروەردەیدا.

4ـ داهێنان گەشە دەكات بە گەشەكردنی ئازادیەكان گەر كۆمەڵگە سەركوتیش كرابێت.

بە هاو ئامانجی ئەم هەڵسەنگاندنانە لە ژیانی ڕۆژانەی خوێندندا بۆ خوێنەر و منداڵ بە شێوەیەكی تایبەتی گرنگە، چونكە ئەو پێوەرانە ئەو مامۆستایانە پەروەردە دەكات لەسەر پرەنسیپێك كە پاشان لە خوێندكارەكانیدا پرۆسەكە بەڕاستی و زانستیانە جێبەجێ دەكات بە تایبەت لای منداڵ ڕەنگدانەوەی جیاواز دروست دەكات وەك:-

1ـ مومارەسەكردنی كاری هونەریی منداڵ هەستەوەرتر و ناسكتر دەكات، پشت بەویژدان و هەست دەبەستێ نەك بەزهن و عەقڵ.

2ـ ڕاهێنانی منداڵ لە بەكارهێنان و توانەوەی هەموو هەستی، وەك ڕاهێنانی چاو بۆبینینی شتی باش.

3ـ ڕاهێنانی منداڵ لەسەر ئاوێتەکردنی چەند کارێك، یاخود ئەوکارانەی لەباری کۆمەڵایەتیدا بەرێکەوت بینیونی.

بۆ ئەوەی زاڵ بێت بەسەریاندا، دەبێت ئاسانکاری بۆ بکرێ چونکە کۆنترۆڵکردنی لە بەرهەمی کەسێتیدایە ڕاهێنانی لەسەر هاوکاری کردنی هاوڕێکانی و یارمەتیدانیان.

4ـ مومارەسەکردنی منداڵ لە کاری هونەریدا ڕێ خۆشکەرە بۆ دەرخستنی هەندێ لە فیکری خۆی، ئەمەش جۆرێك لە جێگیریی و قورسایی بەدەرنیە.

5ـ منداڵ هەست بەبونی خۆی و شانازی بە کارەکانیەوە دەکات.

6ـ منداڵ کارەکانی وەك ئارەزوو لە پێناوی خۆشەویستیدا دەردەبڕێ، واتە کارکردن ئارەزووە بۆ منداڵ نەك ئامانجی مادی.

7ـ گوێگرتن و یەکگرتنی هەست و سۆزی خەڵکانی دی وای لێدەکات پەیوەندی بە کۆمەڵەوە بەتین و ڕاستگۆیانە بێت.

8ـ خەریك کردنی منداڵ بە هەندێك زاراوەی هونەریی، پیشەسازی، پیشەیی.

9ـ ناساندنی منداڵ بە هەندێك زاراوەی هونەریی، پیشەسازی، پیشەیی.

10ـ ڕاهێنانی منداڵ لە بەکارهێنانی خامە هونەریەکان و بەکارهێنانی ڕەنگ و خەڵوز و وەرەقە.

ئەم ئامانجانە پەیوەستن بە پەروەردەی هونەرییەوە، گرنگیدان بەلایەنی گوزارشت کردن لای منداڵ پەیوەستە بە مامۆستاوە و دەبێت بەرنامەی دیاریکراوی هەبێ وەك:

1ـ دانانی پرۆگرامی گشتی ساڵانە و بەدرێژایی ساڵ دەبێ ئەو وانانە بدرێ بە منداڵ.

2ـ مامۆستا لەو خامانەی بەردەستی دەبێ سوود وەربگرێ.

3ــ بەســەرکردنەوەی تێکــڕای خوێندنــە هونەرییــەکان کــە بابــەتی پــەروەردەی هونەرییان لە خۆگرتووە.

4ـ سەردانی پێشانگە هونەرییەکان، هاندانی منداڵ بۆ بینینیان.

5ـ ئامادەکردنی کۆمەڵێك فیلمی هونەریی و پێشکەشکردنی بۆ ئاشنابونی چاو.

6ـ هاندانی منداڵە ســەرکەوتووەکان لــە ڕێگــەی کارەکانیانــەوە وەك پێــشانگەی مانگانە و وەرزی و دابەشکردنی خەڵات بەسەریاندا.

7ـ لکاندنی بابەتی هونەریی بەوانــەکانی دیکــەوە وەك (کۆمــەڵایــەتی، زانیــاری، زمان).

بەو جۆرە دەگەینە ئەو دەرئەنجامەی کە بەرهەمە هونەرییەکان بە شـێوەکارییەوە چەندە فەزای بیرکردنەوەی خوێندکار فراوان دەکات و پەیوەندییەکانی لەگەڵ جیهـانی هونەردا بەهێزتر دەکات.

هەموو کارێکی هونەریی بە چەند پەیوەندییەکەوە گرێدراوە گەر ڕاسـتەوخۆ بێـت یان ناڕاستەوخۆ، وەك لە خشتەکە دەبینرێت(31).

6:3 پەیوەندی ناو کاری هونەریی:

1ـ پەیوەندی کار بە کۆمەڵگەوە.

2ـ پەیوەندی کار بە شوێنەوە.

3ـ پەیوەندی کار بە بینەرەوە.

4ـ پەیوەندی کار بە هونەرمەندەوە.

5ـ پەیوەندی کار بە کاتەوە.

6ـ پەیوەندی کار بە خودی خۆیەوە.

7ـ پەیوەندی کار بەبزوتنەوە لۆکالێیەکانەوە.

8ـ پەیوەندی کار بە کەسانی دیکە- وەك بازرگانی.

9ـ پەیوەندی ڕەگەزەکانی کاری هونەری بەیەکەوە.

لە بەرهەمێکی هونەریی شێوەکاریدا چەندین ڕەگەز بەیەکەوە گرێدراون، هەر ڕەگەزەیش لەوتاو پێگەی شیکاریدا لە یەکتر جیاوازن.

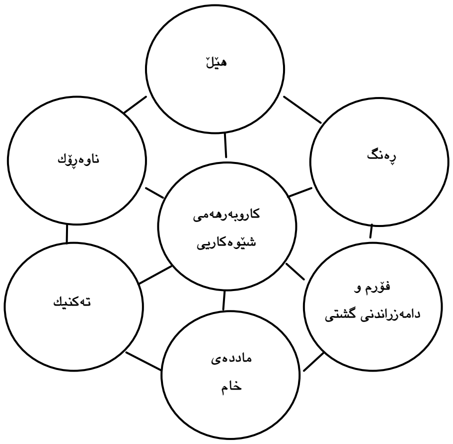

له کاری هونەریدا هێڵ کێشان گرنگ نیه بەئەندازەی ئەوەی ئەو هێڵە چ ڕۆڵێکی پەیوەندی دەبەستێ لەگەڵ هێڵەکانی تر لە ناوکارە هونەریەکەدا.

هێڵ بە گوزارشتەوە بەستراوە، گوزارشت کردن پەیوەستە بە حاڵەتێکەوە، حاڵەتیش پەیوەستە بەدیدی گشتی کارەکە لە ڕووی داهێنان و چێژەوە. ئەو هێڵانەی لە تابلۆکانی هونەرمەندە گەورەکانی جیهاندا دەبینرێت، هەمان هێڵن کە منداڵ لە وێنە سەرەتاییەکانیدا بەکاریان دەهێنێ. لێکۆڵینەوە زانستیە دەرونیەکان ئەوە دەردەخەن کوڕان هێڵی چەماوە زیاتر بەکاردەهێنن و کچان هێڵی ڕاست.

ئەم تەفسیرە، ئەنجامە هێماییەکانی فرۆیدمان وەبیردێنێتەوە لەسەر فۆرم و هێڵ، ئەو هێمایانە لەسەر بنچینەی تەفسیرە جنسیەکان دای ڕشتبوو. بەهەمان شێوە ڕەنگ کاریگەریی لەسەر هەستی ناوەوە جێ دەهێڵێ، تادەبێتە ئیلهام بەخش. هونەر ئاوێتەیەکە لە دوو ڕەگەزی سەرەکی پێکدێت: هونەر و پیشە. گەر هونەر ئیلهام بێت ئەوە پیشە عەقڵە. زانستە دەرونیەکان بەم جۆرە وێنای هەریەك لە ڕەنگی بۆ کردوین.

ڕەنگ	هێما	گوزارشت کردن	هەڵگرانی ڕەنگ
ڕەش	شەو، تاریکی	بێدەنگی، قوڵبوونەوە	نادیارن، بەهێزن، توندوتیژن
شین	ئاسمان، دەریا	عەقڵ، حیکمەت	ڕێزی هاوڕێیەتی، جێی متمانەن لە پەیوەندی ئینسانیدا بەهێزن.
سپی	ڕوون، پاك	دڵخۆشی، ئاسودەیی	بەهیواوە دەڕواننە ئاسۆ.
زەرد	هەتاو، ئاڵتون	ڕووناكبونەوە	حەزبەڕاستگۆیی و ئاشكرابوندەكەن.
سور	ئاگر	خۆشەویستی	بەرگری لە خۆیان و چواردەور دەكەن.
سەوز	سروشت	خێر و خۆشی	حەز لە گاڵتەجاری دەكەن، توانای تێكەڵبونی ناوخەڵكیان زۆرە.
پرتەقاڵی	ڕەنگدانەوە، بریقەدان	تێكەڵاوبون	حەز بەگەرم و گوڕی پەیوەندی، سەرنج ڕاكێشان.

بەم شیكردنەوانە دەكرێت بەشێوەكاری بووترێت هەمووشتێك لە سروشتی واقیع وەردەگرێ و بەدارشتنی نوێوە دایدەڕێژێتەوە واتە شێوەیەك لە شێوەیەكی نوێ.

شێوەكاریش بەو لێكۆڵەرەوەیە دەوترێت فۆرمەكان دادەڕێژێت، هەر فۆرمە لە جێی خۆی.

7:3 پێشانگە خوێندنگەییەکان:

کردنەوەی پێشانگەی خوێندنگە گرنگیەکی گەورەی لـە ژیـانی هونـەری منداڵـدا هەیە. هەست و فیکری منداڵان یەکدەخات، باوەڕی بە خۆی زۆرتـر دەبێت. ئەمانـە هێزی پاڵنەرن بۆ ئارەزوو هەست دەربڕین، لە پیـشانگەکاندا نزیکبوونـەوە لـە چـێژی جوانی دەرەوە و ناوەوە ڕوودەدات.

کاردەکاتە سەر بوژانەوەی ئاستی پەروەردەی هونەری لەسـەر چـێژ و فیکـر. ئـەم جۆرە پیشانگایانە سەلیقە نوێیەکانی ناو خوێندکاران دەردەخات. پێشانگەکان چـەند جۆرێکن لەوانە:

1- پێشانگەی پۆلی یەك:

هەموو هەفتەیەك دەکرێتەوە بەمەبەستی بەراوردکردن لەگەڵ ئاستی پۆلەکانی دیکەدا.

2- پێشانگەی ساڵانە، وەرزی:

کاری تێکڕای خوێندکاران لە خۆدەگرێ.

3- پێشانگەی ناوچەیی:

زیاتر لە خوێندنگەیەك و ناوچەیەك بەشداردەبن.

4- پێشانگەی گشتی:

زۆرترین ژمارەی خوێندکاری تێدا بەشدارە، دەزگا ڕەسمی و ناڕەسمیەکان بەڕێوەی دەبەن.

تێکڕای ئەم پێشانگەیانە لە ژێر سەرپەرشتی پەروەردەدا دەبێ بەمەرجێك:

1- پێشانگەکە ئامانجی گشتی هەبێ نەك تەنها پێشاندان.

2- پێشانگەکە وێنەیەکی ڕاستی هەبێ نەك تەنها پێشاندان.

3ـ پێشانگەکە جیاوازی نێوان ئاستی داهێنانی خوێندکاران دەربخات.
4ـ پێشانگەکە نامیلکەیەك لە خۆبگرێ بەناو وێنەی بەشداربوانەوە.
5ـ هەڵبژاردن و جیاکردنەوەی ئەو کارانەی لە نێوان خوێندکار و مامۆستا یان بەهاوبەشی ئەنجامیان داوە.

8:3 هەڵسەنگاندنی ئەنجامی خوێندکار:

هەر بەرهەمێکی هونەریی منداڵ پێی هەڵبستێت ڕاستەوخۆ مامۆستا دەبێت هەڵسەنگاندنی تەواوی بۆ بکات. هەڵسەنگاندن پێوانەیەکی وانەییە خوێندکار لە ئەنجامی بەرهەمەکەیەوە پێی دەگات و گفتوگۆی جدی و کاری باش و لاواز دەردەخات. ئەم ڕێگەیە بۆ مامۆستا پێداچونەوەیە کە ئایا چ خوێندکارێك بەپێی بەرنامەکەی هەڵدەسوڕێت؟. دیارە ئەم ئەنجامە لە پێشانگەی ساڵانەی خوێندنگەدا زیاتر دەردەکەوێت تا بزانرێت کە!.

1ـ منداڵ چەند باوەڕی بە بەرهەمی خۆیەتی.
2ـ جوانکاری لای منداڵ چەندە.
3ـ منداڵ چەندە سودی لە کاتی بەتاڵی بینیوە.
4ـ منداڵ چەندە چێژی لە هونەر بینیوە.
5ـ منداڵ چەندە پشتی بەخۆی بەستووە لە بەئەنجام گەیاندنی کارە هونەرییەکەیدا.

بۆ ئەنجامەکانی خوێندکار باشترە هیچ جۆرە نیشانەیەك لەسەر دەفتەری وێنە دانەنرێت بەڵکو بە تەنها لای مامۆستا بێت و ئەوتێبینی و هەڵانەی ڕوویداوە دەست نیشان بکات.

9:3 ڕەخنەو پەروەردەی هونەریی:

تێکەڵکردنی ڕەخنە و لکاندنی بەبەرنامەی خوێندنی پەروەردەی هونەرییەوە دەگەڕێتەوە بۆ ساڵی (1966) و بە تایبەت لە زانکۆی ئۆهایوی ئەمەریکی هەوڵیاندا وەك مادەیەك لە قۆناغەکانی ناوەندیدا بخوێنرێت.

ئامانج لەم کارە تێکەڵکردنی مێژووی هونەر و فەلسەفە و ڕەخنەبوو لە بەرنامەی خوێندندا، چونکە کاتێك مامۆستا خەریکی وانەوتنەوەیە خودی وانەکە دەبێتە بەشێك لە بەشەکانی ڕەخنەی هونەریی، جگەلەوەی ئەم تێکەڵکردنە زانیاری مامۆستا گەشە پێدەکات و تەفسیر و لێکدانەوەکانی فراوانتردەکات.

یەکێك لە ئامانجەکانی پەروەردەی هونەریی بەئەنجام گەیاندنی گەشەی تەواو و شارەزایی بونی کەسایەتی مامۆستایە، بەتایبەت چێژی هونەریی مامۆستا دەتوانێت لێیەوە زۆرێك لە ئامانجەکان بپێکێت.

لە جیهانی هاوچەرخدا ئەم بابەتە بە چەند میتۆدو ڕەگەزێك دەخوێندرێ، لەو میتۆدە گرنگانەی لەسەر بناغەی مەعریفە دارێژرابێت میتۆدی (**Discipline Based Art Education**)ە کە بە (**Dbae**) ناسراوە و لەم ڕەگەزانە پێکدێت:

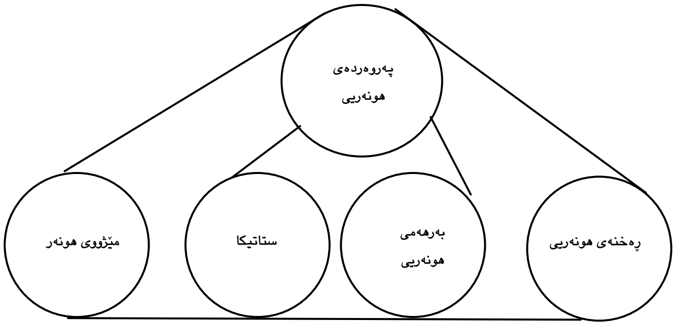

هـەر ڕەگـەزێك پەیوەندیـەكی ئۆرگـانی هەیـە بـە پـەروەردەی هونەریـەوە. وەك دەبینرێت مێژووی هونەر و پەیوەندی بە ڕەخنەی هونەرییەوە بـەهێزە و نوێنەرایـەتی گۆشەنیگای مێژووی هونەر دەكات جگە لەڕوونكردنەوەی بەرهەم و ڕووداوە مێژوویی و كەلەپوورییەكان.

ڕەخنەی هونـەریش بەهـەمان شـێوە بناغـەی مێـژووی هونـەرە، وەك هەنـدێ لـە بەرهەمـەكانی ئەمڕۆبوەتە سامانی نەتەوایەتی و لە موزەكاندا گرنگی پێدەدرێت.

سـتاتیكا، دیراسـەیەكی قـوڵی فەلـسەفی ئەزمونـەكانی جوانیـە و پرسـیار لـە سروشتی هونەردەكات.

ڕەخنەی هونەریش بە زەرورەت بەستراوەتەوە بە بەرهەمە هونەرییەكانـەوە. جگـە لە خوێندن و لێكۆڵینەوەی لەناو پەروەردەی هونەریدا زۆرێك لە سـودی كۆمـەڵایـەتی بەخشیوە و جەماوەری ئاشناكردوە بە پێشكەوتنە مـەعریفیەكان و ڕۆشنبیریی جوانی و توانای بینین.

بەشی چوارەم

1:4-1 خوێندنەوەی هونەرمەند بۆ ڕەخنەگر:

"ئەی کۆمەڵانی سەماکەر ئێوە تەنها دووکەڵە هەوری بەربەیانن، ئێوە گێلێکن تەنها تاڵتاڵی مووی گوێ درێژ دەژمێرن، هونەرمەندی ڕاستەقینە دووکەڵە هەورنییە بەڵکو بروسکەیە، بروسکەش گرمەو گەواڵە دێنێ".

بەم دەستەواژەیە بول گوگان وەڵامی ئەو ڕەخنەو گازندانەی هەندێك لە هونەرمەند و ڕەخنەگری سەردەمی خۆی پێدایەوە کەلە تابلۆکانی نەدەگەیشتن، ناوی دەبردن بە (سێرکچی، پەککەوتە، بێ پەروا) و پێی دەوتن ئەمانە ئەندێشەی ناتەواویان هەیە.

گوگان لە نامەیەکیدا بۆ هاوڕێیەکی لە دورگەی تاهایتی وەدەنوسێت:"ژنی تاهیتی لەشەودا بەتەنیا نایەتە دەرەوە، لەبەرئەوەی لە تەمتومان دەترسێ، تەمتومانی تاهیتی لە شەودا دەرناچن چونکە لە مێگەل دەترسن".

تابلۆکانی گوگان تەمتومانەو لە مێگەل ناترسێ، مێگەلەو لە تەمتومان ناترسێ، بەهەمان شێوە ڕۆبەرت مۆریس باوەڕی بەو خوێندنەوە میتافیزیکیانەی هەندێ لە ڕەخنەگران نەبوو کە لێکدانەوە و تەفسیریان بۆ کارە هونەرییەکانی دەکرد و پێی دەوتن (زمانتان هەڵەیە) چونکە کاری هونەری تەفسیر ناکرێت بەڵکو باس دەکرێت (مەبەست لە باسکردن: جۆری ماددەی بەکارهاتوو، قەبارە، مێژووی دروست کردن..) زۆرجاریش ئەو زانیاریانە لە پاڵ کارە هونەرییەکاندا دەنوسرێت و ئاماژەی پێدەکرێت خەسڵەتی ئەم وەڵامدانەوانەو گرنگی پێدانی زۆرجار ڕوکاری ڕاستەقینەی

دەسەڵاتی هونەرمەند دەردەخات، هەرچەندە مەرج نیە لێکدانەوەکانی ڕەخنەگر دەقاودەق دیدی هونەرمەند بپێکێت یان بەپێچەوانەوە هونەرمەند بەهیچ وشەیەکی ڕەخنەگر ڕازی نیە چونکە تێکڕای بزوتنەوە هونەریەکان بەو ئاڵۆزییەوە دەکرێت بەهەرەمی دوانەیی ناوزەدبکەین.

هەرەمی دوانەیی پێکدێت لە ئاوێتەبوونی نموونە تەقلیدییەکان و نموونە هاوچەرخ و مۆدێرنەکان لەیەککاتدا، بەڵام هەر نموونەیەك شوناس و فەرهەنگی خۆی هەیە بەدەر لە سەرچاوە سەرەکیەکانی ئابوری و کۆمەڵایەتی کە لە قۆناغە جیاوازەکاندا کاریگەریی بەسەر بەرهەمەکانەوە هەبووە.

پرۆسە نوێکارییەکانیش هەمیشە هەوڵێك بووە بۆ هەرەس هێنانی فەرهەنگە تەقلیدییەکان هەر چەندە لە نێوان هەردوو جەمسەر و هەوڵەکەدا چەندین خاڵی هاوبەش و پێکهاتەی هاوچوو هەیە. بۆیە ئەستەمە تەنها خوێندنەوەو هەڵسەنگاندنی کارە هونەرییەکان تەنها بە ئاڕاستەی ئاسۆیی بێت بەڵکو باشتر وایە لە ئاسۆی ستونیدا بەرهەمەکان ئاشنابکرێن.

هونەرمەندان ئەوداهێنەرانەن تەنها وێناکردنی خۆیان دەربارەی ژیان لەبەرهەمەکانیاندا کۆدەکەنەوە ڕەخنەگرانیش بە جۆرێك لە جۆرەکان دزە دەکەنە ناو ئەو وێناکردنەی هونەرمەند، دەبینرێن زۆرجار ڕەخنەگران لەو هەوڵانەدا شکستیان خواردووە بەپێوانەیەك بەرهەمەکانیان هەڵسەنگاندووە پێشتر ئەو میتۆدانە لای هونەرمەندان ناسراوبوون بۆچونەکان قابیلی ڕەتکردنەوە بووە.

هونەرمەندانی داهێنەر باوەڕیان بەو میتۆدانەیە خۆیان بونیاتی دەنێن، ئەمە ئەو دژە هێزەی نێوان هونەرمەندو ڕەخنەگرە. دەکرێت ئەم بۆچونە تاڕادەیەك پێچەوانەکەی بەهەند وەربگیرێت.

ڕەخنەگران هەر ئەوانەبوون پۆلێنکاری و بانگەوازی سەربەخۆیی و ناوازەی هونەرمەندیان کردووە و دانیان بە ناساندنی داهێنان و هونەرمەندی داهێنەر کردووە و پرۆسەی جیاکاریان ئەنجامداوە.

لە مێژووی هونەری شێوەکاری هاوچەرخدا دوو جۆر ئەندێشە و موخاتەبە دەبینرێت کاردەکەن بە دوو ئاڕاستەی جیاواز، بۆ هەریەك لەو ئەندێشەو ئاڕاستانە هونەرمەندی گەورە و بەناوبانگ سنورەکانی تەقلیدیان تێپەڕاندووە و توانیویان شێوازێك بۆخۆیان بدۆزنەوە.

ئەندێشەی یەکەم　　　　ئەندێشەی دووەم

لە ئەندێشەی یەکەمدا تێکڕای قوتابخانە هونەرییەکان لە خۆدەگرێت تا قۆناغی ئینتباعیەکان، خەسڵەتی ئەم ئاڕاستەیە سەلیقەیی و توانای ڕەنگ و هێڵ و هەڵخەڵەتانی چاو بەتێکڕای گوزارەکانیەوە دەگرێتەوە، ئەم مێژووە مێژوویەکی نامۆ و شاراوەی تێدانیە.

گرنگی و ئەندێشە و قوڵیی بەرهەمە هونەرییەکان زۆر بەئاسانی لە ڕێگەی تۆڕی چاو و بینینەوە کاریگەرییەکانی دەنوێنێ. ئەوەی لێرەدا جەختی لەسەر دەکەینەوە چۆنیەتی کارکردن و کاریگەریی بەرهەمە هونەرییەکانی ترە چۆن هەوڵ دەدات لەگەڵ تۆڕی مێشکدا بکەوێتە گفتۆگۆ یان ئەندێشەکان چۆن دەجوڵێنێ.

(جوزیف کوزوث) لە ساڵی (1969)دا دەڵێت: هەموو کارێکی هونەریی دوای (مارسیل دیوشان) کاری چەمکگەراییە. بۆ ئەوەی بەجیهانی ئەم هونەرە و هونەرمەندانی بەناوبانگی شارەزابین بۆ ئاسانکاری چەند نموونەیەك دەهێنینەوە تابزانین هونەرمەندانی هەڵگری ئەم ڕێبازە هونەریانە دەربارەی هونەر چۆن دواون و ئایندەی هونەری شێوەکاری چۆن دەبینن بەدەر لەوەی ئێمە زانیاری زیاتر بخەینە سەر، کارونوسینەکان شایەتی حاڵن.

2-1:4 هونەرمەند و تەنها یەك بەرهەم:

"من ئەو وێنەکێشەم کە هەندێ لە تابلۆکانم بەبزمار بەیەکەوە دادەکوتم". ئەم دەستەواژەیە کورس شویترز(1886-1948) لە هانوڤەری ئەڵمانیا وتی.

بەرهەمە قەبەکەی ئێستا لە ژێر ناوی (ستونی شویترز)ە وپێشتر بەناوی (مانگ)ەوەبوو پێکهاتبوو لە زۆرێك پاکەتی جگەرەو ڕۆژنامە کۆن و کارتۆنی سەر شەقامەکان، کۆی کردبونەوە و لە ژورەکەی خۆیدا ساڵانی (1920-1929) خەریکی دروستکردنی بوو. لەبەر گەورەیی قەبارە و درێژیی کارەکە ناچار بۆ ژوری نهۆمی سەرەوەی درێژکردەوە.

کاتێك نازییەکان لە ئەڵمانیا دەریدەکەن، بەرهەمەکەی تێك دەدەن، شوێرز ستونی دووەم لە نەرویج بنیات دەنێت، کاتێك نازیەکان پەلاماری نەرویج دەدەن ناچاردەبێ ڕوبکاتە ئینگلستان و کارەکەی جارێکی تر لەناودەچێت و لە ئینگلستان ستونی سێیەم بنیات دەنێتەوە. پاش مردنی لە سالّی (1948) ستونی سێیەم دەگوێزرێتەوە بۆ زانکۆی (نیوکاسلّ) و دەپارێزرێت.

بەم جۆرە کورس شویترز بەهەموو تەمەنی خەریکی کارێك بوو سەرباری ئەوەی شارەوشار دەگەڕا و ئەم کارەی دەگوێزایەوە، زۆرجاریش کارەکەی دەڕوخا0

جەختکردن و بەردەوام بوون لەسەر کارێکی هونەریی بۆ ژیانی هونەرمەند هەڵسوکەوتێکی گرنگە گەر ئەو کارەش لە کاتی خۆیدا بێبەها بوبێت. هەرچەندە هیچ شتێك بێبەهانیە لەم ژیانەدا بەڵکو داهاتوو شایەتی دەدات لە بەهابونی یان بێبەهایی.

کاتێك کیمیاگەرێکی خوێندکار لەگەڵ مامۆستاکەیدا چەندین مادەی جیاواز تێکەڵ بەیەکتردەکەن، تەمەنیان تەرخان دەکەن بۆ دۆزینەوەی مادەیەك تا لە ئەنجامدا مادەیەك دەدۆزنەوە کە ژەهرە و بۆنی خۆشە. ئیدی کیمیاگەر هەموو تەمەنی دوای دۆزینەوەی ژەهرێك کەوتبوو کە بۆنی خۆش بوو، ئەمە بۆ کیمیاگەر، بەڵام ئەم وێناکردنە لای هونەرمەند جیاوازە و مامەڵە لەگەڵ شیتالّکردنەوەی مادەدا ناکات بەڵکو ئەندێشەی تێکەڵ بە ئەزمونە تایبەتیەکانی خۆی دەکات(32).

2:4 هونەری چەمکگەرایی: Conceptual Art

هونەری چەمکگەرایی ستایلێکە لە کۆتایی پەنجاکاندا لە ئەمەریکا و ئەوروپا سەری هەڵدا و پاشان بە هەموو جیهاندا بڵاوبووەوە. دەرکەوتنی ئەم هونەرە نەبونی وەزیفە و مەبەستی دیاریکراوبوو بە بابەتەوە، جگەلەوەی بەیاننامەیەك نیە تا دەستنیشانی ڕەهەندەکانی بکات. ساڵی (1969) کارەکانی لە موزەی (لیفر کوزنی) ئەڵمانیا دەرکەوت لە ژێر ناوی (چەمك)دا کە زۆرێك لە هونەرمەندانی جیهانی بەشداری ئەو کۆبونەوە گەورەیە بوبون.

لە ڕووی فیکرییەوە ڕوکارێکی جودا و تایبەتی لە خۆگرتووە، دژی تەقلیدە، هەوڵی ئازادکردن دەکات لە پێوەندە کۆمەڵایەتیەکان، ڕێگرە لەبەردەم ئەو هونەرمەندانەی هونەرەکەیان وەك کاڵا دەیفرۆشن.

(سول لویت) ئەم بۆچونانە زیاتر ئاشکرا دەکات و دەڵێت:"بیرۆکە دەبێتە ئامرازێك هونەر دروست دەکات). ئەم هونەرە لە هیچ میتۆدێکدا نابینرێتەوە چونکە سۆسە (حدسی)یەو تێکڕای پرۆسە فیکریەکان لە خۆدەگرێ بەبێ هیچ ئامانجێك بەواتایەك فیکر دەبێتە ئامانجی ڕاستەقینە و چالاکی لە جیاتی خودی کارە هونەریەکە دەبێ، ئەمە قۆناغێکە لە نێوان بیرۆکەو بەرهەمە تەواوبووەکە، بۆیە فیکر دەبێتە بەشێکی گرنگی ئەم هونەرە، هەڵگرانی ئەم هونەرە پشت بە شتە ڕاستیەکان دەبەستن، واتە کورسیەك یان مێزێك پێشکەش دەکەن، گەر زیادەڕۆیی بکرێت ئەوە وێنەیەکی فۆتۆ یان ڤیدیۆیی لەگەڵ بەشدار دەبێت، یان چەند

لاپەڕەیەکی چاپکراو، ئیدی هەموو ئەم ڕەگەزانە بە هاوبەشی بەیەکەوە گرێدەدرێ و دەبەسترێتەوە، هەیە هەندێ تێکست دادەنێ کە لەگەڵ ئەم ڕووکارەدا بگونجێ.

جۆرێکی دی لەم هونەرە بڕوای بەبەڵگەیە وەك ئەوەی هونەرمەند چالاکییە هونەریەکەی تۆماردەکات بە فۆتۆ یان بەڤیدیۆ و لە جیاتی کارە ئۆرجیناڵەکە پێشکەشی دەکات. هەرچەندە لەکاری هونەری دەچێتە دەرەوە، بەڵام وەك یادگاریەك دەمێنێتەوە.

هەوڵی پەنابردنە بەر وێنەی فۆتۆ بۆ تۆمارکردن دیاردەیەکی جیاواز و نوێیە لە کۆمەڵگەی هاوچەرخدا. هونەری چەمکگەرایی وەرگێڕانێکی فیکریی هونەرمەندە بۆ بەکارهێنانی هەر کەرەستەیەکی گونجاو بۆ گوزارشتکردن لێی.

سەربەستی لە هەڵبژاردنی هەر ماددەیەکی هونەریی و تەقلیدی و باو. کاری هونەری بەرهەمهێنەری جوانی نیە بە ئەندازەی ئەوەی بەرهەمی فیکری بێت و بەشێوەکاریانە وەرگێڕدرابێت. ئەم ڕووکارە وا لە هونەرمەندەکانی دەکات هەست بە سەربەستیەکی ڕەها بکەن بە جیاواز لە هونەرمەندانی پەیوەست بەروکارە هونەرییەکانی دی.

هونەری چەمکگەرای بیرۆکەیەکە هونەرمەند بەوەرگر (بینەر) دەگەیەنێ، هونەرمەند هەموو جۆرە کەرەستەیەك بەکاردەهێنێ لە پێناو بەیان کردنی بیرۆکەیەك وەك کامێرە، ڤیدیۆ، فاکس، نوسراو، ئامرازی تۆمارکردن، لەگەڵ هەموو ئەو مادە ئامادەبوانەی وێنەو پەیکەر کە بەشێوەی ئاسایی دەست دەکەون.

دەکرێت بوترێت چەمکگەرایی وەك لێکۆڵینەوەیەکی فەلسەفیە، ئەمەش بەئاشکرا و بەئاسانی لە کارەکانی جوزیف کوزوسدا بەرچاو دەکەوێت.

کاری (یەك و سێ کورسی) بەرهەمێکی ناسراوی جوزیفە، ئەم دەستەواژەیەی دەربارەی کورسیەکی ڕاستیە، کەوێنەیەکی فۆتۆگرافی کورسیەکەو مادەیەکی نوسراو پێناسەی کورسی دەکات و لە قاموسدا دەری هێنابوو نیشان دەدات.

لەلایەکی ترەوە دەکرێت بوترێت چەمککەرایی وەك لێکۆڵینەوەیەکی بونگەراییە (وجودیە)، ئەویش بە ئاشکرا لە کارەکانی هونەرمەندی یابانی (ئون کوارا)دا دەبینرێت.

کوارا ژمارە و مێژووی ڕۆژەکان تۆماردەکات، کارتی پۆستەبەکار دەهێنێ، کاتێك بیەوێ هاوڕێکانی بەسەر بکاتەوە، کارتێکی پۆست یان فاکسێك دەنێرێ و ژمارە و مێژووی لەسەر دەنوسێ لەگەڵ دەستەواژەی (تا ئێستا زیندوم).(33)

ئەو پرسیارەی لێرەدا دێتە گۆڕێ، ئایا ئەم هونەرە دەبێتە جێگیرەوەی هونەرەکانی پێش خۆی؟ساڵی (1979) جوزیف کارێك بەناوی (ژووری زانیارییەکان) پێشکەش دەکات، پێکهاتبوو لە دوو مێزی گەورە و درێژ و لەسەر مێزەکان چەندین کتێبی زانستی و زمانەوانی و فەلسەفی دانابوو، چەند کورسیەکی بۆ بینەران هێنابوو تا لەسەری دابنیشن و خەریکی خوێندنەوەبن.

لێرەدا کاری هونەری وەك کار ئامادەگی نیە، بەڵام وەك فیکرەی کار خوێندنەوەی کتێبەکانە و بە ئاسانی دەبینرێت، واتە پرۆسەکە پرۆسەیەکی هونەریی بینینە. بەواتایەك لەواتاکان گۆڕینی هونەری بینین بۆ هونەری ڕووناکبیری، فەلسەفی، وجودی، زانستیە.

ئەم سروشتە زیاتر ئینسانیە و وەزیفەیەکی کۆمەڵایەتی پەروەردەیی لەخۆدەگرێت، زانیاری بەبینەر دەبەخشێ، جیاوازترە لە سروشتی هونەری بینینی

مورفولوژی کە بەرهەمی جوان و ناشرین پێشکەش دەکات. جوزیف دەڵێت:"هونەر لە شتەکاندا ئامادەگی نیە، بەڵام هونەر لە چەمکی هونەردا ئامادەگی هەیە".

لێرەدا بە پێویستی دەزانین کە زیاتر قوڵ بینەوە و بەرەو داهێنەرانی ئەم هونەرە بچین. لە مێژووی هاوچەرخدا باس لە زۆرێك هونەرمەند دەکرێت لەم بوارەدا ناوبانگیان پەیداکردبێت، بەڵام هەڵوەستە لەسەر گرنگترینیان دەکەین.

ئەوەی گرنگە لێرەدا ئەم هونەرە زۆربەکزی و لاوازی لە ڕۆژهەلات و بە تایبەت کوردستاندا دەبینرێت بەوەی لەگەڵ پەیامی گشتی هونەر و خودی هونەرمەنداندا ناگونجێ چونکە زیاتر هونەرمەندان سەرقاڵی لێکدانی ڕەسەنایەتی و هاوچەرخێتین وەك لە هەر ڕوکارێکی دی(34).

1-2:4 هونەر و تۆڕی مێشك:

هەموو شتێك جوانە، تەنانەت بەرمیلی زبڵەکانیش، بەڵام هەموو شتەکان ئاستێکی بەرز و وردیان نیە بەبەراورد لەگەڵ کیمیاییە شارستانیەتە کۆنەکانی میسری و هێندی.

کیمیاگەری ئەو زەمەنە لە تاقیگەکەیدا بەرامبەر بەو کەرەستانە کەبە پێوانەی سەردەمی خۆی ئاڵۆزبوون لەگەڵ شیکردنەوە و شتەنامۆکانی دیکەدا دادەنیشت و هەوڵی دەدا میتاڵی بێبەها بگۆڕێت بۆ ئاڵتون. لە شارستانیەتی چینی کۆنیشدا، چینیەکان دورتر هەنگاویان ناو بیریان لەوەکردەوە چۆن بتوانن بەرد بکەنە ئاڵتون!. ئەم ئەندێشانە تەنها ئەندێشەی کیمیا گەربوو، کە لە توانای ئەندێشەی هونەرمەند بچوکتربوون بەوەی هونەرمەند ئەندێشە دەکاتە هونەر و موخاتەبەی تۆڕی مێشکی

پێدەکات ئەم مێژووە بۆ ساڵی (1912) و کارەکانی (مارسیل دیوشان) دەگەڕێتەوە بە تایبەتی سەرەتای کارکردنی لەسەر (گەورە شووشە) و ئەم جۆرە هونەرە موخاتەبەی تۆڕی مێشکی پێدەکات. ئیدی دوای ئەم هونەرمەندە بزوتنەوەی هونەریی تەنها خودی هونەرمەند بەڕێوەی دەبات، قوتابخانەی هونەریش هونەرمەند و جۆری ئیشەکانی قوتابخانەکە دەبات بەڕێوە. هەنوکە لەسەر دەمێکدایین پێی دەوترێت (پۆست دیوشانی)، بۆیە پێویستمان بەڕوونکردنەوەو ئاشنابونی زیاتری کارەکانیەتی.

2-2:4 کە رەستەکانی مارسیل دیوشان:

گەورە شووشە:

بەیەکێك لە گەورەترین کاری هونەریی ئەم سەردەمە ئەژمارد دەکرێت و نزیکەی هەشت ساڵی خایاندووە.

سەرەتاکانی ئەم بەرهەمە دەگەڕێتەوە بۆ تابلۆی (بەڕوتی بە پەیژەکەدا دێتە خوارێ)ی ساڵی (1911)یە، سروشی ئەم کارە لەبەرهەمە شیعرییەکەی (جولس لافورجو) بەناوی (هەروەها بۆ ئەم ئەستێرە بە ناوبانگە)ی وەرگرتووە.

دیوشان دوو پارچە شووشەی بەرامبەر بەیەك دادەنێ کە قەبارەی هەرپارچەیەکیان (109×69) ئینج و وارنیش و بۆیەی زەیتی تێدا بەکاردەهێنێ، چواردەوری کارەکە بەکابلێك گرێی دەدات و بنکەیەکی ئەلەمنیۆمی بۆ شوشەکان ئامادە دەکات تا لەسەری دابنرێت و لە هەردوولاوە ببینرێت.

(گەورە شووشە) گوزارشت لە چیرۆکی خۆشەویستی نێوان بوك و عازەبێك دەکات. دیوشان هەڵچونە سێکسیەکان دەبەستێتەوە بەو ئامێرە جوڵاوانەی کە زۆر بەکاردەهێنرێن لە فۆرم و ئیشکردندا وەك (مەکینەی قاوە، ئاشی قاوە، پەمپی ئاو و ئامێرەکانی تر)...

بەشی هەر شووشەیەك دەبێت بە دوو بەشەوە، بەشی سەرەوە تایبەتە بە بوك و بەشی خوارەوە تایبەتە بە عازەب. لەم بەشەدا ئامێرەکان زۆر بەڕونی و جۆری ئیش کردنیان زیاتر ئاشکراترە جگە لەو ئامێرانە دیوشان نۆ کەسایەتی سیما شاراوە بەجلوبەرگەوە نومایشدەکات.

ئەم کەسایەتی (فۆرم)انە بە (کەشیش، پۆستەچی، پۆلیسی ئاسایش، سوارچاك، پۆلیسی هاتوچۆ، قەبرهەڵکەن، کارەکەر، سەکن (یارمەتی دەری شۆفێر) و بەڕێوەبەری سەنتەری هاتوچۆ) ناودەبات.

چیرۆکە کەواتە چیرۆکی (خۆشەویستی دیوشانی) لە کارەکەدا تەمومژ و نادیار و گرانە، زۆرێك لە نوسەران ئەو نادیاریەیان بە زەردەخەنەی مۆنالیزا شوبهاندووە.

3-2:4 کارتۆنی سەوز:

کارتۆنی سەوز ناوی کتێبێکی دیوشانە بابەتی نوسراو، ڕوونکردنەوەی وێنە، سکێچ، و زانیاری لەسەر گەورە شووشەی لە خۆگرتووە. بەتایبەت توانی لە ڕێگەی ئەم کارەیەوە ڕەهەندێکی تر بداتە کاری هونەریی ئەویش چوار ڕەهەندیە، چونکە گەورە شووشە نابێتە تەنها کارێکی هونەریی تا لە ڕێی چاوەوە هەستی پێبکرێت بۆیە دەبێت بینەر زیاتر قوڵ بێتەوە لە هەردوو کتێبەکەو کارەکە و چۆنیەتی

هەڵبژاردنی ماددەکان.

گەورە شووشەو چیرۆکە خۆشەویستیەکەی تابلۆیەکی کێشراو نیە بەڕێگەی تەقلیدیی... یاخود چیرۆکێکی خۆشەویستی و دابڕان نیە و لە هیچ چیرۆك و ڕۆمانێکی دیکە ناچێت... بەڵکو کارێکی (هونەریی... فیکریی... خۆشەویستی)یە بە جۆرێکی دی... ئەمەپەیڕەو ڕێگەی بیرکردنەوەی دیوشانە.

لە زۆربەی کارەکانیدا کارێکی ڕونمان پێنابەخشێ تا بە ڕەنگە ڕەنگاڵەیی و دیکۆرە جوانەکان دیوارەکانی پێ برازێندرێتەوە، بەڵکو لە ئەنجامی کارەکانیەوە فیکرێکی جوان یان ڕێگەی بیرکردنەوەی جوانمان پێشکەش دەکات تابینەر بەو ڕێگەی بیرکردنەوە جوانە ئاسودەبێت، جون کیج یەکێکە لە مۆزیکیە هاوچەرخەکان و زۆر بە مارسیل کاریگەرە دەڵێت:"ئەگەر بمانەوێت لە مۆزیکا بگەین مەحاڵە... وەئەگەر بمانەوێت لە کارەکانی مارسیل دیوشان بگەین هەروەها ئەویش مەحاڵە".

4-2:4 گەمەی هونەر:

زۆرێك لە نوسەران گرنگیان داوە بەم هونەرمەندە و چەندین توێژینەوەی جیاوازی وەك شیکردنەوەی سایکۆلۆژی سێکسیان لەسەر ئەنجامداوە نوسەران بۆ بەرهەمی (گەورە شووشە) و تابلۆی (کوڕ و کچ لە بەهاردا) پشتیان بەمیتۆدەکانی زانای دەروونناسی (کارل یونگ) بەستووە بۆ شیکردنەوەو تەفسیرەکانیان، جگەلەوەی تەفسیری جیاجیایان داوە بەو ئامێرانەی کە لە گەورە شووشەدا بەکار هاتوون.

لەلایەکی ترەوە توێژینەوەیان کردووە لەسەر ئەو ڕستانەی نوسیونی لە کاتی کارکردنی گەورە شووشەدا لە نێوان ساڵانی (1915 – 1923) هۆکار و تەفسیری

جیاوازیان پێبەخشیوە وەك (عازەب قاوە بۆخۆی لێدەنێت، عازەب بوك دەدۆزێتەوە). ئـەم تەفـسیرانە بـۆ زۆرێـك لـە نوسـەرانی ئێـستا نامۆیـە.. هەنـدێکیان جـوانن، وەهەنـدێکیان ناشـرین نـین، بـەڵام تێکـڕای نوسـینەکان نوسـینی سـایکۆلۆژین و پەیوەندییـەکی گـەورەیان بـە تۆڕێـك لـە تۆڕەکـانی مێـشکی حەیوانـەوە هەیـە. لـە ئەنجامی ئەم بەرهەمەوە دەتوانرێت تۆڕی حەیوان بکرێتە تۆڕی مرۆڤ (واتـە لـە ڕووی زیرەکی عـەقڵی و دەرەونیەوە!).

هونەرمەند لە هیچ چاوپێکەوتن و نوسینێکیدا شتێکی ئەوتۆی باس نـەکردووە و کارەکانی تەفسیر نەکردووە، دژی هـیچ یـەکێکیش لەوانـە نەوەسـتاوە کـە کارەکـەی بـەپێی سـایکۆلۆژییەتی تایبـەتی خۆیـان تەفـسیرکردووە. بۆیـە کارەکـانی تـەنها تەفسیرێکی لەخۆنەگرتووە و تەفسیری جیاجیای لێکەوتوەتەوە.

کـاتێکیش دەربـارەی هونـەر دواوە ناڕاسـتەوخۆ بـەجۆرێکی دیکـە گوزارشـتی لێکردووە.. دەربـارەی چوارگۆشـەکانی شـەترەنج دواوە... ڕەش و سـپی.. مـەلیك و وەزیر، پارچەکانی دیکەی وەك قەڵا، سەرباز، فیل، دەیزانی چۆن ڕێز لە فیل دەگیرێ، باش دەیزانی ئەسپ چۆن بجولێنێ، تاجارێکیـان دەڵێت:"ئێمـە هـیچ زەرەرناکـەین و ئەستەمیشە بیبەینەوە، بردنەوەو دۆڕاندن یاسای هەموو گەمەیەکە.. بەڵام جوانترین گەمە گەمەی هونەرە و دۆڕاندنی تێدانیە، چـونکە هـیچ کێـشەیەك لـە ئـارادا نیـە، هەموو گەمەیـەك کێشەو چارەسـەری تێدایـە... ڕۆشـنبیرە گـەورەکان، خـاوەن (لـە خـۆگرتنی جەسـتەکان) بـۆ هـەر کـارێکی هونـەریی بەبـەردەوامی بـیر لـە کێـشەو چارەسەرکردن دەکەنەوە، بەڵام لە بەرامبەر کارێکی مارسیل دیوشان لـە بیرکردنـەوە دەوەستن و چارەسەرکردن بەدی ناکەن چونکە لە بناغـەدا کێـشە حزوری نیـە، ئەمـە

پەیامی دیوشانەو دەیویست بەو جۆرە گوزارشت لە کارەکەی بکات... دەیویست تۆڕی مێشکی ئەو کەسانە بچێتە ناو تۆڕی ئەو (خاوەن جەستە قەبانەوە). لە ژیانی تایبەتیدا هەڵسوکەوتی سەیر و سەمەرەی هەبوو، زۆرێک یاری شەترەنجی دەکرد، ڕێبوارێك بووە، کارەکانی لە سندوقێکی بچووك ناوەوبۆهەرکۆیەك چوبێت لەگەڵ خۆیدا بردویەتی، لە قاوەخانەوە بەپێ و بە پیاسە بۆ ئوتێلەکەی دەچوو دەهاتەوە، لە کاتی ڕۆشتندا هەموو نۆ هەنگاوێك کەمێك ڕادەوەستا، هەندێ جاریش پاشەوپاش دەڕۆیشت، پاشان بە هەنگاوی گەورە و بازدانەوە بەردەوام دەبوو.

5-2:4 نوسینەکانی:

زۆربەی کاتەکانی ژیانی بە نوسین و یاری شەترەنجەوە بەسەربردووە، هەندێك لە هاوڕێیانی پێیان وابووە وازی لە کاری هونەریی هێناوە لە نوسینەکانیدا گرنگی داوە بە ناونیشانی قەسیدەو ڕۆمانەکان و پاشان ئەو ناوانەی لە نوسینەکانیدا بەکارهێناوەتەوە، زۆرجار گەمەی بە وشەو ڕستەکان کردووە بۆ نموونە: جێگەی پیتی وشەی گۆڕیوە یان جێگەی وشەی لە ڕستەیەکدا گۆڕیوە.. وشەیەکی چەندجار بەکارهێناوە لە ڕستەیەکدا... گەڕاوە بە شوێن وشەیەکدا کەلەو وشەیە بچێت تا بەشێوەیەکی دیاریکراو دایان بنێت وەك:

ژن... پشتی کەوچك

هەوای فەرەنسی... هەوای پاك

پەنجەرەی فەرەنسی... بێوەژنی فەرەنسی و چەندانی تر لەم جۆرە و لێکدانەوەی هەندێکیان ئاسانە و هەندێکیشیان گرانە. زۆربەی ئەو نوسینانە لەبەرگرانی لە

فەرەنسیەوە وەرنەگێڕاونەتە سەر زمانەکانی دیکە، چونکە بە ئەنقەست ئەو ڕستە تێکەڵ وپێکەڵانەی بەکارهێناوە و ڕستەی تەواونین بۆ تێگەیشتن. زۆرجار پیتێك یان زیاتری لەوشەیەك دەرهێناوە تا وشەکە مانا ڕەسەنەکەی لە دەستداوە.

پیتی دووبارە کردووەتەوە لە ناو وشەیەکدا تابۆ خوێنەریش گران بووە وشەکە بخوێنێتەوە. لە نوسینەکانیدا ئامێری چاپکردن (**طابعة**)، پەڕەموچ، بۆیەی بەکارهێناوە و هەندێ جاریش بەدەست نوسیویەتی لێرەدا گرنگ خوێندنەوەی ئەو نوسینانە نیە بە ئەندازەی ئەوەی چۆن ئەو وشەو پیتانەی لە پاڵیەکدا داناوە و ڕێکیخستون.

6-2:4 کێشانی تابلۆ لە خزمەتی عەقڵدا:

ئەم گفتوگۆیەی مارسیل دیوشان لە هەندێ گۆڤار و کتێبی هونەری لە ژێر ناوی کێشانی تابلۆ لە خزمەتی عەقڵدا)دا بلاّوبووەتەوە چاوپێکەوتنێکە (جیمس جوهانس) لە ساڵی (1946) لە گەڵیدا سازی کردووە، باس لە ساڵی (1911) و ساڵانی دوایی و دیدو فیکری خۆی دەکات لەگەڵ ئەو کەسانەی کاریگەربووە پێیان و دەڵێت: "ئەو بناغەیەی دامناوە بۆ کارە هونەریەکانم لە ماوەی ئەو ساڵانەی پێش ئەوەی بێمە ئەمەریکا و پێش ساڵانی (1915) ئارەزوویەك بوو بۆ تێکشکانی فۆرم لە تابلۆدا.. شکاندنی فۆرم و شیکردنەوەی بۆ ڕەگەزە سەرەکیەکان، بەهەمان شێوەی تەکعیبیەکان.. بەڵام من ئەمویست لەوان زیاتر هەنگاو بنێم، دورتر لەوان و بە ئاراستەیەکی جیاواز لە ئاراستەی ئەوان.

ئەمە لە کاری (بەڕوتی بەپەیژەکەدا دێتە خوارێ) بە دەردەکەوێ، هێدی هێدی ئەم

بیرۆکەیە بوە هەوێنی (گەورە شووشە). بیرۆکەی (بەڕوتی) لە هەندێ وێنەی ساڵانی (1911)وە سەرچاوەی گرتبوو بۆ لێکدانەوەی کارە شیعرییەکانی (جولس لافورجو) بە ناونیشانی (هەروەها بۆ ئەم ئەستێرە بەناوبانگە) بیرم لە کۆمەڵێك وێنەکردەوە بە ئەنجامی بگەیەنم بۆ قەسیدەکانی (لافرجو)، بەڵام تەنها سێ وێنەم تەواوکرد.

سەبارەت بە (ڕامبۆ) و (لوتریامون) بۆ من شاعیرێکی دێرینن و لەم کاتەدا بیرم لە شتی نوێ دەکردەوە نەك کۆن. کارەکانی (مالارمیە) و (لافورجو) زۆرتر لە دەرونمەوە نزیك بوون بە تایبەتیش کاری (هاملێت)ی (لافورجو)، ئەوەندەی گرنگیم دەدا، بە ناونیشانی قەسیدەکانی لافورجو گرنگیم نەدەدا بە خودی قەسیدەکە، ئەوسێ وێنەیەی کێشام (ئەستێرەی بەناوبانگ)، (فۆرم لەوێنەکاندا) (بەپەیژەدا سەردەکەون) بەهەمان مەبەست بوو، بەڵام لە کۆتایدا بیرۆکەی (بەڕوتی)م بۆ هات، پاشان بیرۆکەی (بەڕوتی بەپەیژەکەدا دێتە خوارێ) نازانم هۆکاری ئەو دابەزینە چیبوو لە بری سەرکەوتن، لە کۆتایدا ئەم سکێچەم لە پێشانگەی (ئەرموری شو) لە نیویۆرك ساڵی (1913) نومایش کرد. باوەڕ ناکەم هیچ پەیوەندیەك هەبێت لە نێوان (بە ڕووتی بە پەیژەکەدا دێتە خوارێ) و کاری موستەقبەلیەکان.

موستەقبەلیەکان کارەکانیان لە هۆڵی (برینهایم جون) لە یانواری (1912) دانومایش کرد، من لەوکاتەدا سکێچم دەکرد، یەکەم سکێچی زەیتیم لە ساڵی (1911)دا تەواوبووبوو.

لە ڕاستیدا (سفرین)ی وێنەکێشی موستەقبەلیەکانم دەناسی، ئەو کاتە بە تەنها کارم دەکرد... بەڵام قاوەخانەم هەرگیز تەرك نەدەکرد و دەچوومە سەیری ئەو وێنە

فۆتۆگرافیە دووبارەبوانەوەی لەو کاتەدا برەویان هەبوو لـە جولـەی ئەسـپ و بـازدانی وێنە ناسراوەکانی (مایو بریدج).

سەرنجدانم بۆ تابلۆی ئەو کاتە تەنها پەیوەستبوو بەتەکعیبیەکان و شـیکردنەوەیان لە فۆرمدا، ئامانجی کارکردنم وێنەکێـشانی بێـدەنگ بـوو بـۆ شـتێکی بـزواو یـاخود نوسینی بێدەنگ بۆشتی بزواو لە زۆرلایەنەوە نەك کاریگەریی سینەمایی لـە تـابلۆی کێشراودا. جولاّن و بەرز و نزمی سەری مرۆڤ بۆ مـن چـەند هێڵێکـی زۆر گرنگبـوو، هێڵەکان لە فەزادا مەلەدەکەن، کاتێکیش ئەو فۆرمە لە فـەزادور دەکەوێتـەوە هێڵـە بەیەك گەیشتوەکان یەکتر دەبڕن نیوەی هێڵێك هێڵێکی تر دەبڕێت و بەوجۆرە.

ئیدی هەستم کرد فۆرم دەکەم بەچەند هێڵێك، هێڵەکان بۆ ناوەوە نەك بگـۆڕێ بـۆ دەرەوە، کاتێـك لـە دیمەنـەکانی تابلۆکـەم دەڕوانم بـیرم کـردەوە هونەرمەنـد دەتـوانێ هەموو شتێك بەکار بهێنێ.. پنت، هێمای تەقلیدیی، هێمای غەیرە تەقلیدیی.

بەم جۆرە تابلۆی (بەڕووتی) هەنگاوی ڕاستەوخۆم بوو بـۆ سـەرەتای کـارکردنم لـە (گەورە شووشە)دا و کارەکانی پاشتری وەك (شاوشاژن) کەدوای ئەو بـەجێم هێنـا بـە ماوەیەکی کەم فـۆرمی مـرۆڤ یـان ئیـشارەتکردن بـۆ توێکـاریی لەشـی مـرۆڤ بـەدی ناکرێت، بەلاّم فۆرم هەیە ئـەو فۆرمانـە لـە کوێـدا دادەنرێـت... لەبەرئـەم فاکتـەری دابەزینو گۆڕانکاریانەی فۆرم تابلۆکانم ناونانێم تابلۆی ئەبستراکتی.

موسـتەقبەلیەکان دیـدێکی جیاوازیـان بەخـشیە هونـەر، بـەلاّم بزوتنەوەکـەیان بەردەوامیەکی بزوتنەوەی ئینتباعیەکان بوو، من نامەوێت بەو چەشـنەبم، دەمـەوێت دوربکەومەوە لە ڕواڵەتی ڕوکەشی تـابلۆی هونـەریی، دەمـەوێت بیرۆکـە لـە تـابلۆی هونەریدا دابنێم، هەمیشە گرنگیم داوە بە ناونیـشانی تـابلۆ و ئـارەزووم بـووە تـابلۆ

بکێشم تا خزمەتی فیکر و مەبەستەکانم بکات.

کۆربیە (هونەرمەندی فەرەنسی و دامەزرێنەری قوتابخانەی واقیعی) هەمیشە جەختی لەسەر دیتنەوەی تابلۆ هونەرییەکانی سەدەی نۆزدەهەم دەکردەوە، بەڵام من ئارەزووی فیکرەیەك بوم نەك تەنها بینینی تابلۆکان، دەمویست تابلۆدابنێم لە خزمەتی عەقڵدابێت، کارەکانم کاری فیکری و عەقڵێن دەمەوێت فیکری خۆم بڵاوبکەمەوە زیاتر لە تابلۆی ڕەنگاوڕەنگ و سەرنج ڕاکێش. ئەم ڕەهەندە بەئاشکرا دەبینرێ لە کاری (شا و شاژن)دا و هەمان شای یاری شەترەنجە.

بەدرێژایی سەدان ساڵی ڕابردوو تێکڕای چیرۆکی تابلۆی کێشراوەکان چیرۆکی ئاینی، کۆمەڵایەتی، ئەدەبی بوون، وەزیفەی تابلۆکان فێرکاری بوون بە مەبەستی پێشکەوتنی کۆمەڵگە، تێکڕای ئەم تابلۆیانە لە خزمەتی عەقڵدابوون... ئەم تایبەتمەندییەی باسم کرد بوەتە درێژکراوەی ئەم ماوەیەی دوایی و بەتایبەتی لەگەڵ سەرەتای سەدەی ڕابردوو.

لێرەدا مارسیل ڕەخنە لە بول سیزان و هونەرمەندانی تر دەگرێت کە دوای ئەم ستایلە کەوتون وەك (هنری ماتیس، ڕوبرت دیلونی...) تا دەگاتە هونەرمەندە تەکعیبیەکان، دەیسەلمێنێ ئەم کارانە تەنها بۆ ڕازاندنەوەن، بەڵام بە شێوەیەکی پێشکەوتوو، ئەوەی جیایان دەکاتەوە تەنها جیاکاری فۆرمە.

کاتێك بینەر بەرامبەر ئەم کارانە ڕادەوەستێت، ڕەنگە جوانەکان جادووی لێدەکەن، بیرکردنەوە و مێشك دەوەستێنن، بۆیە ئەم کارانە پێش ناکەون.

7-2:4 جەخت کردن لەسەر دادایزم:

دیوشـان لـەو هەڤپەیڤینـەدا بـەردەوام دەبێت و لایـەنگیری بـۆ ئـەو بزوتنەوەیـە دەردەبڕێت کە یەکێك بووە لە دامەزرێنەرانی و دەڵێت:"بزوتنـەوەی دادایـی یەکـەم بزوتنەوەیـە دژی کاریگـەریی دیتـەنی تـابلۆی هونـەریی وەسـتاوەتەوە، هەڵوێـستی دادایی هەڵوێستێکی میتافیزیکیە، دادا بەبەهێزی مامەڵە لەگەڵ ئەدەبدا دەکـات و جۆرێکە لە عەدەمیەت، ئەمە دەرچونە لە فیکری پەستێونراو و جێی باوەڕکردن نیە، دورکەوتنەوەیە لە کاریگەریی ڕاستەوخۆی ئەو ژینگەیـەی چواردەوری هونەرمەنـدی تەنیوە، ژینگەی کۆن هونەرمەندی بەندکردبوو ئـەو دورکەوتنەوەیـە دورکەوتنـەوەبوو لـە فیکـر و دارشـتنە بێبـەها و بـێ نرخـەکان، ئـەوە ڕێگەیـە بـۆ ئـازادی، دادایـزم بەهایەکی هونەریی بەسودە... ئەوپێت دەڵێت... لەبیری نەکەیت تۆ بەتاڵ نیـت وەك ئەوەی بیری لێدەکەیتەوە، هەمیشە وێنەکێشەکان یان هونەرمەندان دان بەوەدا دەنێن مامۆسـتایان هەیـە و پاشـان دەچـنە لای مامۆسـتای دیکـە، لەڕاسـتیدا ئـەو جـۆرە هونەرمەندانە دەبنە غولامی مامۆستا.. نامەوێت ببمە غولامی هیچ مامۆسـتایەك هەرچەندە ئەو مامۆستایەش هاوچەرخ بێت.

خالی پۆزەتیف لە بزوتنەوەی دادایدا تێگەیشتنە بە ئاسانی، پێم وایە لەو کاتەدا کەسـێکی هوشـیاربووم، مامەڵـەم لەگـەڵ شـتەکاندا بـە ئاسـانی کـردووە بـێ هـیچ گرانیـەك. بیرمـە زۆر دانوسـتانم لەگـەڵ (فرانـسیس بیکابیـا) دەکـرد، بیکابیـا وێنەکێشێکی تەکعیبی بوو، زۆر زیرەك و عاقڵبوو لە هاوچەرخەکانی ئەوکاتەی، ئەو هونەرمەندانـەی مابونـەوە یـان لەگـەڵ سـیزاندابوون یـان دژی بـوون. ئیـدی هـیچ

فیکرەیەکی نویێ نەبوو جەنجالّیان بکات تا لە کاریگـەریی تـابلۆ دیتەنیـەکان قـولّترو دورت بیربکەنەوە. هیچ باوەڕێکیان نەبوو بۆ ئازادی، دیدی فەلسەفیان لـە کارەکانـدا بەرهەم نەدەهێنا... بێگومان ئەوکاتە تەکعیبیـەکان هـەولّی بلاّوکردنـەوەی فیکریـی خۆیـان دەدا، زۆر شـتیان بەدەسـت بـوو، بـەلاّم کاتیـان نـەبوو گرنگـی بـە میتـۆدە فەلسەفیەکان بدەن.

لەلایەکی ترەوە تەکعیبیـەکان لـە بـواری شـیکاری فـۆرم لـە تـابلۆدا زۆرێـك لـە فیکریان بەخشی و بلاّوکردەوە، ئەوکاتە هونەرم بە فراوانتر دەبینی، گفتوگۆش لەسەر چوار ڕەهەندی فۆرم زۆربوو.

بەهۆی ئەم جیاوازی و هەڵە تێگەیشتنەوە بەباشم زانی دووربکەومەوە لە گفتوگۆ تەقلیدییەکان.

8-2:4 گوزارشتکردنی ئەنتلجنسی:

(جین بریس بریست) و (ریموند ڕوسـل) لەوکاتـەدا دووکەسـایەتی بـوون گرنگیـان بەفیکردەدا، بریـست زانـای ڕێزمـان و شـیکردنەوەبوو، بـەلاّم ڕیموند کـاری شـانۆیی پێشکەش دەکرد، زۆر پەرۆشـی بینینـی کارەکـانی بـووم، هۆکـاری ئـەم پەرۆشیەشم دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی بـەردەوام کـاری نـوێی پێـشکەش دەکـرد پێـشتر نـەمبینیبوو. (ئـەبولینێر) بـەکارەکانی ڕوسـلی ناسـاندم و پێکـەوە وامـان دەزانـی ئـەو زانایـەکی زمانەوانی یان فەیلەسوف یان زانایەکە لە میتافیزیکا، بـەلاّم ڕوسـل لای ئێمـە هـەر ئـەو شـاعیرە مەزنـەبوو، بەواتایـەکی دی ڕوسـل لێپرسـراوی بەرهـەمی (گـەورە

شووشه)بوو چونکه له ئەنجامی دیمەنێکی شانۆیی بەناونیشانی (بۆچونی ئەفەریقی) لەگەڵ ئەبولونیر بینیمان ئەو بیرۆکەیەم بۆهات.

بەشێوەیەکی گشتی زۆر کاریگەربووم بەنووسین و دیمەنە شانۆییەکانی، هەمیشە بیرم دەکردەوە وەك وێنەکێشێك کاریگەربم بە نوسەرێك نەك بە وێنەکێش، هەموو توانای خۆم خستەگەڕ بۆ ناسینی کارەکانی (ڕوسل، جین بریست، لوتریامون، لافورجو، مالارمیە...) مالارمیە کەسایەتیەکی زۆرمەزن بوو.

ئەمە ئەو ڕوکارەیەو پێویستە هونەر ڕووی تێبکات... ڕووبکاتە گوزارشتکردنی فیکریی... (گوزارشتکردنی ئەنتلجنسی) لە جیاتی گوزارشتکردنی حەیوانی... من نەخۆشکەوتم لە گوزارشتکردنی (ڕازاندنەوەی دیتەنی).. نامەوێت ببمە حەیوان(35).

1-3:4 ڕۆبەرت مۆریس:

مۆریس دەڵێت:"کاری هونەری ئەزمونێکی ئاشکرایە و بە ئاشکرا دەمانباتە ناو فیکرەوە".

ساڵی (1961) سندوقێکی دارین بە قەبارەی (12×12×12) ئینج دروست دەکات پاشان هەڵدەستێ بە تۆمارکردنی دەنگی مشار و چەکوش و بزمار، ئەم دەنگانە بە تۆمارکراوی دەخاتە ناو سندوقەکەوە. مەبەست لەم کارەی بەگژداچونەوەی ئەبستراکتە تەعبیرییەکان بوو بە بەردەوامی ڕەخنەیان لێدەگرت.

ئەم بەگژداچونەوەیە بوە فاکتەرێك وای لە مۆریس کرد شتێك دروست بکات بکەوێتە ئەودیو ئەبستراکت و نواندنەوە بۆ ئەوەی بینەر لە ڕێگەی میتافیزیکیەوە

خۆی نەبینێ لەکاری هونەریدا. ڕەخنەگران مۆریس بەوە تاوانباردەکەن خۆی لە ناوەڕۆکی ئینسانی دەدزێتەوە بۆ ئەوەی بەیەکجاری بیانسڕێتەوە. لە ڕاستیدا کارەکانی لە ناوەڕۆکی ئینسانی نەدەسڕییەوە بەڵکو ئەو ناوەڕۆکەی دەگوێزایەوە بۆ شوێنێکی تر. ئەم ناوەڕۆکە پەیوەندی بە جوڵەی بینەرەوە هەیە، واتە خودی بینەر ئەم ناوەڕۆکە دادەمەزرێنێ نەك ناوەڕۆك ئامادەبێ لە بەرهەمەکەدا. مۆریس ناوەڕۆکی ئینسانی لەکاری هونەریەوە دەگوێزایەوە بۆ بینەر، واتە گوێزانەوە بۆ ئەودیوی نوێ. ئامادەگی بونی بینەر و جوڵەو گەڕان بەدەوری ئەو شتانەی ناو پێشانگە جەختکردنەوەیە لەسەربوونی ئەم ناوەڕۆکە.

مۆریس لەکاری هونەریدا هەوڵی تێکشکانی هەڵخەڵەتاندنی چاوی دەدا، ئەم هەوڵە ئەو کەلێنەی نێوان (وەرگرتن، شت)، (چەمك، بەرهەمهێنەر)ی داخست، بەم کارەی هیچی بۆ بینەر نەهێشتەوە تابونی هەبێ لە کاری هونەریدا. پێش سەد ساڵێك بینەر هەڵخەڵەتابوو، وای دەزانی کەلێنێك لە نێوان خۆیی و کاری هونەریدا هەیە.

تەفسیر و لێکدانەوەی جیاوازیان بۆ دەکرد تا هونەرمەند (رینیەماگرێت) ئەو پێوەندەی شکاند و تابلۆ بە ناوبانگەکەی (ئەوە کولاّندن نیە)ی کردە وەلاّم. ئەو جۆرە بیرکردنەوەیەی مۆریس هاندان بوو بۆ بەشداریکردن لە شانۆ و دانسدا.

ساڵی (1961) شانۆگەری (بور فورمنس)ی بۆ ماوەی حەوت خولەك نومایشکرد، ئەم کارە بریتی بوو لە سندوقێکی دارین (داری بلایوود) درێژیەکەی (6.5) پێ بوون سندوقەکە بەستونی بابەتی نومایشەکەبوو.

مۆریس لە ناو سندوقەکە بۆ ماوەی سێ چرکە و نیو مایەوە، پاشان سندوقەکە هەڵگەڕایەوە و کەوتە سەر زەوی، لەباری ئاسۆیدا سێ چرکە و نیوی ترمایەوە، پاشان پەردە دادراییەوە و شانۆ کۆتایی پێهات. ئەو کەسەی سندوقەکەی هەڵگەڕاندەوە خودی مۆریس بوو، ئەم سندوقە بووە کارێکی هونەری (شتێك) پڕ مەبەست لە ڕووکەشدا بەجێهێنانی ئەم کارە سادەو ساکارە، بەڵام لە ناوەڕۆکدا پڕ لەواتای لە خۆگرتووە، وەك کەمکردنەوەی بزواندنە بەردەوامیە یەك لەدوای یەکەکان، واتە ئەو بزوتنەوە درامیە تەقلیدیانەی گونجاوبوون بۆسەر تەختەی شانۆ، کەمکردنەوەی زەمەنی نومایشکردن بۆ حەوت خولەك.

(بێ ناونیشان) کارێکی دیکەی مۆریسە ساڵی (1966) بە ئەنجامی گەیاند، ئەم کارە بریتیە لە سندوقێکی دارین (داری بلایوود) بە ڕەنگی سپی چەورکراوو و قەبارەی (8×8×4) پێ. بینەر هەست بە داڕمان دەکات کاتێك چاوەڕێی کەشفبونی واتایەك دەکات لەم کارە، ئەمە بەرهەمی هەستە، زۆرجێی متمانە نیە، پێدەچێت لێکدانەوەی ئەم کارە، واتە چاوەڕێکردنی بینەر لەبەردەم سندوقێکدا، گەڕان بێت بەدوای مانادا بەو واتایەی ئەمە کارکردنە.

ئەم زنجیرە بەرهەمانەی هونەرمەند ئاسانکاریە لە فۆرمدا و لە هەمان کاتدا کارێکی نەگەتیڤانەش نیشان دەدات چونکە کاری هونەری قوڵترە لەوەی هەستی پێدەکرێت. کارەکانی مۆریس سارد و بێ فرەوێژن، بێدەنگن، ئەو سندوقە بە تاڵە هۆشی بینەر دەجولێنێ تابزانێ چی لە ناواخنیدا بەپەنهانی شاردراوەتەوە، هەرچەندە لە کۆتایدا هەرهەمان سندوقە بەتاڵەکەیە و هیچی دی، بەڵام بینەر ناچار دەبێت دەربارەی چەمکەکانی هونەر بدوێت. ساڵی (1963) بەیانێك بڵاودەکاتەوە چیدی

کاری جوانکاری ناکات و پاشەکشەی لێدەکات.

ساڵی (1967) کارێك پێشکەش دەکات هیچ ناوەڕۆکێکی جوانی لە خۆنەگرتبوو بەڵکو کارامەیی هونەریی جێی گرتبووەوە. (ناونیشان) ساڵی (1968) بەرهەمی هێنا، ئەم کارەی پێکهاتبوو لە سێ پارچە لبادی ڕەش، ئەستوری هەر پارچەیەك ئینجێك بوو، سێ پارچە لبادەکەی بێ پەروایانە فڕێدا بەبێ هیچ زیادەیەك بەمەبەستی تێکدانی سنورە تەقلیدییەکان، جەختی دەکردەوە لەسەر ئەوەی هونەرمەند دەتوانێ و پێویستە سنورێکی قبوڵنەکراو و نەناسراو دابنێ بۆ کارەکەی.

2-3:4 نوسینەکانی:

ساڵی (1984) بابەتێکی نوسی بەناونیشانی (تێبینیەکان لەسەر فینۆمینۆلۆژیای کارکردن) واتە گەڕان بەدوای داینەمۆ ئەمەی خوارەوە چەند بەشێکی جیاجیای ئەوبابەتەیە.

لە شەستەکاندا بە پەیکەر دەستم پێکرد و تائێستاش بەردەوامم.. ئەم پەیکەرە لەیەکچوانە توانای دیراسەکردنی ڕەوشتی بینەرە و لە کارێکی هونەریی دەڕوانێ. پتەوی و گرانی پەیکەرەکان هەستێك بەبینەر دەدات ئایا دەتوانێ ئەو بارستەیە بڵنددەکاتەوە یان نا. ئەم هەڵسەنگاندنی کارە والە بینەر دەکات دەتوانێ کارەکە بگرێ و بیجولێنێ، ئەمانە ئەگەری جولە گەورەتر دەکات وەك دەرخستنی ئەگەری جولە جۆرێکە لەیەکچون یان نواندنی ورد بەپێی بارودۆخ، بەڵام بەخشینی فیکرە یان بۆچون دەربارەی جولە گێڕانەوەی زەمەنە. هەستی تێگەیشتن پێکهاتەیەکی بەرزی ئاوێتەییە بەمەرجێ بوار بۆ ئەگەرەکان بکاتەوە کە پەیوەستن ئامانج و جیهانەوە،

ڕەگوڕیشەی ئەم واتاو ئامانجانەی جیهان دەکەوێتە دوای هۆشەوە، دەکەوێتە نێوان سنوری پێکهاتەی هێزی ڕۆشنبیری و هەست و هۆشی کۆن یان پێگەیشتوو کە لە قۆناغی (پێش قسەکاندا) یان (پێش وتنم) دەردەکەوێت.

زەمەن ئاڕاستەو ئەتمۆ سفیری خۆی هەیە بەسەر ئەو شتە نزیك و دورانەدا، هەستەکان بەستراونەتەوە بە ناخمانەوە، دەربارەی قورسایی و هاوسەنگی لە خوارەوە بۆ سەرەوە، دەربارەی جوڵە و جێگیریی، هەستی گشتی بێکۆتایی... ڕەوشتی جەستەمان پەیوەندی هەیە بەو هەستانەوە.

هونەری مۆدێرن تێوەگلا چونکە نەیتوانی ئەزمونی ڕاستەوخۆ دابماڵێ بۆ واتای تایبەتی، هونەری (مۆدێرن) ناتوانێ بگاتە ئەو شتە بێدەنگانە، بەڵام هونەری (نوێ) دەتوانێ بگات لە ڕێگەی ئەزمونی کارلەیەککردن لە نێوان تێگەیشتنی جەستەیی یان هەستکردن لە ڕێگەی جەستەو جیهانەوە.

ئەم ئەزمونە کە هونەری نوێ باوەڕی پێدەکات ئەزمونێکی کار لەیەککردنە، بەستراوەتەوە بەزەمەنەوە لەبەرئەوەی کاتیە لە هەمان کاتدا بەشوێنیشەوە بەستراوەتەوە. بوون بەواتای بوونی شتی هونەری چارەسەرکردنی شتە لە کاتی دروستکردندا، کەواتە هونەر فۆرمێکە لە فۆرمەکانی ڕەوشت و بەپێویستی دادەنێ پەیوەست بین بە جیهانەوە، بەڵام بەداخەوە لەگەمەکاندا نغرۆبووین ئەو گەمانەی لە هونەردابڕاون. لەسەرەتای شەستەکاندا کێشەیەك بەرپابوو ئەویش گەڕان بوو بە شوێن جێگرەوەی سیستەمی ئەبستراکت.

هونەری مینیمال چارەسەرێکی گونجاوی پێشکەش کرد (**MINIMAL**) لە شەستەکاندا ئەم زاراوەیە بڕا بە لایەنێکی قوتابخانەی هونەری بەواتای کەمتریان

نزمتردێت، سەبارەت بەکاری هونـەری واتـای کەمکردنـەوە و بەهێزیـە سـەبارەت بـە تابلۆ پرۆسەیەکی سڕینەوەیە. کارەکـانی بـەوە جیادەکرێتـەوە دورە لـە بـەکارهێنانی هەموفۆرمێکی ڕازاندنەوە و لە جیاتی دانان بـۆ ئـەم کـارەش فۆرمـە ئەندازەییـەکان جێـی دەگرێتـەوە وەك چوارگۆشـەو لاکێـشە). ئـەو چارەسـەرە گونجـاوەی مینیمـاڵ دروستکردن و دامەزراندن بوو لەجیاتی ڕێکخستن و ڕیزکردن.

پاشان ئاڕاستەیەکی نوێ دەرکەوت دژی ڕێگەی (ڕێکخستن /دروستکردن) بوو بـە ئاڕاستەی دوای مینیمال کاریکرد، بەڕێگەی جەدەلی چارەسەری کێشەکانی دەکرد.

3-3:4 ژیاننامە:

ساڵی (1931) لە شاری کانساسی وڵاتە یەکگرتووەکان لـە دایـك بـووە، بەشـی ئەندازەی خوێندووە، هونەری لە دامەزراوەی کانـساسی هونـەری خوێنـدووە و پاشـان چوەتە کۆلیژی ڕیدی هونەریی لە کالیفۆرنیا. لەسەرەتادا لە شانۆکاری کردووە، چەند کورتە فیلمێکی بەرهەم هێناوە لەگەڵ چەند تابلۆیەك و کاریگەربووە بـە قوتابخانـەی ئینشاییی. یەکەم کاری پەیکەری ساڵی (1961) پێشکەش کردووە.

ساڵی (1962) مێژووی هونەری لە کۆلێژی (هفتد) لە نیۆیۆرك خوێندوە.

ساڵی (1963) یەکەم پێشانگەی بۆ کارە پەیکـەرەکانی لەگەلـەری (گـرین) لـە نیۆیۆرك کردوەتەوە.

ساڵی (1966) نوسینە ڕەخنەییەکانی دەربارەی پەیکەر لە گۆڤاری ئـارت فـۆرم بڵاوکردووەتەوە.

سـاڵی(1969-1970) لـە زۆربـەی پایتەختـەکانی جیهانـدا پەیکـەرەکانی نومایش کردووە.

ساڵی(1970) بڕیاری داخستنی پێشانگە تایبەتیەکەی لە مـوزەی (وینتـی) لـە نیۆیۆرك دەدا بـۆ نـاڕەزایی دەربـڕین بەرامبـەر سیاسـەتی ئەمـەریکا و داگیرکردنـی کەمبۆدیا لەلایەن ئەمەریکاوە(36).

سەرچاوەکان

1- مفاهيم نقدية.

2- المدخل الي نظرية النقد النفسي/ زين الدين المختاري-1998

3- حركة النقد /دز حوريه محمد حمو- 1998

4- دەرونزانی/ یوسف عوسمان حەمەد/2004

5- بنەماکانی فەلسەفەی شیکردنەوەی مەنتیقی/ د. حمید عەزیز-2005

6- في الرحاب الفكر والأدب/ د. علي المصري-1998

7- نقد الفنون/ د. محسن محمد عطية

8- مشكلة النقد/ فيصل لعيبى- مجلة المدار

9- الفـــن التـــشكيلي في الأردن/ د. احـــسان عدســـان الربـــاعى- مجلـــة التشكيلى-الكويتية0

10- مشكلةالنقد/ فيصل لعيبى – مجلة المدار

11- النقد الفني المعاصر/ طارق بكر عثمان قزاز 2002/12/4

12- الابداع/ سعاد جبر/ مجلة التجديد العربي 2005/9/21

13- حول عملية الخلق و الأبداع في الفن و الأدب/ د. مصدق الحبيب.

14- ادب الأطفال و ثقافتهم/ د. سمر روحي الفيصل-1997

15- الأبداع في الفن و العلم / د. حسن احمد عيسى.

16- الايروتيكا و السوريالية/ هيربرت بيكر/ و. رشيد بو طيب/ مجلة الكرمـل 76-77 -2003.

17- الأبداع و الشخصية/ د. عبدالحليم محمود السيد/ دراسة سايكولوجية- قاهرة- دارالمعارف.
18- جمالية الفن العربي/ د. عفيف بهنسي/1979
19- تساؤل مطروح حول مفهوم (الأصالة و المعاصرة)/ علي عمر أرميص/ مجلة الميراث/ 1979/12/10
20- الثقافة العربية و عصر المعلومات /د. نبيل علي/ يانوار-2006
21- الأدب المقارن مشكلات و آفاق/ د. عبده عبود / 1999.
22- أدب المقارن (اسم و طبيعة)
23- جمالية الفن العربي/ د. عفيف بهنسي/1979
24- الأمبريالية و الأشتراكية/ إدوارد سعيد/1995
25- الابروتيكا و السوريالية /هيربرت بيكر/ و. رشيد بوطبيب/ مجلة الكرمل عدد76-77-2001
26- جمالية الفن العربي/ د. عفيف بهنسي-1979..
27- التفضيل الجمالي/ د. شاكر عبدالحميد - مارس 2001
28- الثقافة العربية و عصر المعلومات/ د. نبيل علي/ يناير2006
29- الفن بأعتباره دراما إنسانية/ هفال يوسف-2006.
30- لماذا التربية الفنية/ حميد الروقي/ مجلس الوطني للثقافة (الكويت) 2005-2-5
31- مشكلة النقد/ فيصل لعيبي/ مجلة المدار.
32- انا فنان العمل الواحد/ حسن شريف/ جريدة البيان 26 يوليو 1989.

33- لايقين في الفن/ محمد كاظم/ دائرة الثقافة الاماراتية/2004
34- لـيس كـل مـن يرسـم خطـا فنانـا مفاهيميـا/ د. عبـدالكريم الـسيد www.alrabetta.ae
35- ئامادەكراوە لە بەشێكی كتێبی/ حسن شريف/ الفن الحديث- 1995.
36- لەهەمان سەرچاوەی پێشوو ئامادەكراوە.
37- الفن الاسلامي الالتزام و ابتداع/ صالح احمد الشامي/ مجلة التـشكيلى- الكويت- الانترنيت.